

Rö kyrka.

Vissa uppgifter finnas, att en runsten skall vara inmurad i kyrkan. R. Dybeck skriver i sin *Reseberättelse* 1871 (ATA): »En uppgifven runsten i Rö kyrkvägg söktes länge förgäves.» I *Sverige. Geografisk, topografisk, statistisk beskrifning*, Bd 4 (1909), s. 660 meddelas, att »en runsten lär finnas inmurad i kyrkans norra yttermur.»

517. Skederids kyrka.

Pl. 108.

Litteratur: D 2: 252. R. Dybeck, *Reseberättelse* 1870 (ATA); Handlingar i ATA 1944.

Runstenen är i liggande ställning inmurad i kyrkans västgavel, omkr. 10 m. ovanför marken, 2,5 m. ovanför och något t. h. om gavelfönstret.

Stenen finnes omtalad i R. Dybecks reseberättelse för 1870: »En annan [runsten] är inmurad högt upp i Skederyds kyrkas vestra gafvel.» Den är sedan upptagen i sluthäftet av *Sveriges runurkunder* (D 2: 252): »Runstycket är inmuradt i vestra kyrkgafveln omkring 20 alnar från marken»; och den omtalas efter denna källa i *Sverige. Geografisk, topografisk, statistisk beskrifning*, bd 4 (1909), s. 652: »Den fjärde [runstenen] sitter i kyrkans V gafvel.» Då stenen är mycket svåråtkomlig, blev den aldrig undersökt och efterhand glömd. Den uppmärksammades på nytt och granskades år 1944 av Sven B. F. Jansson.

Grå granit. Höjd 1,07 m., bredd (nedtill) 0,70 m. Nedre delen av stenen saknas, och inskriften är därför ofullständigt bevarad. Ristningen är emellertid tydlig och huggen av en skicklig ristare.

Inskrift:

+ a - . . . - + ra - - - u + stain + eftir haruk + brupur + sin + in + rakn - . . . ar þisi

. . . *ræ[ist]u stein æftir Haruk, broður sinn, en Ragn- . . . [run]ar þessi.*

» . . . reste stenen till minne av Hårok, sin broder, och Ragn- . . . dessa runor.»

Till läsningen: Av r. 2 återstår endast ett spår av en bst t. v. om hst. Av detta spår att döma har runan varit **n**. Av r. 3 finnes endast ett kort stycke nedtill bevarat av en rak stav. Av r. 4—8 äro övre delarna borta; 4—5 är dock tyckligt **ra**. Bst i inskriftens **a**- och **n**-runor gå tvärs över hst och äro jämförelsevis långa. 15 **e** är tydligt stunget. Mellan 19 **r** och 20 **h** är ristningsytan ojämn; där finnas inga säkra spår av sk. 38 **k** är icke stunget. Övre delen av 39 **n** är avslaget. Därefter finnes av r. 40 endast ett kort stycke nedtill av en rak stav. Intet sk efter 42 **r** eller 46 **i**.

Dybeck: 5 **a** saknas. 15 **e**, 24 **f**. 39 **n** saknas.

Inskriften är mycket fragmentariskt bevarad. Den synes ha meddelat, att två män, vilkas namn icke finnas i behåll, ha rest stenen till minne av en broder och att en tredje man, vars namn börjat på *Ragn-*, har ristat runorna. Ristaren synes icke ha använt **a**-runan; jfr 15—19 **eftir**. Det näst sista ordet, varav numera endast två runor 41—42 **ar** finnas kvar, torde ha varit pl. *runar*. Märkligt nog förekommer förbindelsen **runar** × **þisi** (med ack. pl. fem. **þisi** i st. f. det vanliga **þisar**) på ytterligare en runsten i Skederids sn, nämligen U 519. Någon uppländsk runristare, vars namn börjar med *Ragn-*, är emellertid f. ö. icke känd.

Namnet på den döde, till vars minne stenen är rest, har varit (ack.) **haruk**. Detta torde återge ett runsv. (nom.) *Harukr*. Ett sådant mansnamn synes visserligen icke vara belagt i någon

annan inskrift, ej heller i forndanskan eller på västnordiskt språkområde, men det är dock säkert, om också sparsamt, styrkt i medeltida svenska urkunder och i ortnamn (Lundgren). Att det är detta namn, som föreligger här, kan därför knappast betvivlas. — Dybeck läser 20—24 **haruf** och förmodar, att ett **I** är uteglömt; namnet skulle sålunda ha varit *Harulf*.

Skederids kyrka.

O. Celsius upptager i *Acta Literaria* 3 (1730), s. 84 en runsten »In coemeterio Paroeciæ Skædrensis», d. v. s. på Skederids kyrkogård. Detta avser U 539, och lokaluppgiften är sålunda felaktig för Husby-Lyhundra kyrkogård. Ett liknande misstag förekommer i N. Celsius' och L. Sepelius' dissertation *Roslagia* (1721), s. 45: »In territorio *Siuhundari*, Et Ecclesia *Skæderyd*, in introitu atrii hæc habetur inscriptio Runica», varefter inskriften på U 540 citeras och översättes. Likaså hos F. V. Radloff, *Beskrifning öfver norra delen af Stockholms län* 2 (1805), s. 98: »En Runsten inlagd i golfvet af Skedery vapenhus som nu blifvit oläslig» [U 540] och i *Sverige. Geografisk, topografisk, statistisk beskrifning* 4, s. 662: »Den fjärde [runstenen] sitter i kyrkans V gafvel [U 517] och den femte i kyrkans N yttermur [U 540].» Förväxlingen beror tydligen därpå, att Husby-Lyhundra kyrka och socken i äldre källor vanligen bär namnet Husby-Skädre (Skederyd).

518. V. Ledinge, Skederids sn.

Pl. 108.

Litteratur: D 2: 251. D. Dybeck, *Runa* (fol.) 1 (1865), s. 58 f.; UFT h. 2 (1872), s. 53; E. Brate och S. Bugge, *Runverser* (AT 10: 1), s. 59 f.; E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 19, *Anteckningar 1915* (ATA).

Äldre avbildningar: Dybeck, D 2: 251 och *Runa*, fol., pl. 14, nr 14; Brate foto 1916 (ATA).

Runstenen står i södra slutningen av en tallbacke, ung. 700 m. NÖ om V. Ledinge man-gårdsbyggnad, ung. 800 m. VSV om Ledinge skola, 23 m. V om ån från sjön Viren. Backen kallades enligt Dybeck »Valborgmessbacken», men detta namn synes numera vara föga känt.

Stenen omtalas första gången av Dybeck och har i varje fall blivit känd genom hans publikationer på 1860-talet. Den var då avslagen omedelbart under ristningen och låg på marken. Fotstycket stod emellertid kvar i marken och var »omgifvet af någre smärre stenar». »Tvänne grafkullar, den ene sydligt och den andre vestligt, ligga tätt invid honom, i synnerhet den södre, och hela höjden är för öfrigt rikligt försedd med sådane, uppgående till minst 35. Å östra sidan om runstenen, på 46 fots avstånd, är i s. k. Starrängen och invid Starrängsån äfven en hednagraf, bestående af en ofvantill något skadad, större ätthög. — Runstenens afslagning lär skett för icke särdeles längesedan, enär de ännu finnas, som sett honom på sitt fotstycke. Förhållandet att denne väldige sten icke tillförene blifvit uppdagad och beskrifven tör endast kunna förklaras deraf att trakten, hvilken ännu i dag med fog kan anses utgöra en skogsbygd, såsom den, i förhållande till sockens medlersta del, äfven kallas, för ett eller annat århundrade sedan antagligen varit oåtkomligare för resande. Visserligen omtalas en väg, hvilken skall sträckt sig öfver s. k. Brandtbacken, sydvestligt om Valborgmessbacken, men om denna varit annat än rid- eller gångväg lemnas derhän» (*Runa*, fol.).

Stenen låg kvar på samma ställe till år 1942, då den lagades och restes: en stadig grund iordningställdes under fotstycket, varefter de båda delarna hopfogades med stenkitt och med hjälp av osynligt anbragta dubbar. Stenen står sålunda otvivelaktigt på sin ursprungliga plats.

Grå, grovkornig granit med mörkare färginslag. Ytan är något buktig men f. ö. tämligen jämn och slät. Ristningen är utförd med fina, smala linjer; den är väl bevarad. Endast skilje-tecken äro ofta osäkra.

Inskrift:

þurkir × uk × suin × þu litu × risa × stin × þina × iftir × urmir × uk × urmulf × uk × frikir × on ×
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55
 etapis × i silu × nur × ian þir antrir × uti × krikum × kup ihlbi - - ra ot × uk salu
 60 65 70 75 80 85 90 95 100 105 110

Þorgærðr ok Svæinn þau letu reisa stein þenna æftir Ormæir ok Ormulf ok Frøygæir. Hann endaðis i silu norðr en þæir andræir uti Grikkium. Guð hialpi [þæi]ra and ok salu.

»Torgård och Sven de läto resa denna sten efter Ormer och Ormulv och Fröger. Han slutade sitt liv norrut i **silu** och de andra ute i Grekland. Gud hjälpe deras ande och själ.»

Till läsningen: Intet sk framför 1 **þ** vid inskriftens början. 4 **k** är icke stunget; icke heller 54, 88, 94 **k**. 5 **i** är icke stunget; icke heller 11, 20, 25, 31, 39, 67, 77 **i**. Mellan 14 **u** och 15 **l** finnes intet sk. Fr. o. m. 24 **t** t. o. m. 32 **f** är avståndet mellan runorna större än i föregående och efterföljande delar av inskriften. Runan 32 **f** är mycket smal; bst äro svaga, nedre delen av dessa är helt borta. 53 **i** har icke någon bst; runan är icke stungen. 54 **k** är ovanligt smalt. Alla runorna i 51—56 **frikir** äro djupa och fullt tydliga. 59 **e** är säkert stunget. Ett kort streck går tvärs över hst. Runan gav först intryck av **o**, men det nedre strecket är säkerligen icke hugget utan en naturlig fördjupning. Intet sk efter 65 **i**. 67 **i** är icke stunget. Mitt på staven finnes en grund fördjupning, som säkerligen är naturlig. Alla runorna i 66—72 **silu** × **nur** äro fullt säkra. Intet sk är skönjbart efter 75 **n**. Efter 78 **ra** finnes möjligen ett sk. R. 79 är **a**, icke **o**. Intet sk efter 96 **þ** och 101 **l**. Efter 101 **i** är ytan skadad genom avflaging. Delar av två stavar finnas kvar, därefter 104 **ra** nästan fullständigt, fastän svagt, och nedre delen av 105 **a**. Den högra runslingan har alltså slutat i jämnhöjd med den vänstra, varigenom ristningen blivit symmetrisk. — Intet sk framför 106 **o**, ej heller efter 113 **u**. Efter 109 **k** har möjligen funnits ett sk. Bst i 111 **a** är svag, men säker.

Dybeck: 59 **i**, 65—72 **i silu** × **nur**, 79 **i** (runan »kunde antagas vara felristad, eller skadad — en grund skråma finnes verkligen vid stafven — och sålunda böra vara **a**»). Efter 101 **i** har Dybeck i texten ett × och anger, att därefter runor äro förstörda; på teckningen saknas sk, och efter ett avstånd dubbelt så stort som det vanliga står en rak stav. — Brate: 59 **e**, 65—72 **i silu** × **nur**, 79 **o**. Med 101 **i** slutar inskriften i högra runslingan, och inskriftens slut »angives av en tvärlinie på två runors avstånd från **i**».

Bst i inskriftens **a**-, **n**-, **o**-, **l**- och **t**-runor äro i allmänhet mycket små. Bst i **u**-, **r**-, **l**- och **t**-runorna utgå nedanför stavens topp, i flera **u**-runor långt nedanför. **k**-, **m**- och **ra**-runorna äro smala; detsamma gäller 32 **f** (men knappast övriga **f**-runor). Över huvud taget variera runtyperna ganska starkt, delvis beroende på anpassning till den ofta ojämna ytan. Ristningstekniken är den för de »ornamenterade» runstenarna typiska: linjerna äro utförda med ett spetsigt föremål, smala och tämligen grunda. De bli också ofta krokiga eller ojämna (t. ex. 66 **s**, 80—81 **nt**). De avvika i dessa avseenden starkt från de stiliserade, rundade runformerna hos t. ex. Åsmund Kåreson och Fot.

Även med avseende på runornas användning visar U 518 flera drag, som äro utmärkande för de »ornamenterade» stenarna. **o**-runan brukas som tecken för nasalerat *a*-ljud: **on**, **ot**. **h** är utelämnat i början av ord: **on**, **ihlbi**. För de gamla diftongerna användes enkelt vokaltecken, **i** för *æi* och **u** för *au*: **suin**, **risa**, **stin**, **þir**, **uk**, **þu**. 51—56 **frikir** återger utan tvivel mansnamnet *Frøygæirr*; det första **i** står sålunda för *oy*, det andra för *æi*. *Frøygæirr* är icke ett särskilt vanligt namn, men det förekommer i några uppländska och sörmländska inskrifter samt i en gästrikländsk: gen. **frekis** L 324 Tibble, V. Ryds sn, **fraikair** L 671 Viggby, Husby-Sjutolfts sn, **fr - u - - ir** L 690 och **fraukair** L 691 Hummelsta, Löts sn, sannolikt också **frai** ... L 702 Veckholms kyrka, **frauktr** (trol.

fel för **fraukia**) Sö 38, **faraukia** Sö 52, **fraykair** Sö 111, **mir fraukini** L 1049 Söderby (Gästrikland). I medeltida källor finnas några få belägg på namnet *Fröger*, alla från Uppland, Västmanland och Dalarna. Hos Saxo omtalas en norsk sagokonung vid namn *Frogerus*. Men f. ö. synes namnet icke förekomma utanför Sverige; det är icke känt varken från danska eller västnordiska källor. Se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 75.

Namnet 36—40 **urmir** innehåller, såsom **r** visar, som efterled *-geirr*. Det är sålunda samma namn som **ormkair** Sö 234. Namnet *Ormulf* är annars icke känt från någon inskrift. Överhuvud taget äro namn sammansatta med *Orm-* mycket sällsynta. Vi ha här att göra med ett säkert fall av namnvariation inom samma familj. Ormer och Ormulf ha varit nära fränder, antingen fader och son eller bröder.

Inskriften är i det avseendet ovanlig, att det icke säges, i vilket frändskapsförhållande Torgård och Sven, som ha rest stenen, ha stått till de döde, till vilkas minne den är rest. Formen 13—14 **pu** visar, att 1—6 **purkir** är ett kvinnonamn, sålunda *Porgærðr*, med *ð* bortfallet mellan två *r*. Jfr U 14 och U 326. Då Torgård nämnes först, har Sven säkerligen varit hennes son. Om de varit makar eller syskon, skulle otvivelaktigt mannen ha nämnts före kvinnan. Torgärds man och Svens fader är då sannolikt och söka bland de tre döda. Huruvida han är den förste i raden, Ormer, eller den siste, Fröger, är ovisst. De båda andra torde då ha varit Torgärds söner och Svens bröder. 57—58 **on** åsyftar familjefadern, 76—84 **pir antrir** sönerna.

Inskriftens krux är 65—72 **i silu × nur**. Att det är beteckning på en plats, är utan vidare klart av sammanhanget: *hann andaðis i silu × nur*. 70—72 **nur** kan givetvis vara det ord *nor* 'smalt vattendrag, sund', som ingår i många ortnamn. Men sannolikare torde vara, att det återger adverbet *norðr* 'norrut, norr', med *ð* utfallet mellan två *r* såsom i 1—6 **purkir**. Skrivet på samma sätt, **nur**, finnes detta ord i inskrifterna L 1065 Malsta, Hälsingland (v. Friesen, *Runorna*, 1933, s. 161) och DR 334 V. Strö, Skåne. Man kunde vänta ordföljden *norðr i silu*, men även *i silu norðr* är möjligt. *norðr* står i viss motsats till *ut i Grikkium*; jfr Ög 81 *austr i Grikkium*.

Dybeck framkastar, visserligen med tvekan, en förmodan, att **i silu × nur** skulle avse Skällnora. »Detta, ett gammalt kloster gods i Frestads socken, ligger 4—5 mil från runstenen.» Ett annat, lika osannolikt, förslag framställes i UFT h. 2: »Skulle med detta *Sila* kunna menas sjön Siljan? Eller skulle *Silu-nur* kunna vara ett gammalt namn, Siljans-nor, motsvarande det nuvarande Leksands-noret, vid s. ändan af Siljan?»

S. Bugge utgår från att inskriftens senare del är vers. Då visar allitterationen med *andaðis*, att ortnamnet måste börja med vokal, d. v. s. man bör läsa **i isilu**. Detta innehåller, menar Bugge, namnet Ösel, isl. *Eysysla*. Han transskriberar *i Oysilu norr* »paa Ösel nord». — Brate har här emot invänt, att Ösel motsäges av det efterföljande **nur** 'norrut'. Däremot skulle det passa väl att antaga, att **i silu** syftar på Salo i Finland, fsv. *Salu* (1335, 1432), »en vida bekant hamn och marknadsplats, där Per Brahe 1649 grundlade en stad, som först kallades Salo stad och från 1652 Brahestad». Brate åberopar ett uttalande av professor T. E. Karsten, enligt vilket **i silu** kunde tänkas återge ett *i Salu* »i Salo». Man skulle ha att göra med ett tidigt fall av »den bekanta östsvenska övergången av kort *a* till *ä* i ursprl. kort rotstavelse, då följande stavelse innehåller ett *u*. Denna ljudövergång har vida större geografisk utbredning — bl. a. över Östergötland och Gotland — och högre ålder än man förut vetat; den återgår till fsv. tid, såsom Jöran Sahlgren visat i *Namn och bygd* 1920, s. 158 f. Det ifrågavarande Salo (Brahestad) kan vara antingen oblik form av fsv. *salu* 'marknadsplats' eller ock det finska *salu* 'ö, holme', vilket i svensk återgivning tidigt blev *Salu*.»

Om folknamnet greker och dess olika former i de nordiska fornspråken se O. v. Friesen i ANF 56 (1942), s. 280, I. Lundahl i *Namn och bygd* 25 (1937), s. 20.

Den Fröger, som omtalas i U 518, är enligt Bugge sannolikt samme hövding Fröger som nämnes på Söderby-stenen vid Gävle (L 1049); där säges det om den döde: »Han blev död i

Tavastland . . . Han for med Fröger.» Deltagare i Fröger's tåg omtalas även i två uppländska inskrifter: L 324 Tibble, V. Ryds sn, L 702 Veckholm. Man har tidigare också fört hit den danska Tirsted-stenen (*DR* 216). Men alldeles oavsett den mycket osäkra tolkningen av denna inskrift synes detta stöta på oöverstigligen kronologiska svårigheter. Bugge sökte övervinna dessa svårigheter genom att antaga, att Tirsted-stenen är samtidig med de svenska inskrifter, som omtala Fröger, alltså från omkring år 1030, och »at den har faaet sit gammeldags Præg derved, at den er dannet i Efterligning af Indskrifter fra 10:de Aarhundred». Denna tolkning förefaller emellertid ytterst osannolik, och Tirsted-stenen måste därför lämnas ur räkningen som vittnesbörd om det s. k. Frögerståget.

Fröger har varit en upplänning, sannolikt från Skederids sn. »Han og to andre Mænd, Ormeir og Ormulv, som synes at have været hans ældre Brødre, drog i Spidsen for en Flok af nordiske Krigere til Grækenland, hvor de vistnok indtraadte blandt Væringerne. I Grækenland døde Ormeir og Ormulv, men Frøygeir kom igjen nordover med en Kriegerflok, der anerkjendte ham som sin Fører, og han hærjede med den ved Östersöens östre Strande. I hans Skare nævnes en Mand fra Ryds socken i Attundaland og en Mand fra Vekholms socken i Fjerdhundraland. Den sidste siges at være falden i Frøygeirs Flok i Lifland. En Mand fra Hedesunda socken i Gestrikland var med i Flokken. Han døde i Tavastland, sandsynlig da Frøygeirs Skare var paa Vikingetog derhen . . . Frøygeir selv fandt sin Död på Ösel» (Bugge).

O. v. Friesen (*Upplands runstenar*, 1913, s. 36 f.) har av inskrifternas meddelanden — till vilka han även räknar Tirsted-stenen — dragit den slutsatsen, att »Fröger's tåg var ett den svenske konungens företag, hvilket Fröger på konungens uppdrag ledde». »Det synes», anmärker Brate, »varit ett svenskt försök att erövra Finland som motsvarighet till danskarnas lyckliga erövring av England, vilket försök dock finnarne denna gång tillbakalogo. Uppgifterna antyda ett angrepp mot Tavastland, i vidsträckt mening, och efter dess misslyckande ett nytt anfallsförsök mot Brahestad, som ock slutade med nederlag.»

Namnet Fröger är, såsom ovan nämnt, ganska ovanligt. Det är därför ingalunda osannolikt, att Fröger i V. Ledinge-inskriften (U 518) är samme man som Fröger i Söderby-inskriften (L 1049). Denna är ristad av Åsmund Käreson och torde sålunda vara ungefärligen samtidig med den »ornamenterade» V. Ledinge-stenen.

519. Salmunge, Skederids sn.

Pl. 109.

Litteratur: B 244, L 603, D 2: 249. J. Bureus, Fa 6 s. 144, 145 n:r 242 (Bureus' egen uppteckning), Fa 5 n:r 310, Fa 1 s. 70, Fa 10: 2 n:r 17; Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, Resejournal 1682; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 86; O. Verelius, *Hervarar saga* (1671), s. 100, *Manuductio compendiosa ad Runographiam Scandicam* (1675), s. 21; O. Rudbeck, *Atlantica* 1, s. 797, 2, s. 542, 550, 662 (= nytrycket 1937—39 1, s. 501, 2, s. 553, 564, 681), *Planschbandet* Tab. 31, fig. 105; Th. Bartholin, *Antiquitates Danicæ* (1689), s. 374; J. G. Keyser, *Antiquitates Septentrionales et Celticæ* (1720), s. 138; P. Dijkman, *Historiske Anmärckningar* (1723), s. 107 f.; O. Celsius i *Acta Literaria* 3 (1730), s. 78, 87, *Svenska runstenar* (F m 60) 1, s. 182, 500; N. R. Broeman, *Sagan om Ingvar Widtfarne* (1762), s. 50, 56, 72, 78, 237; *Kungl. Vitterhets Academiens Handlingar* 4 (1783), s. 46; F. V. Radloff, *Beskrifning öfver norra delen af Stockholms län* 2 (1805), s. 99 f.; J. W. Welterling, *Anteckningar* 1862 (ATA); UFT h. 2 (1872), s. 53; G. Stephens, *ONRM* 2 (1867—68), s. 776; *Handlingar i ATA* 1895: E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 120, *Anteckningar* 1915 (ATA).

Äldre avbildningar: Bureus, teckning (Fa 10: 2), kopparstick (i F f 6 n:r 127); träsnitt i O. Verelius' *Hervarar saga*, s. 100 och *Manuductio*, s. 21; blyertsteckning, möjligen av Hadorph, i Peringskiölds *Monumenta*; P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 244); träsnitt, ritat av P. Törnwall¹ i O. Rudbecks *Atlantica* 2, s. 542 och *planschbandet* Tab. 31, fig. 105; O. Celsius, teckning (F m 60: 1 s. 500); Dybeck a. a.; Brate foto 1915 (ATA).

¹ A. Nelson i »Efterskrift» till *Taflor till Olaus Rudbecks Atlantica* (1938).

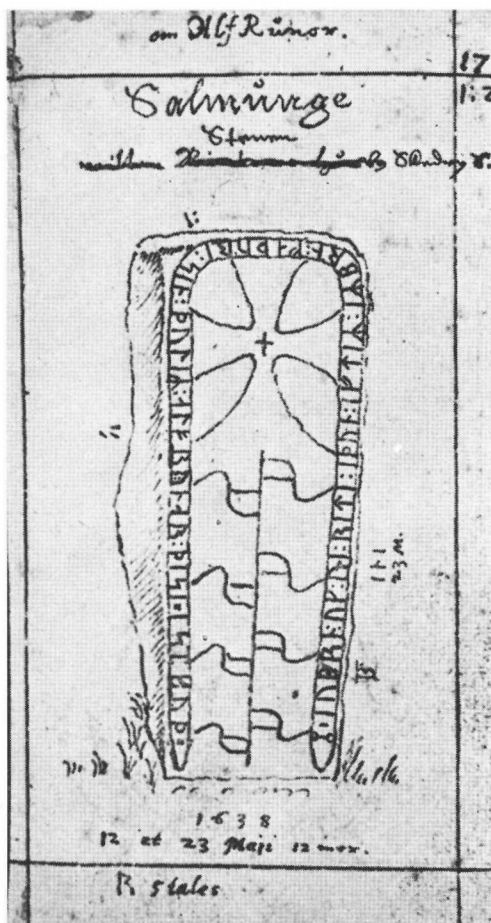

Fig. 260. U 519. Salmunge, Skederids sn.
Efter teckning av Bureus.

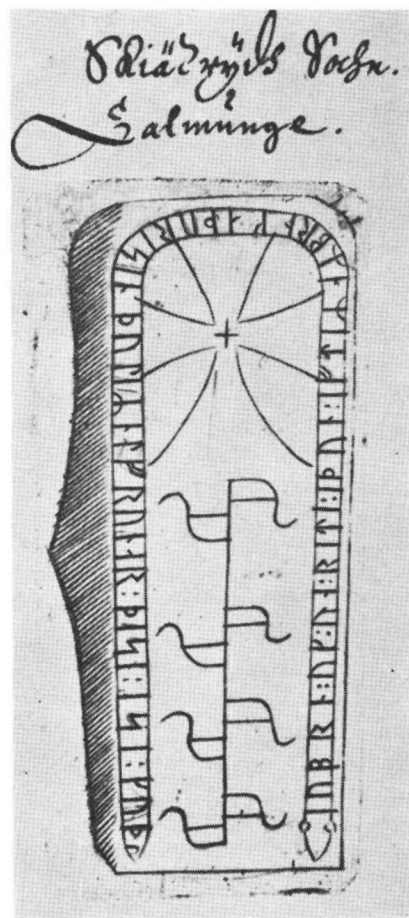

Fig. 261. U 519. Salmunge, Skederids sn.
Efter kopparstick av Bureus.

Runstenen står 15 m. S om landsvägen Rimbo—Finnsta, i kanten av en äng, mitt för infartsvägen till Salmunge, som sålunda ligger ett stycke NNV om stenens plats.

Joh. Bureus har granskat inskriften den 12 och 23 maj 1638 och sedan ännu en gång »pingesdagafton 1641 12 juni 9¹/₄ an». Platsen uppges vara: »Vti Skädry Soken på en äng millan Salmunge by och Siön» (Fa 6). Fa 5: »Skiädryd S. Salmunge.» I *Ransakningarna* meddelas: »Runstena Vtj Salmunge äng 2^{ne}.» I sin anteckningsbok skriver Hadorph: »vid Salmunge by i engen». I Peringskiölds *Monumenta* finnes följande anteckning med Hadorphs hand: »På Finsta godz wid Salmunge 2^{ne} Frälsegårdar, uthi ängen å sijd ståendes, wändandes sig emot Siön Björken, wid hwilken också en gård biörkboda ben^d belägen är.» O. Celsius besökte platsen den 28 maj 1728; han antecknar: »Denna sten står nedan för gården och landsvägen i en skön lund och ibland aspträn. Heel rätt upp och skriften nog offver jorden. i lunden der Angelica erratica.» »N. B. Der är ännu en sten.» På ett annat ställe säger Celsius, att han fann stenen »in luco amoenissimo, populeis fruticibus obtectum». Radloff meddelar, att »den rycktbare Salmunge Stenen» står »en fjerdedels mil från gården» Finnsta; »den är ännu läslig och ej som uppgifvits skadad af bränning». — Dybeck: »Runstenen står i Salmunge Sjöäng vid sjön Björken.» — År 1895 hade markägaren utan tillstånd flyttat stenen upp till landsvägen; »omkring 30 meter från dess fornda plats». Efter Riksantikvariens ingripande återfördes den och uppställdes (enligt tjänstgörande länsmannens meddelande) »på den plats der den af gammalt stått». Brate uppger (1915),

att »stenen har stått ända inemot järnvägen och sjön Björken och flyttades av den nuvarande ägaren upp på gårdet men måste då resas». Några uppgifter om en sådan förflyttning finnas icke i ATA, och saken förefaller därför något tvivelaktig. Det kan helt enkelt vara ett minne av flyttningen år 1895, som ligger till grund för vad Brate hört berättas. Avståndet från stens nuvarande plats till järnvägen är drygt 40 m. Å andra sidan äro de äldre uppgifterna om stens plats så föga exakta, att det icke kan vara uteslutet, att stenen ursprungligen har stått ett stycke längre söderut på ängen, närmare järnvägen och sjön. På Geologiska kartbladet »Penningby» står tecknet för runstenen på själva järnvägen, men markeringen är otydlig. I *Beskrifning till kartbladet Penningby* (1889) anges platsen »S om Salmunge, mellan landsvägen och sjön Björken». I varje fall uppger Hadorph bestämt, att ristningen har varit vänd mot sjön, sålunda i motsatt riktning mot den nuvarande.

Ljusgrå granit. Höjd 1,48 m., bredd (på mitten) 0,47 m. Ristningen är tämligen grund, men i det hela taget tydlig och väl bibehållen. Inskriftens läsning är icke på något ställe tvivelaktig.

Inskrift:

· iubr₅n : uk × ini : riti × i₁₅prn : iftir + i₂₅brn : fa₃₀pur : isin : pu₄₀lir · iuk · ru₅₀nar × pi₅₅si × isiku₆₀p +

Iob[io]rn ok ini rett[u] i₁₅prn æftir [G]æirb[io]rn(?), faður sinn. pulir [h]iogg runar þessi isi. Guð . . .

»Jobjörn och ini reste i₁₅prn till minne av Gerbjörn(?), sin fader. pulir högg dessa runor. isi. Gud . . .»

Till läsningen: R. 17 är r, icke u, lika väl som r. 46. Bst är rundad och har en visserligen svag, men dock fullt tydlig böjning. 19 i är icke stunget. R. 45 är ett tydligt k. Men från foten av hst går en tydligt huggen linje, av 3 cm:s längd, snett uppåt höger, parallellt med bst. Alla runorna i 55—60 isiku₆₀p äro fullt säkra.

Bureus: 17 u, 43—45 alf (eller alk). Sk : efter 57 i. Bureus har (F a 6 och F a 10: 2) tecknat 8—10 uni, med binderuna av u och n; men han har vid sitt följande besök (23 maj) rättat detta till ini. Kopparsticket är något otydligt; snarast unn. Kopparsticket har endast : som sk. — Vere-lius, som låtit rita om hela stenen, troligen på grundval av Bureus' kopparstick, har 6—10 ukui; 34 i saknas; 43—50 alfrunar, 55—60 asi · kup. Någon ny läsning utgör detta icke, endast en förvanskning av Bureus' text. — Hadorph och Helgonius (B 244): Intet sk vid inskriftens början; 17 u; 43—45 auk. Mellan hst och bst i 44 u finnes en rak stav av halv runhöjd. (L 603 har felaktigt 6—7 auk.) — Celsius: 8—10 i₁₅pi, 17 u, 43—45 auf. — Dybeck: 8—10 ini. Dybeck tecknar r. 17 som ett mellanting mellan r och u, men uppfattar det som u. 27 u, 43—45 iuk. — Brate: 8—10 ini, 17 u, 27 u. Brate läser 24—28 k₁₅bun, »men bistaven till k är ganska svag och osäker och upptill genom en ås skild från övre slinglinjen». 43—45 iuk.

Inskriftens alla a- och n-runor ha bst endast på ena sidan av hst. r-runan varierar ganska starkt: bistavens nedre del är rundad, i regeln också bistavens övre del; vinkeln mellan de båda delarna är i ett par fall svagt utbildad, och runan närmar sig då utseende av ett u. Ett egendomligt tecken är r. 45; det har av äldre granskare uppfattats som f, vilket säkert är oriktigt. Ristaren använder fyra olika skiljetecken: · : × och +.

Ristningen innehåller en egendomlig blandning av normala ordformer och svårtolkade runföljder. Man igenkänner flera ord, som äro vanliga i inskrifter: uk, iftir, fa₃₀pur : isin, runar × pi₅₅si, kup. isin för sinn förekommer i flera inskrifter, se U 144. runar × pi₅₅si, med r i st. f. r och pi₅₅si i st. f. pisan, möter även i inskriften U 516 från Skederids kyrka. kup är utan tvivel hämtat från den böneformel, som avslutar många inskrifter: kup hialbi hans ant e. dyl. Mera har icke funnits plats för inom slingan. Det är sålunda tydligt, att ristaren har format sin inskrift efter sedvanligt

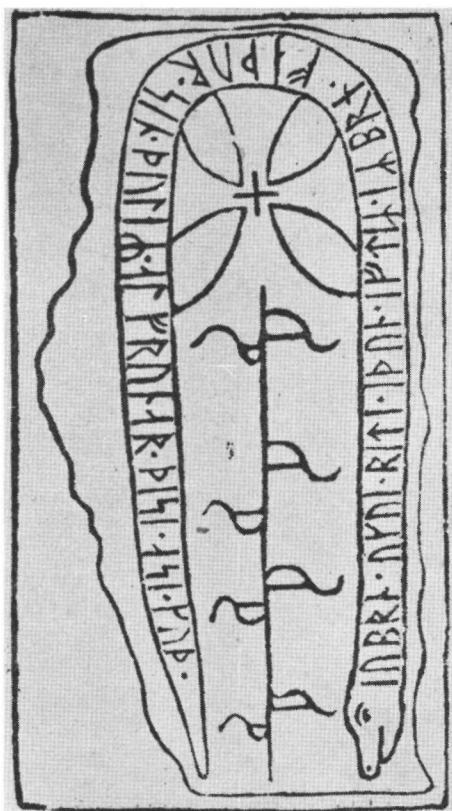

Fig. 262. U 519. Salmunge, Skederids sn.
Efter O. Verelius, Hervarar saga (1671).

mönster. Han känner väl till runornas former och behärskar ristningstekniken. Han hugger jämnt och säkert. Men inskriften innehåller också förbryllande fel. Och det är svårt att avgöra, huruvida den utgör en verklig minnesinskrift med tolkbar mening eller kanske endast ett försök att skapa ett dekorativt minnesmärke av traditionell typ, prytt med runor. Egendomlig är predikatsformen (sg.) *riti* i stället för väntat (pl.) *ritu*; jfr S. Bugge i *Runverser*, s. 35, 211. Man kan ej skatta dess bevisvärde särskilt högt, då den förekommer i en inskrift med så tveklaktig språkform som denna. Gåtfullt är 15—18 *iprn* (eller *ipun*), där man väntar en form av ordet 'sten'. »Då *riti* × *ipun* står för *ritu* × *stin*, visar sig en del av hemligheten bestå av *i* för *u* och för *s*, av *u* för *i* och *p* för *t*, men intetdera genomgående, vilket utbyte kan bero på att de omväxlande brukades i vissa ord, t. ex. *ustin* : *istin* 'Östen', *iftir* : *uftir*, *rispi* : *risti*» (Brate). Förklaringen är absolut otillfredsställande, och man måste konstatera, att den enda likheten mellan *iprn* (*ipun*) och *stin* är att båda runföljderna innehålla fyra runor och sluta med *n*. Om ristaren kunnat rista ordet *iftir* alldeles korrekt, är det svårt att förstå, varför han velat till oigenkännlighet förvanska det föregående ordet *stin*. Man frågar sig, om han har följt en schablon, som han endast delvis kunnat tyda, m. a. o. om han har varit endast runkunnig men icke skrivkunnig. Då schablonen lämnade honom i sticket, har han fyllt ut med några runor efter fritt val. På samma sätt skulle man kunna förstå ett par andra egenheter i inskriften.

55—57 *isi* torde vara en upprepning av de föregående runorna 52—54 *isi*. De sista runorna 58—60 *kup* utgöra början till den vanliga avslutningsformeln. Då platsen var slut, blev det oåterkalleligen slut. Ristaren har följaktligen ej bekymrat sig mycket om att inskriften skulle ge språklig mening.¹

Det är under sådana förhållanden ej ägnat att förvåna, att namnen äro svåra eller omöjliga att tolka. 1—5 *iubrn* kan, såsom redan Bureus har förmodat, vara en förkortad skrivform för *Iobiorn*. 24—28 *irbrn* bör i så fall också vara ett namn på *-biorn*. Om man vågar antaga, att ett *k* i början är uteglömt, skulle förleden vara *kir-*, d. v. s. *Gæir-*. Brate är benägen att läsa *ka-brn*. Svårare att tolka äro de båda återstående namnen 8—10 *ini* och 38—42 *pulir*. »Genom utbyte av *p* mot *t* erhålles namnet *tulir* *Tolir*, ett ej ovanligt personnamn i runinskrifter: L 600, 333, 296, 1362, 1390, 1400. Andra namnet *ini* skulle genom insättning av *u* för *i* giva *Uni* och genom dubbelläsning av *k* i *uk* det ännu vanligare *Gunne*» (Brate). Möjligen skulle man också i 38—42 *pulir* (liksom i 1—5 *iubrn*) kunna förmoda en förkortad skriftform av ett namn. *pulir* skulle i så fall tänkas stå för *purlifr* *Porlaifr*.

Också ornamentiken på Salmunge-stenen är mycket påfallande. Den har intet motstycke och avviker mycket från vad i dessa trakter av Uppland är vanligt. Korset har en form, som snarast synes återgå på stenkors resta på gravar. Nedanför korset finnes ett egenartat, repstegsliknande ornament. Runslingan, som är lagd utmed stenens ytterkant, är mycket enkel, med ett orm-

¹ Brate förmodar, att 55—60 *isikup* är en förkortad form av ett adjektiv isl. *sigóðr* 'ständigt god'. »Uppgiften om ristaren bleve sålunda: *Tolir hiogg runar þesse si-godh(ar)*. 'Toler högg dessa runor, ständigt goda.' Därmed menas väl att alla runorna voro väl huggna.»

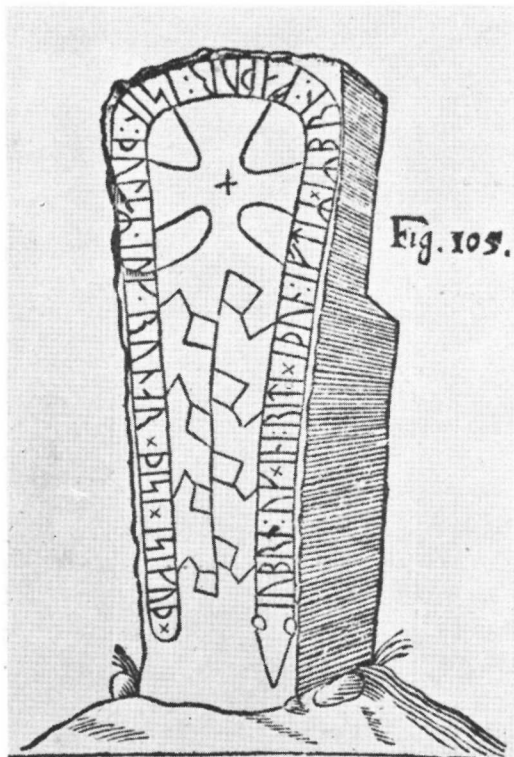

Fig. 263. U 519. Salmunge, Skederids sn.
Efter O. Rudbeck, *Atlantica*.

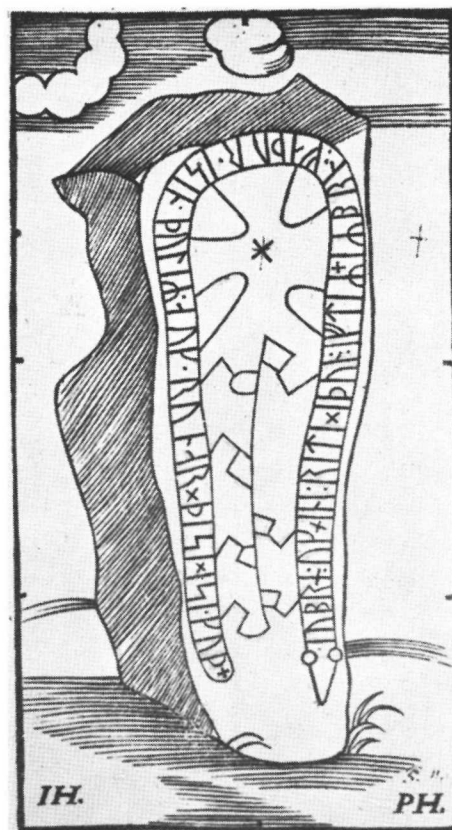

Fig. 264. U 519. Salmunge, Skederids sn.
Efter B 244.

huvud sett uppifrån i ena ändan och en avrundad avslutning i den andra. Huvudet ligger på stenens högra sida, och här börjar, ovanligt nog, inskriften. Den går sålunda i motsatt ordning mot det normala, först upp och över åt vänster samt sedan nedåt på vänstra sidan. Också denna anordning av inskriften gör ett misstänkt intryck. Det finnes visserligen icke några skäl att antaga, att stenen skulle härröra från senare tid. Men inskriftens egendomligheter finna en naturlig förklaring i att ristaren av allt att döma icke varit någon erfaren mästare och att hans uppgift kanske icke har varit att utföra en minnesvård i vanlig mening.

Få runstenar ha under 1600- och 1700-talen väckt så stort intresse och så många förväntningar som Salmunge-stenen. Orsaken härtill är de gåtfulla och svårtydda formerna, framför allt inskriftens slutord **isikup**. Johannes Bureus tolkar inskriftens innebörd sålunda (F a 5): »IuBernus et Inno scrips. Runas im mem. IrBerni patris sui. Tolerabat AlfRunas has Isi Deo» (alternativt: »in suo Deo»).

Olof Verelius, som — troligen på grundval av Bureus' kopparstick — läser 6—10 **ukui** och 55—60 **asi · kup**, översätter inskriften: »Iubern Vkwi ritade stenen efter sin Fader Irbern, och tillskrifwer thessa Alfruner then Guden Odin.» »Alfruner» skulle vara ett slag av »Målruner», nämligen Runæ emortuales, »som the hafwa rijstat till de Dödas Siäla-minne på Lijkstenarna, och tillskrifwit them then Guden Oden... Ingen Swartekunst fins», tillägger han, »i thessa Alfruner, fast än the ära Oden helgade, hwilken the i gamla dagar trodde emottaga the Dödas Siälar.» Av Salmunge-inskriften framgår, att de dödas gravar voro helgade åt Oden. Stenen är visserligen försedd med ett kors, men därför behöver den ingalunda vara från kristen tid. »Mani-

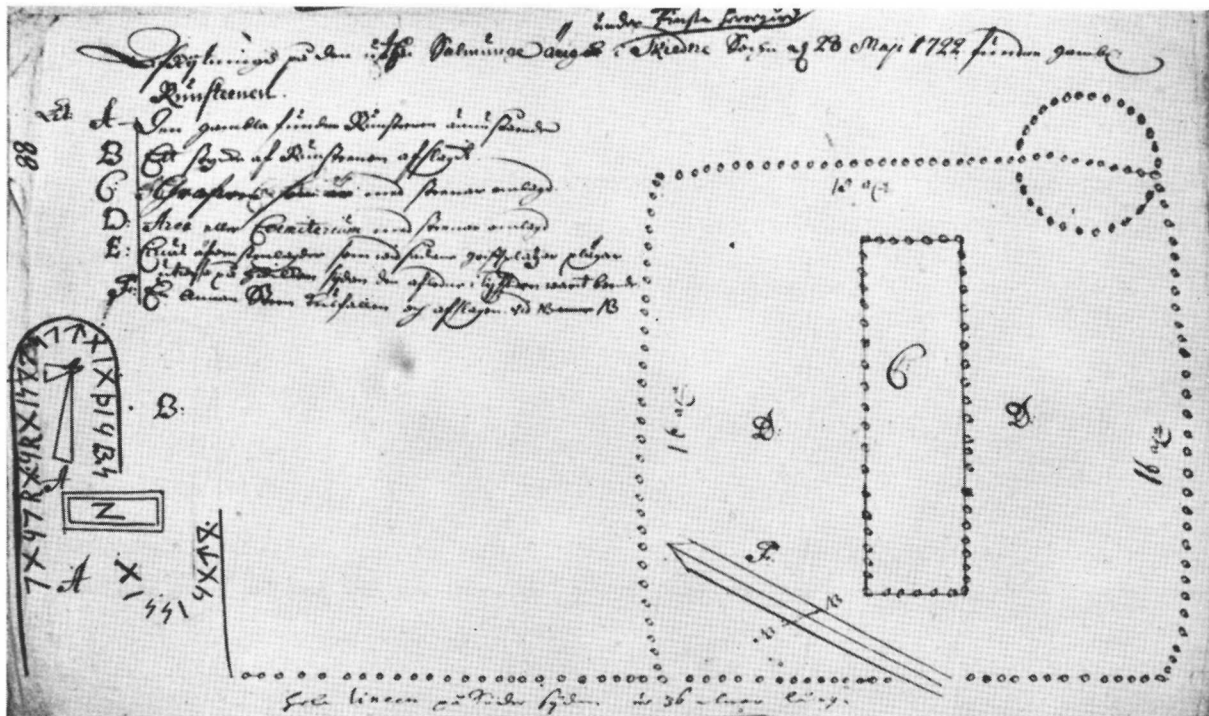

Fig. 265. U 519. Salmunge, Skederids sn. Efter teckning (år 1722) i Peringskiölds Monumenta.

festum est hunc lapidem in ethnicismo positum; qui cum cruce notatus sit, arguit non omnes lapides signatos cruce a Christianis erectos; quod ex plurimis lapidibus vestrogothicis et aliis, qui ethnici voti formulas exprimunt, monstrare mihi promptum est.» — Thomas Thomæson Bartholin anmärker om Verelii tolkning av Salmunge-inskriften, att den synes honom »concinnam, sed nimis audacem».

Olof Rudbeck utgår från Hadorphs nya granskning av inskriften, även om han har låtit Petrus Törnwall rita om träsnittet. Han läser alltså slutet **isikup**. I Salmunge-inskriften tror han sig ha funnit ett märkligt vittnesbörd om våra förfäders dyrkan av den österländska gudinnan Isis. »Att Isis dyrkades aff wåre för en Gudinna som Tacitus säger, synes och aff åthskillige Runstenar, der de dödas Siälur befalltes i hennes Hand. Såsom . . . *Iuburn uk Ini riti idun iftir fadur sin. þuli iuk runar þisi Isi Gud.* i. e. Iupiter et Iuno delinearunt lapidem in memoriam patri eorum. þulir incidit literas Isi seu Isidi Deæ.» Också ordet **ipun** kan Rudbeck tolka: »Idun kallas stora hållar, där på våra Fäder hafwa huggit sina Runor.»

Joh. Peringskiöld har ett annat försök till tolkning, dock aldrig framställt i tryck: »Iubernus et Iuno scripserunt lapidem in memoriam Irberni Patris sui; pronunciat etiam Runas has Isigothus, Iubiörn och Yne rita gråsteen effter sin fader Yrbiörn; thessa Runer förtällier (förkunnar) också Isgöthe (Isgöthe förkunnar också thessa Runer).» 38—42 **þulir** skulle alltså vara en form av verbet isl. *þylia*; Peringskiöld hänvisar till Háv.

Olof Celsius, som bygger på en egen granskning av inskriften, tolkar den på följande sätt: »Jubernus et Heipi inscripserunt lapidem in memoriam Irberni patris sui. Tolerat runas hasce lapidares Jesus bonus!» Gent emot Verelius och andra hävdar han, att korset är ett säkert vittnesbörd om att stenen härrör från kristen tid. »Lapidem in Christianismo erectum, crux non una fidem facit. Positum existimo eo tempore, quo, suasu monachorum, de runis, tanquam magia olim administris, abolendis agi coeptum erat.»

N. R. Brocman ansluter sig i huvudsak till Celsius. Dock gör han följande modifikation av översättningen: »Öbjörn och Ide ritade Stenen efter Erbjörn sin fader. Dessa Stenrunor tål Jesus Gud.» Och han kommenterar detta på följande något egendomliga sätt: »I Spanien blef År 1116 på et Möte i Toledo beslutet, at de där alt ifrån Göthernas Ditkomst bruklige Bokstäfwer skulle afskaffas: och hafwer man inbillat sig, at desse varit af samma Slag, som våra Runor, samt ex analogia, at de et lika Öde här i Landet antingen då, eller tilförne, undergåt. Orsaken hwarföre de Göthiske Bokstäfwer i Spanien således blifwit afskaffade, skal förnämligast hafwa varit den Widskepelse, som med dem til Trolldom och Signeri blifwit utöfwad: och hafwa därföre flere af våre Häfdateknare funnits, som trot at Runorna i Swerje på samme Grund blifwit fördömda och afskaffade. Men såsom de Runor, hvilka på Åminnelse-Stenar efter berömligt Folk hos oss redan wid detta Årtal wunnit en oskyldig Häfd, icke kunnat wara därföre misstänkta; så äro de jämväl därefter en Tid bortåt bibehållna. Dock tyckes i Anledning af de Författningar, som nu togos i Spanien med de Göthiske Bokstäfwer, at därefter, jämväl här i Landet, någon Twekan upkommit, om Runorna (som ock woro gamle Hedniske Bokstäfwer) til detta Bruk likafullt kunde bibehållas: då slutet blifwit detta, at Jesus, som war en sann Gud, tålte dem, och at med deras Uthuggning på gode Christnes Åminnelse-Stenar, emot dess Maiestat eller dess Lära på intet Sätt war feladt . . . *Ithun* lærer wara förskrefwet i ställe för *Sten* eller *Ilin* d. ä. Hällen. Men äljäst kunde man också utlägga detta Ord, at såsom *Ithun* under Hedendomen war Odödlighets-Gudinnan, så måtte wäl Stenen kallas et odödligt Minnesmärke. *Isi guth* kan ock betyda den gode Jesus; men emedan Gud jämwäl betecknar det högsta Wäsende, hwaraf all Ting hafwer sit Ursprung, och Jesus sann Gud och Man, jämwäl til sin Människliga Natur af Guddomen blifwit delagtig: så är den Beskrifning på honom wäl den fullkomligaste, som til ingen Jesus, huru god han måtte wara, utan honom allena, kan lämpas.» Brocman går sålunda till motsats överdrift mot Verelius och Rudbeck; han förlägger Salmunge-inskriften långt in i påvedörets tid.

520. Salmunge, Björkholmen, Skederids sn.

Litteratur: D 2: 250. R. Dybeck, Reseberättelse 1870 (ATA); UFT h. 2 (1872), s. 53.

Avbildning: Dybeck (D 2: 250).

Ett fragment av en runsten, nyfunnet, fanns enligt Dybeck vid Björkholmen i Skederids socken. Det låg »i kalftomten vid sjön Björken». Björkholmen ligger vid vägen Rimbo—Finnsta, omkr. 500 m. V om avtagsvägen till Salmunge, på Salmunge ägor. Senare uppgifter om fragmentet saknas, och det synes numera vara förkommet.

Fragmentet utgjorde övre delen av en runsten. Det synes ha varit omkring 0,40 m. i höjd och 0,80 m. i bredd.

Inskrift (enligt Dybeck):

... raistu · stain ...

5 10

... ræistu stein ...

»... reste stenen ...»

Salmunge, Skederids sn.

I Peringskiölds *Monumenta* 3, bl. 88 finnes en »Afrijtningh på den uthi Salmunge angh under Finsta herrgård i Skiedere Sochn d. 28 Maij 1722 fundne gambl. Runsteen.» Teckningen framställer en rektangulär grav, omgiven av en kvadratisk stensättning med en sida av 15—16 alnar. På

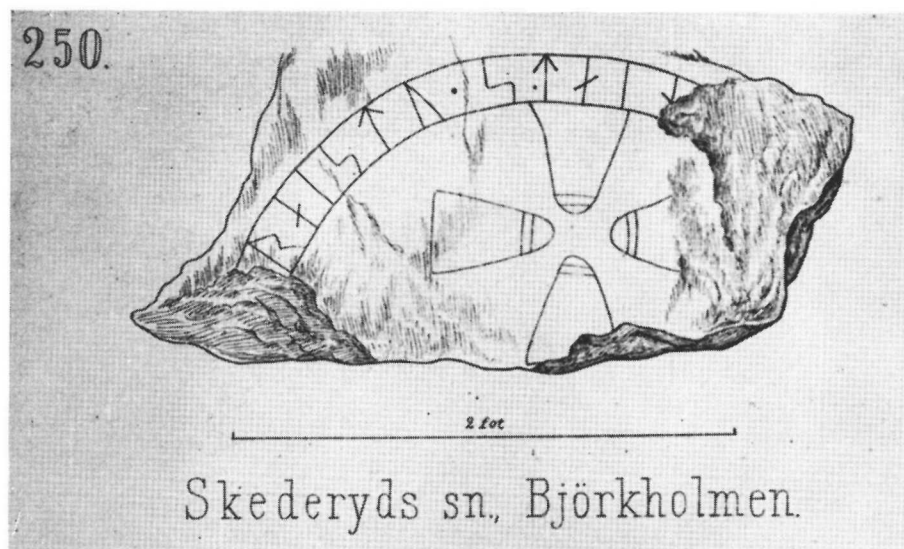

Fig. 266. U 520. Salmunge, Björkholmen, Skederids sn. Efter D 2: 250.

ett avstånd av omkring 20 alnar från denna avbildas en ristad sten. Större delen av denna skulle av teckningen att döma ha stått upprätt på marken, men ett stycke var avslaget. Teckningen, som icke är signerad, är mycket skematiserad och illa utförd. Man kan varken få någon föreställning om hur stenen har sett ut eller huruvida de tecken som avbildas verkligen ha varit runor. Av allt att döma har tecknaren icke varit runkunnig och icke kunnat bedöma det fornminne han sökt avbilda. — Om stenen finnes f. ö. följande anteckning av O. Celsius (F m 60: 2, s. 390): »Finstad puto H. Leyonmarks gård. Där var en sten med rar skrift, såsom literis Longobardicis. Då ville Herrn låta stänga en gårdslegård omkring, och gaf der till ordres. Män dhe som skulle stänga, lade ned vid stenen, att badda vidiorna vid, och således honom i grund förskämde. dixit Sekr. Helin d. 1 Maji 1727.» Celsius har sålunda fått uppgiften av sekreteraren Johan Helin i Antikvitetsarkivet. Det är sålunda tydligt, att stenen — vare sig det var en runsten eller icke — har blivit förstörd endast några få år efter dess upptäckt.

På grund av uppgifterna i *Monumenta* har stenen senare flera gånger eftersökts, ehuru utan resultat. F. V. Radloff meddelar (*Beskrifning öfver norra delen af Stockholms län* 2, s. 99 f.), att »af en Runsten som hittades år 1722 träffas nu ej några lemningar». R. Dybeck skriver i sin reseberättelse 1871: »Den i greffe Dahlbergs verk afritade fornlemningsplatsen vid Finstad kan nu mer ingen utvisa. Jag gick ofta öfver de vidsträckta egorna, utan att finna mer än en enda bautasten. En mängd grafkullar äro väl der, men ingen av betydighet. En uppgifven runsten härstädes, med urnordiska runor, söktes denna gång förgäfv.»

I *Sverige. Geografisk, topografisk, statistisk beskrifning* 4 (1909), s. 662 uppges om U 519 (L 603), att »den står enligt Peringskiöld invid en stor fyrkantig stensättning, som i sig innesluter en rektangulär dylik och en bautasten». Stenen på teckningen 1722 har sålunda här identifierats med runstenen vid Salmunge (U 519). Detta kan omöjligen vara riktigt, även om det råder en viss likhet mellan runstenen och bilden från 1722. Den då nyfunna stenen med de obekanta runorna säges uttryckligen vara sönderslagen i två delar, varav den ena var ett löst fragment. Helins uppgift, att stenen blivit förstörd genom vidjeburning, kan knappast vara gripnen ur luften. Men U 519 har inga spår av eld.

Frötuna och Länna skeppslag.

Socknar: Länna, Frötuna, Rådmansö och Blidö. Skeppslaget omsluter Norrtälje stad.

Från Frötuna och Länna skeppslag äro sammanlagt 9 runristningar kända. De fördela sig så, att Länna socken har 5 och Frötuna 4 runinskrifter. Skärgårdssocknarna Rådmansö och Blidö sakna helt kulturminnesmärken av denna art. Av de 9 ristningarna äro dock 2 nu förlorade och endast kända genom äldre uppgifter: U 521 och 528. I detta sammanhang bör också framhållas, att 4 av ristningarna icke kunna sägas vara runinskrifter i vanlig mening: U 522 och 523 äro cirkelformiga sandstensplattor, U 529 har en intressant bildframställning men runinskriften saknar språklig mening, och den nu försvunna U 528 har troligen varit en s. k. häststen.

Flera av inskrifterna äro endast kända i svårt skadat skick: U 521, 525, 526 och 527. Den enda till vår tid väl bevarade runstenen från hela området är U 524.

I Johannes Bureus' samlingar ingå 2 inskrifter från Frötuna och Länna skeppslag, nämligen U 524, som har upptecknats av Bureus själv, och U 529. I *Ransakningarna* omtalas dessutom U 527, och genom J. Hadorphs resa blev U 521 känd. I *Bautil* finnas därför 4 inskrifter från skeppslaget avbildade: U 521 (B 261), U 524 (B 260), U 527 (B 257) och U 529 (B 258). Genom en 1700-talsteckning insatt i Peringskiölds *Monumenta* blev U 528 bekant.

I Liljegrens *Runurkunder* upptagas 5 runinskrifter: U 521 (L 632), U 524 (L 633), U 527 (L 629), U 528 (L 630) och U 529 (L 631). Genom Rickard Dybeck blev U 522 känd. Under slutet av 1800-talet kom U 523 i dagen och på 1900-talet slutligen U 525 och 526.

521. Länna kyrka.

Litteratur: B 261, L 632. J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 81; F. V. Radloff, *Beskrifning öfver norra delen af Stockholms län* 2 (1805), s. 43.

Avbildning: J. Hadorph och A H (fel för P. H. = Per Helgonius), träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 261).

Runstensfragmentet, som numera är förkommet, fanns enligt en anteckning på träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* vid »lenna». Hadorphs läsning är den enda som finnes av inskriften. I *Bautil* har träsnittet felaktigt fått överskriften »Peningeby». Radloff uppger, att en »Runsten vid kyrkan N:o 261 i Bautil är aldeles oläslig». Liljegren anger fragmentets plats vara »Kyrkodörren». Varifrån Liljegren har fått denna uppgift är okänt. Sannolikt beror attributionen till kyrkodörren på att träsnittet visar, att fragmentets kanter delvis ha skjutit in under murpartier. Mått omkring 1,10×0,60 m.

Inskrift (enligt B 261):

... **u**₅**a**₁₀**s**₁₅**t**₂₀**r**₂₅ × **p**₅**a**₁₀**i**₁₅**r**₂₀ × **l**₅**i**₁₀**t**₁₅**u**₂₀ × **r**₅**a**₁₀**s**₁₅**a**₂₀ · **s**₅**t**₁₀**a**₁₅**i**₂₀**n**₂₅ ... **r**₅**f**₁₀**a**₁₅

... [Sig]vastr(?) þær letu ræisa stæin ...

» .. [Sig]vast de læto resa stenen ...»

Fig. 267. U 521. Länna kyrka. Efter B 261.

Runorna 1—5 **uastr** utgöra senare delen av ett mansnamn, som har slutat på *-fastr*, snarast *Sigfastr*. Detta namn skrives t. ex. U 166 **sihuastr**, U 93 **sakuastr** och U 260 **sikuast** (ack.), vilket visar, att skrivningen med **u** efter uttalet ingalunda är ovanlig. Runföljden 24—26 **rfa**, som står mitt på stenen, kan förslagsvis ha ingått i namnet *þorfastr*; vi skulle i så fall här finna exempel på variation i namnen. Möjligt är naturligtvis också, att där har stått **arfa**.

Stenen har tydligen varit rikt ornamenterad.

522. Hammarby, Länna sn. Nu i Statens Historiska Museum.

Pl. 110.

Litteratur: R. Dybeck, Berättelse för år 1870 och 1871 (ATA), *Runa* (fol.) h. 5 (1872), s. 71; Vitterhetsakademins protokoll den 20/s 1879; L. Fr. Löffler i VHA Akad:s Månadsblad 1903—1905, s. 420 f.; E. Brate, Anteckningar 1916 (ATA).

Äldre avbildningar: Dybeck, *Runa* (fol.); Brate, foto 1916 (ATA); H. Faith-Ell, foto 1925 (ATA).

I redogörelsen för sin »antiquariska verksamhet under sommaren och hösten 1870» skriver Dybeck: »Åkers och Frötuna Skeppslag besöktes straxt efter midsommaren.» Dybeck meddelar, att han förgäves sökte en »af prof. Säve uppgifven, hittills icke granskad, runsten, hvilken skulle vara vid Hammarby i Länna socken». I sin berättelse för år 1871 kan han emellertid omtala följande: »Noggranna forskningar anställdes . . . i Länna och Kulla socknar i Frötuna skeppslag. En liten rund sandsten med fullständig, fast mycket förnött inskrift, fanns här liggande till tröskel utanför en bondstuga. Jag lät, sedan aftryck af ritningen tagits, resa honom mot en vägg.» Dessa ord syfta otvivelaktigt på U 522. I *Runa* (fol.), där stenen finnes avbildad, skriver Dybeck: »I Hammarby uti Länna socken fann jag dock redan i fjor, efter flere timmars letande, en dunkelt anvisad runsten, den der hittills icke varit känd och om hvilken bymännen sjelfve saknade all vetskap, ehuru han låg såsom trappsten till ett boningshus i n:r 1 mellangården. Denna af jord och grus betäckte sten flyttades nu till en bodvägg och undersöktes närmare.»

I Vitterhetsakademins protokoll den 20/s 1879 omtalas, att akademien godkänt inköp för samlingarna av »Två qvarnstensformade runstenar, den ene med hål genom midten, funna å Hammarby i Länna socken, Frötuna skeppslag, i Uppland af Anders Jansson och Per Persson. — Betalda med 10 kr.» Stenarna (U 522 och U 523) förvaras alltjämt i Statens Historiska Museum (inv. n:r 6413).

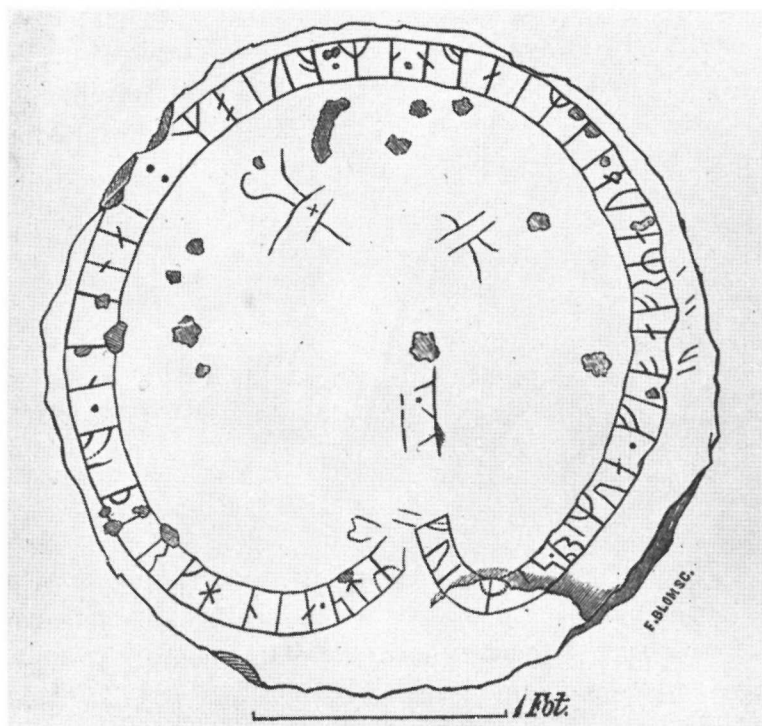

Fig. 268. U 522. Hammarby, Länna sn. Efter Dybeck, Runa (fol.).

Rödbrun sandsten. Stenen är nästan cirkelformig, 78 cm. i diameter; tjockleken är 11—14 cm. Som redan Dybeck (i *Runa*, fol.) påpekat, är ristningen »matt och delvis utplånad, i synnerhet i stenens midt. Inskriftens innehåll är svårt, om icke omöjligt, att tyda.» Också Läckfler framhåller, att inskrifterna »å dessa runstenar [d. v. s. U 522 och 523] äro så utplånade, att man ej kan se hvad där stått».

Inskrift:

fui - mrsrimuafifafirauaiirifarfuior --- ank - nfupørkhnia - - - - - . . . iu - o -

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65

Till läsningen: Av runan 4 återstår endast ett obetydligt spår upptill. I 12, 16, 22 och 40 **a** (eller **e**) gå bistavarna vågrätt. Efter 12 **a** finnes en rund fördjupning mitt i slingan. Då ristningsytan emellertid överflödar av runda punkter av alldeles samma typ, är det omöjligt att avgöra, om fördjupningen ur huggen eller naturlig. 28 **f**, 32 **f** och 33 **u** äro stuprunor. Före 30 **a** och efter 31 **r** finnas runda fördjupningar, som icke kunna bestämmas som huggna. Av runorna 37, 38 och 39 återstår endast svaga spår, som icke tillåta några säkra slutsatser om vilka runor som här ha avsetts. Runan 43 ser snarast ut som ett stupat **k**. 44 **n** har bst endast t. v. om hst. Efter 44 **n** finnes en punkt, som möjligen är huggen. Runföljden 45 **f**—55 **s** är tydlig med undantag för runan 48, som upptill är utnött. Av det bevarade att döma har runan varit **o**. 45 **f** är stupruna och 55 **s** har »stolsform». Därefter följer inom slingan tre jämförelsevis tydliga hst:ar och utanför slingan ytterligare två. Vilka dessa runor ha varit kan numera ej avgöras. I stenens kant, utanför runföljden 15—19, finnas fem runliknande tecken: **iu - o -**.

För fullständighetens skull återges här Brates undersökningsprotokoll (1916): »Inskriften börjar i högra slingan och runornas spets är riktad inåt stenen. 1 är troligen **f**, icke **g**, ty den prick, som tyckes finnas, är för nära nedre bistaven och spår av övre bistavens övre del äro

tydliga. 4 är oklar; av stavens topp finnes 1,5 cm, av en bistav t. v. 2 cm, krökt som vänstra bistaven till \hookleftarrow men troligen har icke 4 varit \hookleftarrow utan snarare stupat $f \hookleftarrow$, enär spåren på högra sidan av bistav till \hookleftarrow synas mycket otydliga och en antydning av nedre bistav till \hookleftarrow tyckes förefinnas; alldeles säkert kan dock icke \hookleftarrow förnekas. 5 torde vara Ψm , högra bistaven är tydlig men övre staven och vänstra bistaven äro mycket otydliga, vänstra bistaven har fördjupning eg. blott på mitten. 6 är ävenledes mycket skadad, det riktigaste torde vara att uppfatta 6 som $\mathcal{R} r$ med staven matt men bistaven i behåll, dock icke utgående långt åt höger, så att runan blir lika bred nedtill som hög, 4 cm. 7 ηs är klar. 8 $\mathcal{R} r$ med bistaven utgående en bit nedom stavens spets. 9 $| i$, 10 Ψm , 11 $\cap u$, vilket ej räcker upp till slinglinjen, 12 $+ e$ med vågrät bistav 2 cm lång, äro alla fullt klara. Efter dessa står en grop så mitt i raden, att den synes böra anses som skiljetecken. 13 $\mathcal{P} f$, 14 $| i$ äro klara, den senare är gropig men utan bistav, avståndet mellan stavarne av 13 och 14 är 3,5 cm. 4 cm t. h. om 14, vilket avstånd förefaller långt, då 14 saknar bistav, står 15 \mathcal{P} , till utseendet ett f , vars övre bistav ej går upp till slinglinjen och vars nedre ej ens når fullt så högt som den övre. 16 är $+ e$ med vågrät bistav 1,8 cm., liksom 12, avståndet från staven av 15 är 5 cm. 17 är \mathcal{P} , vars nedre bistav ej når upp till övre linien, avståndet från 16 är 2,5 cm. 18 är $| i$, 19 \hookleftarrow , 20 $\dagger a$ men en fördjupning finnes invid spetsen av högra bistaven. 21 är antagligen $\cap u$, dock har bistaven icke så litet tycke av r , i det den löper rakt nära 2,5 cm och sedan böjer av i ett tvärt knä, men detta knä är kanske icke avsett. 22 är $+ e$ med vågrät bistav 2 cm. 23 ser ut som \dagger med en prick 3 cm uppifrån och 2 cm nedifrån men är väl att fatta som i , då e tyckes ha det utseende som 12, 16, 22 visa; från pricken uppgå fåror snett uppåt vänster, som jag dock icke anser vara huggna. 30—31 \hookleftarrow föregås och efterföljes av djupa punkter. 32 är \mathcal{h} , alltså en stupad runa av det utseende som 17. 33 är stupat u , 34 i , 35 $\dagger o$, 36 \hookleftarrow . 37 har kanske varit $\mathcal{P} k$ eller Ψm . I behåll är endast ett streck, som går 3 cm rakt upp från nedre slinglinjen och därpå 1 cm i krok åt höger och slutar 1,5 cm under övre linien. Därpå har antagligen: följt, då den tydliga nedre punkten står blott 1 cm nedifrån och 1,5 cm ovanför densamma en gropig övre punkt finnes, som står 1,5 cm under övre linien. 38 är mycket oklar, måhända har den varit f men tydligt är blott en del av nedre bistaven litet nedom spetsen, en liten smal fåra finnes av övre bistavens mitt och av övre staven och en skugga av nedre staven. 39 är möjligen $\cap u$. Denna läsning av 38—39 är dock alltför osäker att fästa avseende vid. 40 är $+ e$, 41 $\dagger n$ med högra bistaven något otydlig. 42 är åter mycket otydlig, troligast i , möjligen \mathcal{P} eller Ψ . 43 är möjligen \mathcal{h} , stupat k med bistaven utgående 2,5 cm uppifrån eller möjligen \hookleftarrow med v. bistaven skadad. 44 är \dagger med bistav blott på vänstra sidan och följd av en tydlig punkt. 45 är tydligt \mathcal{h} , stupat f , 46 $\cap u$ men bistaven är utplånad 3 cm uppifrån och 1 cm nedifrån, tydlig 2 cm. 47 \dagger med staven utplånad ovan bistavarne. 48 $\dagger o$ med matta kvarlevor av bistavarne och staven ovan och nedan dessa, men mellan dem är staven knappt synlig. 49 $\mathcal{R} r$ är fullt tydlig. 50 $\mathcal{P} k$ är upptill skadad, i det staven är utplånad ovan bistavarnes utgångspunkt. Måhända finnes där efter en punkt. Ätten 51—55 $\ast|\ast|\ast|\ast|\ast$ **hnias** har tydliga runor, blott 51 h är något matt och 53 a skadad på mitten. I 55 ηs divergera de nedre stavarne. Måhända har därefter ett skiljetecken funnits. 56 är $\uparrow t$. 57 $\mathcal{B} b$ med bistavarne på $\frac{1}{2}$ cms avstånd från stavens mitt. 58 l men med bistaven alldeles borta. Runan kan svårligen ha varit m , enär denna runas bistavars utgångspunkt borde vara synlig på de 4 cm, som äro i behåll av staven, som varit 5 cm. 58 l är sista runan i slingan. Var fortsättningen följt, är ej klart. Troligen har det varit i de runor, som spåras inåt stenen mittför mellanrummet mellan begynnelseslingan och slutslingan. 59 skulle då vara Ψm men därav finnes blott 2 cm nedifrån i behåll. Från denna stav utgå två små fåror åt höger, som ej behöva vara huggna, \mathcal{P} . 60 skulle vara $\hookleftarrow a$; av staven finnes 2,5 cm nedifrån i behåll och från övre ändan utgår en fåra lik högra bistaven till \hookleftarrow . 61 är en stav 3,5 cm lång, som står 3 cm t. h. om 60; och 6 cm t. h. därom står 62, en 4 cm lång stav, 3 cm från

61 och 62 finnes en gropighet, som troligen också innehållit en runa. Troligen har 61 varit \uparrow , 62 ϕ , 63 \times , alltså de tre sista runorna av gyllentalen. 3,5 cm från toppen av 63 finnes ett 3 cm långt streck snett ned åt höger, och 3 cm från dettas topp spåras ett 4 cm långt streck tämligen rakt i raden. Det senare har kanske varit avslutningsstreck i en slinga, vari 59—63 stått, som annars är utplånad; det senare är kanske en skada av samma djup som de huggna strecken.»

Det intressanta med denna inskrift, som icke ger någon språklig mening, är att den otvivelaktigt har avslutats med den 16-typiga runraden. Ett par andra, icke avlägsna ristningar torde i detta sammanhang kunna nämnas, nämligen U 427, U 466 och U 483. I dessa inskrifter, som tydligen också sakna språklig mening, kan man utan svårighet iakttaga, hur vissa runföljder äro ordnade efter den 16-typiga futharken. I U 427 finner man t. ex. runföljderna **fupkh**, **stblia** och **hninst**. I U 466 t. ex. **khniastbmlr** och i U 483 **stbmlr**, **hnaist**, **hinast**. På den lilla stenen L 2001, Hällby, Litslena sn, Uppland, förekommer liksom på U 522 runradens två första ätter.

523. Hammarby, Länna sn. Nu i Statens Historiska Museum.

Pl. 110.

Litteratur: Vitterhetsakademiens protokoll den 20/8 1879; L. Fr. Löffler i VHA Akad:s Månadsblad 1903—1905, s. 420 f.

Äldre avbildning: H. Faith-Ell, foto 1925 (ATA).

År 1879 förvärvades denna sten, tillsammans med U 522, genom köp till Statens Historiska Museum, där den alltjämt förvaras (inv. n:r 6413), se vidare U 522.

Rödaktig sandsten. Mått 56 × 63 cm. Tjocklek 4 cm. Stenen, som i motsats till U 522 har ett hål i mitten, har försetts med slingor och runliknande tecken. Ytan är hårt sliten och ristningen är delvis utplånad, se Pl. 110. Inskriften ger ingen språklig mening.

524. Penningby, Länna sn.

Pl. 109, 114.

Litteratur: B 260, L 633, D 2: 243. J. Bureus, F a 6 s. 5 n:r 214, s. 90 n:r 214 (Bureus' egen uppteckning), F a 5 n:r 259, F a 1 s. 59; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 81, 81 b; F. V. Radloff, Beskrifning öfver norra delen af Stockholms län 2 (1805), s. 39; E. Brate, Anteckningar 1916 (ATA), Svenska runristare (1925), s. 95; S. B. F. Jansson, Runinskrifter i Norrtäljetrakten (i: Norrtäljetrakten under forntiden, 1945), s. 63 f.

Äldre avbildningar: Osign. teckning i F 18, bl. 35; J. Hadorph och A. H. (fel för P. H. = P. Helgonius), träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 260); teckning 20 Junij 1733 (i Peringskiölds Monumenta 3); E. Brate, foto 1916 (ATA).

Runstenen står i en hage, omkring 800 m. ÖSÖ om Penningby slott, 20 m. V om det vägsäl, som bildas av vägen Bergshamra—Norrtälje och avtagsvägen till Hysingsvik. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Penningby».

I *Ransakningarna* läses: »J Penningby tä står en Runsten.» Radloff uppger, att stenen stod »på åkern nära gården».

Enligt Brate (1916) restes stenen på sin nuvarande plats av den dåvarande ägaren till Penningby, »grosshandlar Nordström». »Förut stod runstenen i åkern c:a 15 m. söder om sin nuvarande plats, alltså alldeles mitt emot vägen, som går till Hysingsvik. Ett gravfält skall finnas söder om runstenen. Penningby-ån löper bakom runstenen, och det har kanske varit ett vadställe över den, som fortsatt vägen från Hysingsvik förbi runstenen.»

Brates uppgift att ett »gravfält skall finnas söder om runstenen» är riktig. Ett par hundra m. SSV om stenen finnas gravfält med tillsammans ett 80-tal forngravar. Mellan dessa och runstenen gick den viktiga gamla segelled, som genom Edsviken, Penningbyån, Väsby sjön, Länna kyrksjö och Addarn förde vikingaskeppen till Husby-Långhundra och till Uppsala. Runstenen har sålunda stått i närheten av det ed, där skeppen drogos. Traditioner om farleden finnas ännu i Länna socken. Om vattenvägen se Jöran Sahlgren, *Vikingaleder genom östra Uppland* (i: *Länna-bygden* 2, 1945), s. 22 f.

Grå granit med svarta och gula kvartsinslag. Höjd 1,50 m., bredd 0,80 m. Ristningsytan är ojämn, men ristningen är genomgående djupt och kraftigt huggen. Runinskriften börjar upp till i högra slingan, sålunda vid stjärten.

Inskrift:

+ kuhli auk + stupkihl + ristu + stain + oftir +

5 10 15 20 25 30

× uipbiarn × arfa × karumbus + kupan × uipbiarn × iak ×

35 40 45 50 55 60 65

Gulli ok Stodkell reistu stein æftir Vidbiorn, arfa Krums goðan. Vidbiorn hiogg.

»Gulle och Stodkell reste stenen efter Vidbjörn, Krums gode arvinge. Vidbjörn högg.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar med sk, som i denna inskrift har två former ×, +. 5 i är skadat i toppen. Efter 5 i har sannolikt ett sk (×) fallit bort genom kantskadan. Där synas nu endast två grunda prickar mitt i slingan, i jämnhöjd med varandra. Av 6 a återstår blott den nedre hälften. Möjligen kan ett svagt spår av bst skönjas t. v. om hst. 11 u är ej stunget. I 12 þ fortsätter bst upp till över hst. 27 o är säkert; bst äro djupt huggna. Runorna 44—51 äro alla fullt säkra. 56 n och 64 n ha bst endast t. h. om hst. — Bureus: Sk saknas vid inskriftens början och slut; 3 n; 11 y; 15 h saknas; sk saknas efter 39 n och 64 n; 56 u. — Hadorph: 43 n; 49 r; 63 u.

Inskriftens första runor, 1—5 kuhli, återge med all sannolikhet det välkända mansnamnet *Gulli*. Namnet är en kortform till namn som t. ex. *Gudlæifr*, se Sö 48 och Lind, *Norsk-isländska dopnamn*, sp. 401. Med skrivningen kuli är det belagt i runskrift från Uppland, Östergötland och Västergötland och är under medeltiden väl styrkt från Norge och Sverige. Vad skrivningen kuhli angår, bör den jämföras med 9—16 stupkihl, där också ett h har inskjutits på ett överraskande sätt. Bugge anser (*Runverser*, s. 49), att detta h tjänar till »at angive Konsonantens Længde». Detta torde vara oriktigt, se S. B. F. Jansson, *Runinskrifter i Norrtäljetrakten*, s. 64, not 1.

Stodkell har varit ett ovanligt namn med starkt begränsad utbredning. Det är endast belagt i ytterligare två runinskrifter, båda från Uppland (L 143 Svistad, Bälunge sn och L 210 Sällinge, Danmarks sn). I den sistnämnda inskriften återfinnes ett annat mansnamn, som

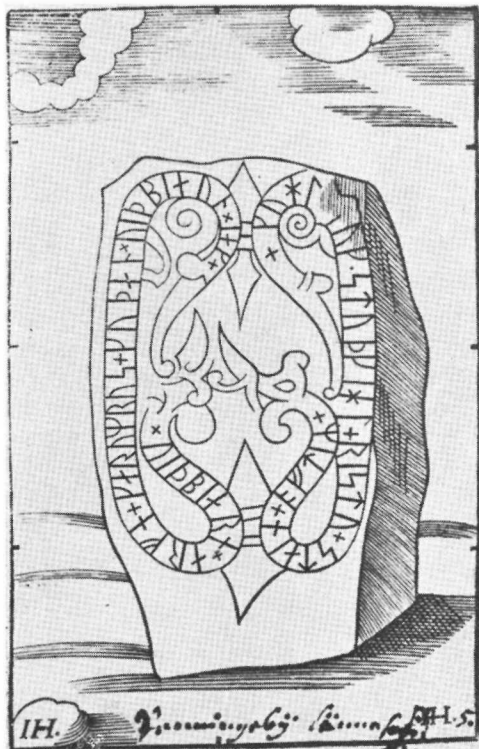

Fig. 269. U 524. Penningby, Länna sn.
Efter B 260.

innehåller samma förled, nämligen *Stoðbiarn*. Detta sistnämnda namn är belagt på två andra runristningar, bägge uppländska: L 131 Bälunge k:a och L 242 Bräcksta, Tensta sn.

Om namnet *Vidbiorn* se v. Friesen i *UFT*, bd 9, 1924, s. 360; jfr U 280 och Sö 226. Endast denna runristning är signerad av *Vidbiorn*, vilken emellertid med all sannolikhet också har utfört U 530 och U 579, se S. B. F. Jansson, *Runinskrifter i Nortäljetrakten*, s. 65 f.

Den egentliga tolkningssvårigheten i denna inskrift utgöres av runföljden 44—51 **karumbus**.

Brate diskuterar partiet i sina anteckningar (1916) och i *Svenska runristare*, s. 95. På sistnämnda ställe skriver han: »Platsen, där runstenen står, kallas Grundet, vilken benämning finnes på kartan över Länna sn. Förmodligen har en därefter uppkallad by, Grundby, fordom funnits på platsen, vars namn i uttalet övergått till Grumby (**karumbus**). Jfr Grundby, Vallby sn. Sö., Grumby SRP. n. 319 (1357), n. 2379 (1388), n. 2838 (1397), n. 3097 (1400), Grundby n. 98 (1371).» Det är naturligtvis icke alldeles omöjligt att tänka sig, att skrivningen i och för sig skulle kunna återge ett Grundby. Någon sådan by finnes dock icke i Roslagen, och tanken, att naturnamnet Grundet, numera namn på en lägenhet, skulle ha gett namn åt en försvunnen by, är icke tilltalande. Har det varit ett by-namn, måste »byn», för att få hedern att nämnas på stenen, ha varit betydande. Det förefaller föga sannolikt, att en sådan by skulle kunna försvinna spårlöst. Därtill kommer, att uttrycket **arfa karumbus** är högst påfallande, om man i det senare ordet vill, som Brate, se ett ortnamn. Under dylika omständigheter böra andra möjligheter prövas. I *Runinskrifter i Norrtäljetrakten* (s. 65 f.) har jag sökt visa, att skrivningen **karumbus** återger mansnamnet *Krumr* i genitiv (*Krums*). Som stöd för detta anföres följande: Den vackra runstenen U 579 Hårdnacka, Estuna sn, är med all sannolikhet också ett verk av Vidbjörns hand, och detsamma gäller troligen U 530 Norrtälje. De flesta av Vidbjörns karakteristiska ristaregenskaper återfinnas där. I U 579 finner man skrivningar som **uipabiarn** (i st. f. **uipbiarn**), **barupar** (i st. f. **brypr**) och **kupabiarnao** (i st. f. **kupbiarnar**). I U 530 finner man exempel på »inskott» av runorna **u** och **a**. Mansnamnet *Broddr*, som eljest ristas **brutr**, skrives nämligen i U 530 **burut** (ackusativ), och namnet *Holmfastr* skrives **hulmfastar**. Under sådana omständigheter har man rättighet att räkna med inskott av **a**- och **u**-runor, när man skall tolka den diskuterade runföljden **karumbus**. Man har rätt att hävda, att detta ord hos en ristare med »normalt» skrivsätt skulle ha fått utseendet **krumbs**. Då man här väntar ett mansnamn i genitiv, kan det knappast vara något tvivel om att ristaren har åsyftat det från västnordiskt område säkert styrkta namnet *Krumr*. Detta är identiskt med adjektivet *krum*, som bl. a. har betydelsen 'hopkrumpen, förkrumpt' (om personer). Namnet kan ur betydelsesympunkt jämföras med det välkända, också i runsvenskan belagda, namnet *Krok*, som är samma ord som substantivet *krok*. Förekomsten av **b**-runan i **krumbs** förklaras som *p*-inskott mellan *m* och *s*, se S. B. F. Jansson a. a., s. 68.

525. Österlisa, Länna sn.

Pl. 111.

Litteratur: B. Einerstam, Rapport ¹/₁₁ 1942 (ATA); S. B. F. Jansson, Rapporter ¹¹/₁₁ 1942 och ²⁰/₆ 1943 (ATA).
Äldre avbildning: S. B. F. Jansson, foto 1943 (ATA).

Tre delar av en runsten ha vid tre olika tillfällen påträffats vid Österlisa. Stenen, vars alla delar tyvärr icke kunde återfinnas, lagades och restes 1943 genom Riksantikvarieämbetets försorg. Runstenen står nu på en gårdstomt i Österlisa by, 25 m. N om Länna kyrksjös strandlinje, 100 m. ÖSÖ om mangårdsbyggnaden till den sydligaste gården i byn, 25 m. Ö om en öde-

stuga. Om en vikingaled förbi Lisa se Jöran Sahlgren, *Vikingaleder genom östra Uppland* (i: *Lännabygden* 2, 1945), s. 27.

Grå granit. Höjd 1,46 m., bredd 0,83 m.

Inskrift:

... - **ftir** **suin** × **foþur** **sin** ... - - - - - **n** - **usuns** × **au** - - - **s** - - **þ** - - ×
 5 10 15 20 25 30 35

... *æftir Svæin, faður sinn* ...

»... efter Sven, sin fader ...»

Till läsningen: Av runan 1 återstår endast ett kort stycke nedtill. Intet sk efter 5 **n**. 10 **f** har förlorat övre delen. 11 **o** är säkert. Sk saknas efter 14 **r**. Av runan 17 **n** återstår endast ett kort stycke nedtill. Efter 17 **n** är stenen skadad; inskriften fortsätter på »mellanstycket» med spår av en hst (runan 18). Det bortfallna stycket kan beräknas ha mätt omkring 20 cm.; plats för 4—5 runor. Runan 20 har möjligen varit ett **i**; ojämnheten upptill är sannolikt ej spår av huggning. Runan 21 kan möjligen ha varit ett **u**. Också den följande runan är osäker. Runan 24 har tydlig **l**-bst, men har möjligen också ett svagt spår av bst åt vänster; alltså **l** eller **t**. Runorna 25 **u**—30 **a** äro säkra. I 31 **u** finnes en fördjupning, som sannolikt ej är huggen. Efter 31 **u** spår nedtill av två runor; 32 har möjligen varit **r**. 34 **s** har förlorat övre delen. Runan 35 har möjligen varit **k**. Av runan 36 återstår endast ett kort stycke nedtill. 37 **þ** är skadat men jämförelsevis säkert. Runan 38 förefaller att ha varit ett **i**. Avståndet mellan 37 **þ** och runan 39 är 12 cm., varför det har funnits plats för en runa mellan dem. Sannolikt har en runa (38) gått förlorad i brottet.

Tyvärr är inskriften så skadad, att det är omöjligt att rekonstruera den i sin helhet. Endast två runföljder äro säkra, nämligen 2—17 **ftir suin** × **foþur sin** och 25—31 **usuns** × **au**. Vad den senare inneburet, kan f. n. ej fastställas med någon säkerhet.

Om formen **foþur** med **o**-runa se U 492.

Bland Olof Celsius d. ä:s anteckningar och korrespondens rörande runor, som förvaras i Uppsala Universitetsbibliotek (R 554), finnes på en lös lapp en uppgift om en »sten» i Länna sn, som eljest är alldeles okänd: »J Länna Sochen i Roslagen är en sten att finna, emellan Länna Kyrk-Siö ändan och gundsön uti ett Skogz snår, som aldrig lär varit observerad, underrättelse der om kan man få i Länna Prästegård.» Denna sten har ännu icke kunnat uppsparas.

526. Frötuna kyrka.

Pl. 112.

Litteratur: E. Brate, *Anteckningar* 1916 (ATA); S. B. F. Jansson, *Runinskriftsinventering i Stockholms län* 1936 (ATA).

Två runstensfragment äro inmurade på utsidan av tornets västra mur, ovanför och t. h. om ingången till kyrkan. Det mindre stycket (B) sitter 4 m. och det större (A) 8 m. ovan marken. De båda fragmenten tillhöra med all sannolikhet samma runsten.

Ljusgrå granit. Mått: A 0,85 × 0,40 m.; B 0,64 × 0,35 m.

Inskrift:

A: ... **iba** · **fap̄ur** ...
5

B: ... **at** · **bonta** ...
10 15

... [S]ibba(?) *faður* ... *at bonda* ...

»... [efter S]ibbe(?), (sin) fader ... efter (sin) make ...»

Till läsningen: 1—3 **iba** äro säkra; 8 **r**, som står i fragmentets kant, har förlorat bst i brottet; 9 **a** och 15 **a** ha förlorat övre delen av hst. — Brate antecknar, att den högst placerade delen, alltså A, »ej är åtkomlig för närmare granskning», men att dess »sista ord tyckes vara: + **fap̄ur**. Framför stå 2—3 runor som möjligen äro **-ir**».

1—3 **iba** utgöra slutet av ett mansnamn i ack. Det torde då ha varit *Sibbi*. Om detta namn se U 281.

Inskriften har sannolikt varit ordnad på följande sätt: »(N N lät resa stenen efter) Sibbe, sin fader, (och N N) efter sin make.»

527. Frötuna kyrka.

Pl. 111.

Litteratur: B 257, L 629, D 2:244. Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, Resejournal 1682 (i Peringskiölds Monumenta 3); J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 77; F. V. Radloff, Beskrifning öfver norra delen af Stockholms län 2 (Upsala 1805), s. 29; C. E. Markström, Beskrifning öfver Frötuna socken, 1852 (orig. i Frötuna kyrkoarkiv, avskrift i ATA); UFT h. 2 (1872), s. 24; E. Ekhoft, P. M. för Frötuna kyrka 1883 (ATA); E. Brate och S. Bugge, Runverser (ATS 10), s. 121 f.; E. Brate, Anteckningar 1916 (ATA).

Äldre avbildningar: P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 257; kopia hos Markström a. a.); Dybeck a. a.; Brate foto 1916 (ATA).

Ett stycke av en runsten förvaras i vapenhuset; det står rest mot norra väggen. Det bevarade stycket utgör sannolikt runstensens övre vänstra del.

Runstenen omtalas i *Ransakningarna*: »Enn Runsten liger fram för frötuna kyrkiödören men ingen kunskap hwar han hafwer stådt som kan bewijsas.» Hadorph gör i sin Resejournal följande anteckning: »Frötuna ähr en stor kyrkia medh torn på, doch inga monumenter innan till. Här är Sperlingz graf mycket stor tillbygd, och en Runsten i några stycken slagen och tuenne borta som afrijtningen utwijsar.» På baksidan av träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes anteckningen: »Frötuna kyrkogård» (*Bautil* »På Kyrkogården», L 629 »Kyrkogården»). Radloff (1805): »En Runsten finnes vid Frötuna östra kyrkport.» C. E. Markström (1852) omtalar »denna runsten, liggande vid Frötuna östra kyrkport». Vid Dybecks besök hade stenen flyttats: »Stycket ligger i en bod med ingång från vapenhuset.» Av stenen återstod då tydligen endast ett stycke, detsamma som ännu är känt. I *UFT* (1872) omtalas, att runstenen »förvaras nu i en materialbod». Vid E. Ekhofts besök i augusti 1883 fanns i kyrkan »nära hufvudingången» ett »stycke af en runsten (2,5×1,5 fot) med tydliga runor, vacker 'slinga'. Ekhoft hade erhållit upplysningen, att stycket »upptogs för 10—15 år sedan utanför kyrkan». Stenen torde alltså ha flyttats in i kyrkan icke lång tid före Dybecks besök.

Grå granit. Mått 0,84×0,58 m. Ytan är ojämn, men ristningen är på det bevarade stycket i stort sett tydlig.

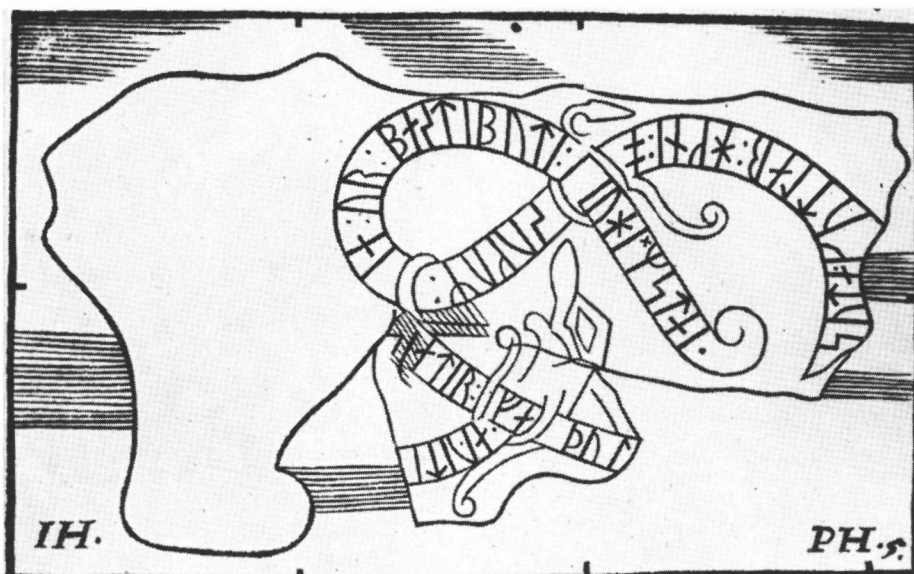

Fig. 270. U 527. Frötuna kyrka. Efter B 257.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter Hadorph):

[· ayiti ... siatir : fap̄ur] ... k̄ : sut : ō : kutloti : hkni : ō : syk[um : in : ur : basti] : buti : uholmstan :

Öyindr ... [þann]si æftir faður ... a Gutlandi, Hagni(?)a Sikum(?). Hann(?) var bæzti bondi. Holmsteinn.

»Önd [reste] denna [sten] efter [sin] fader ... på Gotland ... Han var den bästa bonde. Holmsten [ristade?].»

Till läsningen: Av runan 17 återstå i fragmentets kant endast obetydliga rester, utgörande topparna av hst och bst i en k-runa. Sk efter 17 k har förlorat undre punkten i brottet. 18 s — 22 k ha förlorat nedre delarna; 21 o har därigenom förlorat undre bst. I 19 u finnes en svag prick, som möjligen är huggen. Sk efter 20 t och 21 o ha mycket otydliga nedre punkter. 22 k är ej stunget. I 28 i finnas två fördjupningar på hst, som icke äro huggna. 29 h är hugget på ett ojämnt parti, varigenom bst delvis ha blivit otydliga. 30 k har förlorat ett stycke av hst strax ovanför bst:s utgångspunkt. I sk efter 33 o finnas endast obetydliga spår av den övre punkten. 35 y är säkert. Av runan 37 u återstår nu endast hst:s övre hälft. 51 i har mitt på hst en fördjupning, som sannolikt ej är huggen. I 52 u finnes lågt en fördjupning, som icke är huggen. — Hadorph: 16 r har förlorat bst:s två nedre led; 17 k saknas; sk efter 20 t saknas; runorna 21—28 läsas a · kutlab; sk efter 33 o saknas; 35 u; sk efter 47 i saknas; 54 i med ett kors t. h. om hst:s topp (*); 59 i. — Radloff: sata kutleb hkni osakum ia ur bastibuti juhi ristai atir fadul aviti. — Dybeck 17 k saknas. — Brate: 21 a.

Det är mycket beklagligt, att denna inskrift, som av det bevarade partiet att döma har varit av ovanligt stort intresse, numera är så svårt skadad. (Radloff påpekar, att dess runor »svårigen gifva någon mening»). Carl Säve översätter inskriften (i *UFT*): »Övinde ... efter fader ... sot å Gotland; Hagne å Sunga; men Holmsten var den bästa bonde.» Kommentaren lyder: »Hkni kan vara Hagni, isl. Högni, Sukum står troligen för Sungum, hvarmed kanske menas det n. v. Sänga på Svartsjölandet, som rätteligen borde skrivas Songa, då det fordom skrefs Sungha (år 1391), liksom Sänga i Ångermanland ännu år 1535 likaledes skrefs Sungha.»

I *Runverser* har Brate medtagit denna inskrift »emedan alliterationer syntes ... förekomma i densamma, men jag (= Brate) har ej förmått tyda densamma». Bugge föreslår med reservation följande komplettering och tolkning av inskriften: »*Övind[r ræisti stein þenna] æftir faður [sinn]*».

[*han* ligg] *sund[r]* á *Gotlandi*
hogginn á *sykum*,
 enn var *bæsti*
bóndi Hulmstæinn.

Öyvind reiste denne Sten efter sin Fader. Han hviler i Syd paa Gotland, ihjelslaet lumskelig; men Holmstein var den bedste Bonde.» Bugge räknar med »baade Omsætning af Runer og forkortet Skrivemaade ved Udeladelse af Runer», hvilket »synes at maatte være gjort for at vanskeliggjøre Forstaaelsen. Jeg tænker mig Muligheden af, at det var en oftere anvendt Skik, naar man i Mindeindskrifter berettede, at den Afdøde var svegen, da at skrive dette paa en utydelig Maade. Denne Skik kunde have sin Grund i den Tanke, at Mænd, som havde deltaget i Drabet, eller deres Frender mulig fik se vedkommende Indskrift. Naar der i denne tydelig var sagt, at den Afdøde var bleven svegen, kunde Hævn eller Straf for denne Udtalelse ramme den Mand, der havde ladet Indskriften indhugge. Derfor blev den med Flid gjort utydelig.»

Bugges tankegång bygger på en uppfattning av innebörden i runföljden 29—38 **hkni : o : sykum** , vilken icke torde kunna vara riktig. Man vill gärna här i stället se ett mansnamn och ett ortnamn. Säve föreslår (se ovan) mansnamnet *Hagne* och ortnamnet *Sånga* på Svartsjölandet.

Brate kritiserar i sina anteckningar 1916 Bugges tolkningsförsök: »Då 17 synes hava varit **k** och i så fall antagligen slutruna i [**tu**]**k**, jfr fvn. *taka sótt* 'bliva sjuk', är Bugges tydning ... antagligen icke riktig utan i stället den i UFT ... antydda: 'han blev sjuk på Gotland'.» Icke heller denna tolkning, som föreslagits av Säve, förefaller ju övertygande. Det tyckes också, som om en sådan uppfattning av runorna 17—28 **k · sut : o : kutloti** skulle passa rätt illa ihop med det följande.

Inskriftens första runor, som nu äro borta, äro lättare att komma till rätta med. Har Hadorph läst rätt, skulle runorna 1—5 ha varit **ayiti**. Man torde ha rätt att räkna med att dessa runor utgöra ett namn eller början av ett namn. Då stenen, av Hadorphs träsnitt att döma, har varit avslagen strax efter 5 **i**, är det tänkbart, att runan 5 har varit ett **r** med bst skadad eller borta. Man skulle då här, som redan Bugge har föreslagit, möta det under vikingatiden vanliga mansnamnet *Övindr* (isl. *Eyvindr*), som vid flera tillfällen förekommer i runsvenskan med likartade skrivningar, se Sm 28, s. 93 f. Det finnes därför ingen anledning att, som Bugge gör, räkna med att namnet skulle vara »med Flid omsat», för att den som hade låtit resa stenen icke skulle riskera att bliva utsatt för hämnd.

Mellan runorna 5 **r**(?) och 6 **s** är ett stycke av stenen borta; redan vid Hadorphs besök hade detta parti gått förlorat. Möjligt är att runorna 6 **s** och 7 **i** utgöra slutet på pron. [**pan**]**si**. Förhåller det sig så, bör man kunna förmoda, att på det förlorade partiet har stått **raisti : stain : þan**.

Runorna 8—11 **atir** skulle då utgöra prep. *æftir*. Efter 16 **r** är åter ett stycke av stenen borta. Det är själfallet ytterst vanskligt att beräkna, hur många runor som här ha gått förlorade. Med ledning av luckan på Hadorphs träsnitt skulle man snarast vilja gissa på ett tiotal. Vad de ha innehållit, är nu omöjligt att veta. Brate antecknar: »Mellan det [**sin** :] som måste hava funnits efter 12—16 **fabur** och [**tu**]**k** framför 18—20 **sut** synes blott förkortningen **hn** kunnat rymmas, knappast **han**. Subj. till [**tu**]**k** måste ock **hkni** vara och därför betyda mansnamnet fsv. *Hagne*, vars bostad anges genom 33—38 **o : syku**[**m**].»

Tänkbart är verkligen att runföljden 29—38: **hkni : o : sykum** innehåller fadrens namn. Mot Säves (i *UFT*) och Brates förslag kan man emellertid invända, att mansnamnet *Hagni* förefaller att ha varit utomordentligt sällsynt. 29—32 **hkni** kan tänkas återge ett *Agni*, men även detta mansnamn är ovanligt (se U 546).

Vad **o : sykum** beträffar, förefaller det avgjort rimligast att tänka på det endast 3,5 km. åt SÖ belägna Sika, som av gravfälten att döma är en gammal och betydande bebyggelse. Sika skrives år 1367 i *Sykum* (SRP nr 769), i *Sikom* år 1409 (SDns 2, s. 186 or., Styffe, *Bidrag* 2, s. 176 or.), samt *j sikom* 7/8 1443 (Frötuna, otryckt diplom i RA). Uttalet på platsen är *sika*. Den äldsta upptecknade formen är intressant; *Sykum* (1367) stämmer ju helt med runstenens skrivning **sykum**. Dessa skrivningar förefalla att vara ett tecken på att en delabialiseringstendens har funnits också i dessa trakter, vilket i och för sig på intet sätt är orimligt eller överraskande. Redan Dybeck föreslår (a. a.) tolkningen Sika.

Det torde i övrigt vara riktigtast att endast fastställa, att vi numera på grund av runinskriftens svåra skador icke kunna komma till något säkert resultat, när det gäller inskriften i dess helhet. Vissa delar av den äro emellertid klara: **o : kutloti** betyder självfallet »på Gotland», och 39—51: **in : ur : basti : buti**: torde böra tolkas som *han var bæzti bondi*, även om man då tvingas till att räkna med felristningar eller felläsningar. Troligen har Hadorph läst **in** i st. **f. an** (d. v. s. **han**); han läser ju bl. a. 59 **n** som **l**.

Inskriftens sista ord — **uhlmstan** — är också fullt klart. Det är det under vikingatiden vanliga mansnamnet *Holmstæinn*, se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 105. Det är ovisst, om det är *Holmstæinn*, som åsyftas med de omedelbart föregående orden: **in : ur : basti : buti**:. Uppfattar man inskriften så, måste man räkna med en pleonastisk användning av pron. *han*. Tänkbart är emellertid, att satsen syftar på: **hkni : o : sykum**. I så fall är *Holmstæinn* ett fristående tillägg — måhända ristarens namn.

528. Görle, Frötuna sn.

Litteratur: L 630. J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 77; R. Dybeck, *Berättelse* för år 1862 och 1870 (ATA); *UFT* h. 2 (1881), s. 25.

Avbildning: Teckning 1742(?), insatt i Peringskiölds *Monumenta*.

Runristningen, som numera är försvunnen, fanns enligt teckningen i *Monumenta* 3 vid »Giörlaby, wid giärdesgården åt åkren». På samma teckning finnes nedtill med annan hand antecknat: »Görle-stenen, icke långt ifrå kämpan Görils graf, och ibland åtskillige små ättebackar, förr horisontal liggande, men igenom Hans Excellences &c. &c. Herr Grefwe G. Bondes anstalt uprest år 1742 d. 6 Maji.» Dessa äro de enda uppgifter som finnas om stenen, vilken senare vid flera tillfällen förgäves har eftersökts. Sålunda säger Radloff (1805): »I Peringskiölds tid har äfven vid Görle funnits et stycke af en Runsten hvarpå syntes et svärd och orden: hialb anutr. Han kallar detta ställe hjelten Görils graf.» Dybeck skriver i redogörelsen för sin »antiquariska» verksamhet under sommaren 1862: »Under flera dagar söktes en i Peringskiölds samlingar beskrifven märkelig runsten i Frötuna socken, vid *Görle by*. Den korta inskriften . . . skulle vara ristad på klingan af ett svärd, som föreställes å stenen. Han fanns nu icke och ingen visste sig någonsin hafva sett honom.» I sin berättelse för år 1870 omtalar han åter, att »den märklige stenen med åristadt svärd och runor, hvilken enligt Peringskiöld varit vid Görle i Frötuna socken», icke påträffades. I *UFT* (1872) meddelas: »Denne sten kan ej tillrättafås, ehuru den noga eftersökts af herr Schürer von Waldheim.» Också vid runinskriftsinventeringen 1936 söktes stenen förgäves.

Inskrift (enligt teckningen i Peringskiölds *Monumenta*):

hialb · anutr
5 10

Hialp. Anundr.

»Hjälp. Anund.»

Till läsningen: 6 a och 7 n ha ensidiga bst. 10 n är på teckningen prickad.

Stenen, som av teckningen att döma har varit tillhuggen med upptill rundade hörn, prydes av ett kortsvärd, som sträcker sig från det övre vänstra till det nedre högra hörnet. På klingan äro runorna placerade. Svärdets fäste påminner närmast om ett sabelfäste från nyare tid. Överhuvud taget gör stenen åtminstone på teckningen ett sådant intryck, att man måste räkna med möjligheten av att den har tillkommit i sen tid. Stenen kan ha varit en s. k. häststen, som av rytare har använts som hjälp vid påstigning. Se vidare L 2001 Hellby, Litslena sn, som kommer att behandlas i följande band av *Upplands runinskrifter*.

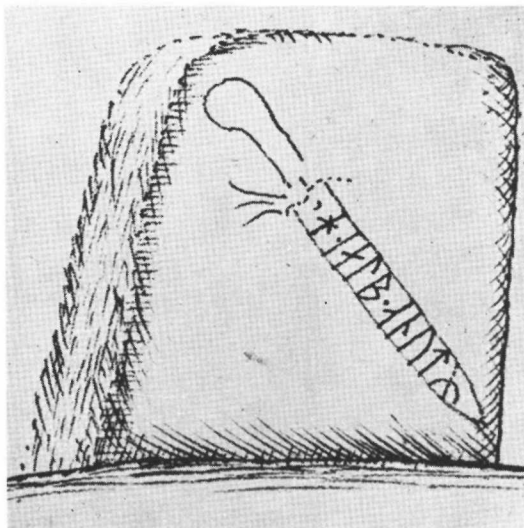

Fig. 271. U 528. Görla, Frötuna sn.
Efter teckning år 1742(?) i Peringskiölds *Monumenta*.

529. Sika, Frötuna sn.

Pl. 113.

Litteratur: B 258, L 631, 1616 a, D 2: 245. J. Bureus, F a 12, bl. 368; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 77; F. V. Radloff, *Beskrifning öfver norra delen af Stockholms län* 2 (1805), s. 29; N. H. Sjöborg, *Samlingar för Nordens fornälskare* 3 (1830), s. 153; C. E. Markström, *Beskrifning öfver Frötuna socken* 1852 (orig. i Frötuna kyrkoarkiv, avskrift i ATA); R. Dybeck, *Berättelse för år 1862* (ATA); UFT h. 2 (1872), s. 25; A. Blomberg, *Beskrifning till kartbladet Penningby* (1889), s. 45; W. Schürer von Waldheim, *En nyupptäckt korsristning å ett berg i Frötuna socken*, UFT h. 16 (1894), s. 38 f.; E. Brate, *Anteckningar* 1916 (ATA); E. Salvén, *Bonaden från Skog* (1923), s. 74, 80; E. Klein, *Bilder ur Sveriges historia* 1 (1931), s. 130; E. Floderus, *Från hedendom till kristendom* (i: *Svenska folket genom tiderna* 2, 1938, s. 65); S. B. F. Jansson, *Runinskrifter i Norrtäljetrakten* (i: *Norrtäljetrakten under forntiden*, 1945), s. 52 f.

Äldre avbildningar: Osign. teckning i F 1 8, bl. 35; P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 258, hos Sjöborg a. a., pl. 16 och 17, fig. 43, samt hos Markström a. a.); Dybeck, D 2: 245; C. M. Bolm, teckning den 30/6 1876 (ATA); Brate, foto 1916 (hos Salvén, Klein och Floderus).

Ristningen är huggen i en lodrätt stupande bergvägg, 400 m. NV om Sika mangårdsbyggnad, 425 m. N om infartsvägen till Sika, invid sydvästra kanten av den gamla vägen Sika—Mellingeholm. 150 m. SÖ om denna plats finnes ett stort gravfält. Ristningens nedersta linje befinner sig en knapp meter ovan marken. Den lilla vägen närmar sig på ett ställe Limmarens strand.

I *Sumlen* (F a 12) lämnar Bureus följande upplysning om hällen: »D. Joh. Estonis Relatio kyrkio herdens i Frötuna at en kyrkia är uthuggen i berget . . . wid Sika.» *Ransakningarna*: »Widh görla och sijcka gierderne säges skahl synnas lijkelse til Jettegriffter och J sijcka gierden är ett berg med boockstäfwer på.» På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* är skrivet: »Sika gärde i bärget» (B 258: »Sika gärde»). Radloff: »Vid Sika by äro åtskilliga runor uthugne i et berg af hvilka ej heller någon mening kan inhämtas.» — Dybeck omtalar i *Reseberättelsen* 1862, att ristningen »i berget på *Sika* gärde» återfunnits och att den »på det nog-

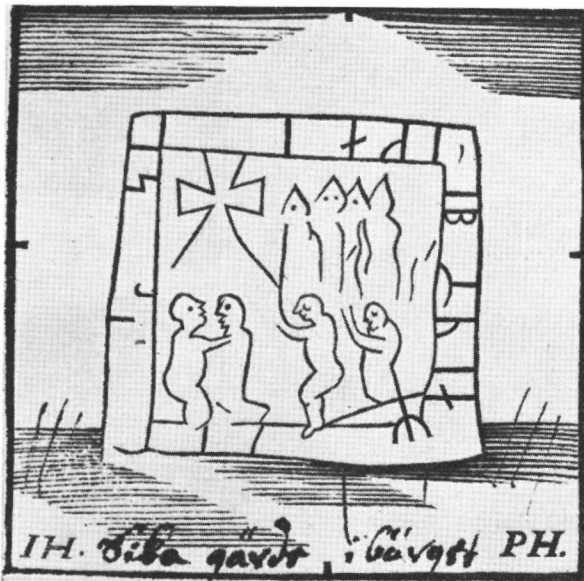

Fig. 272. U 529. Sika, Frötuna sn.
Efter B 258.

runliknande tecknen göra här snarast tjänst som ett slags ramfyllnad; de ha sannolikt endast haft en ornamental uppgift.

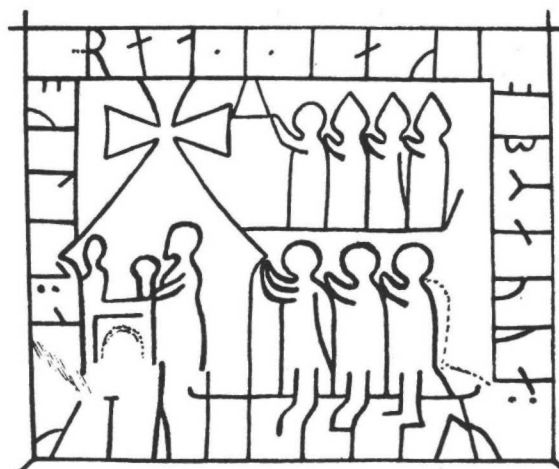
Brate diskuterar emellertid inskriften ingående, men han erkänner, att runorna »äro så otydliga, att mycket få med visshet kunna läsas». Här återges för fullständighetens skull Brates uppfattning av inskriften: »Att döma av β b i högra raden löpa de (= runorna) från vänster till höger och stå med spetsen utåt. Var inskriften börjar, är ej heller klart, och det är en godtycklig utgångspunkt, då jag börjar redogörelsen för inskriften med vänstra raden.

A. *Vänstra raden*: 2 cm. nedifrån finnas några fåror, men det är sannolikt, att de icke äro ristade. Den första säkra runan ... står 16 cm. nedifrån, straxt ovanför en djup naturlig insänkning och är måhända \dagger a ; staven är tydlig och bistaven synes på högra sidan 2,3 cm. men på vänstra sidan på sin höjd 1 cm. och föga utpräglad. Även D[ybeck] har \dagger .1 kan icke vara \dagger men möjligen \dagger , ehuru i så fall nedersta stavens nedre del icke kan sägas finnas. 5 cm. ovan 1 finnes upptill en smal fåra, som dock knappast är någon runstav utan runan 2 står nog c. 7 cm. ovan 1 och är en stav utan bistav alltså \dagger liksom hos D[ybeck]. 3 synes finnas 4 cm. ovanför 2, straxt ovanför det ställe, där kyrktakets nedre hörn tränger in i runslingan och är blott en ytterst grund stav, som jag icke vågar antaga vara \dagger , som den först tycktes. 4 synes finnas 7,5 cm. ovan staven till 3 och kan ha varit \dagger , kanske också \dagger men både stav och bistavar äro ytterst grunda, varför ock om 4 med säkerhet blott kan uttalas, att den varit en stav \dagger . 5 är däremot ganska tydlig och kan icke vara annat än \dagger k eller möjligen stupat \dagger u ; bistavens ingång i staven är ej tydlig men kan ej ha legat högre än 1 cm. från foten av staven, som är 5 cm. 6 finnes kanske 6 cm. ovanför bistaven till 5 och är en något oregelbunden fåra som lutar åt höger och utgör den sista i vänstra raden. 5 har D[ybeck] läst \dagger r , B[autil] \dagger s , vilket icke kan gillas.

B. *Övre raden*: 1 är kanske \dagger , grund men som det tyckes någorlunda säker. 2 är \dagger u med staven 6 cm. och bistaven utgående 3 cm. uppifrån, alldeles tydlig men den saknas i B[autil] och läses av D[ybeck] som \dagger , i det han fattat blott övre delen av bistaven som ristad och en fåra till vänster som vänstra bistaven. 3 är ganska tydligt \dagger a , saknas i B[autil] och läses ock i D[ybeck] \dagger ; bistaven korsar staven 2 cm. uppifrån, 4 cm. nedifrån. 4 är en tydlig stav, men det är osäkert vad som är bistav; 2,5 cm. nedifrån utgår en fåra, som skulle kunna vara nedre

granaste undersöktes och afkalkeredes. Inskriften utreddes i det närmaste.» Åtminstone den senaste meningen innebär en överdrift; i *Sveriges runurkunder* (1865) konstaterar Dybeck nämligen endast, att det finnes »otydbara 'spår efter utnött runristning' i ett berg i gärdet och invid vägen mellan Mellinge och Sika».

Ristningen är nästan kvadratisk; höjd 0,62 m., bredd 0,68 m. Ristningsytan är vittrad och ristningen mycket grund och synnerligen svårutredd. I ytan finnas många förrådiska fåror och fördjupningar. Därtill kommer, att ristningen säkerligen från början har varit grunt och jämförelsevis osäkert huggen. Ristaren har icke varit någon framstående konstnär och han verkar ovan att hugga. Detta hindrar naturligtvis icke, att hans verk har stort intresse. Detta gäller emellertid endast den bildliga framställningen. »Inskriften» ger icke någon begriplig mening och har med all sannolikhet ej heller haft någon sådan. De

Uppland, Frötuna sn., Sikaberget. (3076) S.
 Reuttl. 258, Göteborgs Saml. III, fig. 43, Symb. II: 245.

Fig. 273. U 529. Sika. Frötuna sn. Efter teckning av C. M. Bolm.

bistaven till \mathfrak{h} , såsom D[ybeck] fattar runan, eller möjligen mellanstreck och nedre stav till \mathfrak{s} \mathfrak{h} ; upptill vore tänkbart, att bistaven till \mathfrak{t} funnits, men säkrast är väl att fatta 4 helt enkelt såsom \mathfrak{i} eller kanske såsom \mathfrak{t} ?. 6 tyckes vara \mathfrak{f} och 7 \mathfrak{a} . 8 är måhända \mathfrak{t} , 9 \mathfrak{e} , 5 cm. med en prick 2 cm. ovanifrån.

C. Högra raden: 1 är en fullt tydlig stav utan bistavar, 10 cm. från övre radens övre linie. 2 läses av B[autil], D[ybeck], som \mathfrak{B} \mathfrak{b} och torde väl även vara så, men det är egentligen blott övre ringen, som är tydlig och utgår 1,5 cm. från stavens topp; för den nedre ringen finnes en fördjupning nedtill men den är avbruten på största utbuktningen. 3 är \mathfrak{t} \mathfrak{a} med någorlunda tydlig bistav åt dess stav. 3 finnes icke hos D[ybeck], det är 4, som av D[ybeck] läses \mathfrak{t} och av B[autil] \mathfrak{h} , staven är grund och en djupare fåra korsar, som kan uppfattas som bistav till \mathfrak{t} . 5 är tydligen \mathfrak{h} , staven är 7 cm., bistaven utgår 2,5 [cm.] uppifrån och läses sålunda även i B[autil]. Även 6 är \mathfrak{h} med bistaven utgående 2,05 cm. uppifrån. 7 torde vara \mathfrak{t} , staven klar, bistaven grundare.

D. Nedre raden: 1 är \mathfrak{Y} \mathfrak{m} med vänstra bistaven 2,05 cm., den högra 4 cm. uppifrån. 2 är \mathfrak{N} 3 läses av D[ybeck] \mathfrak{t} men är väl snarare \mathfrak{t} \mathfrak{a} , staven är klar, bistaven fortsätter på vänstra sidan och kröker nedåt. 4 saknas hos D[ybeck] och är \mathfrak{i} med nedre delen av staven krökt åt vänster. Därefter följer en tydlig punkt. De följande två stavarne 5—6 torde icke vara runor utan höra till bildframställningen, vars linier de fortsätta. 7 är däremot \mathfrak{Y} , omvänt \mathfrak{k} , med bistaven utgående 4 cm. nedifrån, 3 cm. uppifrån. 8 är ett \mathfrak{i} likt bistaven till \mathfrak{u} men någon stav därtill finnes det icke. 8 står 13 cm. från vänstra radens yttre linie och någon ristning finnes ej däremellan.»

Så långt Brate. Även detta detaljerade undersökningsprotokoll torde lämna ett stöd för den ovan framförda åsikten, att Sikahällens ristare icke har varit runkunnig. Det är sannolikt bortkastad möda att försöka få någon språklig mening i hans »runor». Det värdefulla hos ristningen ligger helt och hållet i bildframställningen. Denna har också sedan länge tilldragit sig ett stort intresse.

Under träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* står en något otydlig blyertsanteckning av följande nummer: 51—45887. *Upplands runinskrifter*.

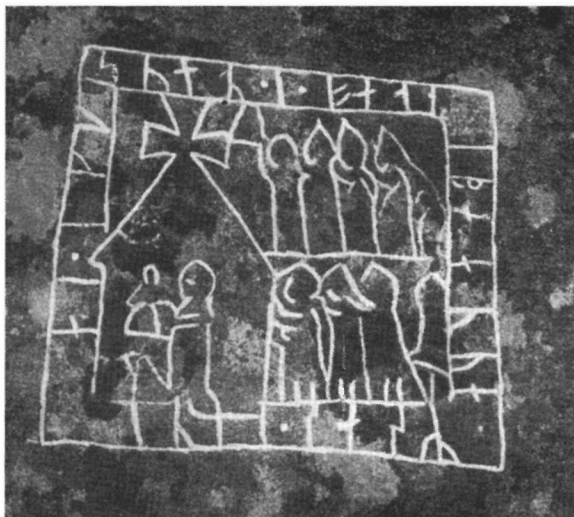

Fig. 274. U 529. Sika, Frötuna sn. Efter foto av Brate.

jande lydelse: »Här visa sig några Pärsoner, som hålla¹ sin gudstjänst wyrdandes sin gud fram för dem stående under þors märket, wid hwilket också synas fyra andra Skurgudar med gamla² spitziga hielmar betäkta efter den forna tidens bruk.» Radloff uppfattar bilden på ett ganska avvikande sätt: »Figurerna föreställa en kyrka, et kors och folk sysselsatte med ringning.» Sjöberg framlägger sin uppfattning i *Samlingar för Nordens fornälskare*: »Under medeltiden . . . finner man flere figurer, som hafva en andelig betydelse. Bland de äldste af detta slag är . . . en sten på Sikagärde i Uppland, Frötuna skeppslag och socken . . ., där runorna väl icke gifva någon mening, men ristningen visar den tid, då förr än man medhann bygga kyrkor, gudstjänst förrättades vid ett upphöjdt kors. Här ser man 4 andelige, hvilka förmodligen förrätta mässan, 2:ne åhörare, som tillbedja vid korset, och en munk, för hvilken en syndare tyckes bickta sig.» Dybeck uttalar sig i *Sveriges runurkunder* helt kort om figurernas mening: »?Prester och andre i en kyrka.» Dybeck tillägger: »Märkligt är allmogens tal att ristningen fordom varit *liksom* en 'altartafla' här.» — I ett meddelande om en då nyupptäckt korsristning drygt 1 km. N om Sikahällen skriver W. Schürer von Waldheim om den senare: »Spåren af såväl bilder som skrift äro nu för klena för att kunna tolkas till deras mening, men gissningar hafva nog blifvit försökta . . . Vid försök att tyda något i Sikaristningen har gissats på en afbildning af munkar, klockringning o. s. v., och nog synes formen på korset däri kunna vara från kristen tid.» I sina anteckningar 1916 lämnar Brate en utförlig skildring också av bildristningen: »Bilderna i högra hälften av mittytan äro åtskilda i en övre och en nedre rad genom en linje, som saknas i B. 258 men finnes i D. II, 245. Figurerna föreställa en procession antagligen av präster. I övre raden finnas fyra figurer, vilka alla lyfta sin arm; måhända finnes ock längst bak en femte mindre figur. De tre sista av de fyra figurerna ha spetsig huvudbonad, den förstas hjässa är rundad, han är alltså utan huvudbonad; men lyfter i höjden och bär ett föremål i form av en triangel med av runslingan avskuren topp. Detta föremål finnes varken hos B. 258 eller D. II, 245, hos vilka första figurens hjässa ej heller är rundad, men det är tydligt nog och stöter intill högra armen av det kors, som upptager vänstra övre fjärdedelen av mittytan. Detta kors har ingen gränslinie nedåt, ty rummet under detsamma har säkerligen varit avsett att föreställa kyrkan, i vars inre måhända jungfru Maria är avbildad sittande med Kristusbarnet på sin arm. I den nedersta vänstra fjärdedelen av mittrummet tecknas nämligen i B. 258 och D. II, 245 två figurer stående, men detta synes mig oriktigt: det är blott en figur, nämligen den högra i B. och D., som bär ett föremål med rund topp, vilket vid den bärandes bröst begränsas nedåt av en rak linje. Den bärande tyckes sitta, då ena knäet är böjt. Åt höger begränsas kyrkan av en vägglinie, som finnes i D. men saknas i B. och utanför denna i mittytans högra nedre fjärdedel stå på runslingan fyra figurer, vända åt kyrkan med upplyfta armar; i B. och D. finnas blott två. Den andra och fjärde äro både otydliga och ofullständigt tecknade men synas dock finnas.» Också när det gäller ristningens bildframställning förefaller det som om Brate har sett något för mycket, jfr fig. 274 med pl. 113.

¹ Före »hålla» har »under þors mä» överstrukits.

² Ordet »gamla» överstruket.

Sikahällens kyrkbild inställes i ett större sammanhang av E. Salvén i avhandlingen *Bonaden från Skog*. På s. 80 skriver Salvén: »En berg-häll vid Sika i Frötuna, Uppland, har inom fyrssidig omramning med svårtolkad runskrift en ristad arkitekturbild, som säkerligen skall föreställa en kyrka ... Byggnaden har vid ena gavelpetsen ett kors.» Salvén hänvisar i fortsättningen bl. a. till att »Bayeuxbonadens bild av kyrkan i Bosham har ett kors som gavelprydnader» (se a. a. kap. Byggnader, s. 57—81). — I Ernst Kleins *Bilder ur Sveriges historia* omnämnes Sikahällen med följande ord: »Den lilla ritningen av en kyrka på en runsten(!) vid Sibo(!) ... är sannolikt den äldsta bevarade bilden av en kristen gudstjänst i Sverge — från 1000-talets slut.» E. Floderus uttalar sig (a. a.) i samma riktning: »Av alla bevarade bildframställningar av en gudstjänst i en svensk kyrka torde ristningen å ovan återgivna runsten från Sika, Frötuna socken i Uppland vara den äldsta. Till vänster syns prästen inför altaret med ett av de heliga föremålen i hand, och till höger ses menigheten. Runskriften runt ristningen är icke tillfredsställande tydd.»

Otto v. Friesen antager, enligt ett uttalande till Salvén (a. a. s. 80), att ristningen förskriver sig från 1000-talets senare hälft. En runologisk datering av denna ristning är självfallet icke möjlig. Det bör emellertid framhållas, att det icke är sannolikt, att en ristning av Sikahällens typ skulle ha huggits vid en tidpunkt, då den uppländska runristningen stod i sitt flor. Sikahällen gör genom ristningstekniken, genom »runornas» former o. s. v. ett ungt, ett degenererat intryck. Det är icke troligt, att en sådan ristning skulle härröra från 1000-talet.

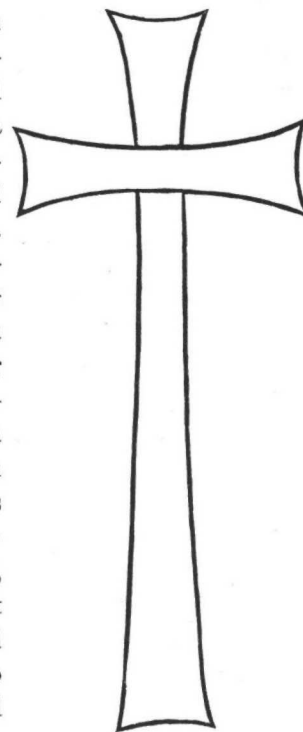

Fig. 275. Korsristning i Frötuna sn. Efter UFT.

I *UFT*, h. 16 (1894), s. 38 f. lämnar W. Schürer von Waldheim ett meddelande om en »nyupptäckt korsristning å ett berg i Frötuna socken». Han framhåller, att man har fått en erinran om U 529 »genom upptäckten af en annan korsteckning å en låg, sluttande berghäll helt nära västra stranden af samma sjö och ungefär 1,100 meter norr ut från Sikaristningen. Den består endast af ett kors, till dess öfre del i någon mån liknande det i den förstnämnda ristningen, och antagligen äfven detta senare af forntida ursprung. Vid försök att tyda något i Sikaristningen har gissats på en afbildning af munkar, klockringning o. s. v., och nog synes formen på korset däri kunna vara från kristen tid. Så är ännu mera förhållandet med det senare med dess långa fotända och med tvärarmen lagd öfver den lodräta delen på ett sätt, som synes tyda på en af dess upphofsman sedd förebild af trä... Korset är 85 cm. högt och 35 cm. bredt; både stammens och armarnes ändrar äro utsvängda på bredden, men avslutningslinierna lindrigt inåtböjda, således mest liknande ett latinskt kors med armarnes ändrar påminnande om malteserkorset... Ristningen är gjord med grunda inhuggna linier af ungefär 1 cm. bredd.» Korset finnes 375 m. S om Mellingeholms huvudbyggnad, 16 m. V om Limmarens strand. Höjden över sjöns yta är c:a 3 m.

En runristning, som riksrådet Gustaf Bonde lät hugga år 1743, finnes i en liten bergknalle omkring 600 m. SÖ om Björnö, 300 m. S om boningshuset Fyrväpplingen, 200 m. S om landsvägen Björnö—Rådmansö. Den s. k. »Björn rivares» hög synes från runhällen 400 m. åt ÖNÖ. Inskriften lyder: en · bonþe · iag · fauþps · i · stokholms · roþs · sahl · tusenþ · seks · hunþraþ · ottituo · ohrs · tahl · min · faþer · en · iarl · brah · moþer · mig · gaf · men · lemnþ · mig · snart · po · lykones · haf · iag · farit · omkring · ok · verþen · beseþt · som · oftast · faursaukt · boþ · liufligt · ok · leþt · tre · kongar · iag · tient · ok · trelat · mig · fram · blanþ · riksens · roþmen · meþ · replighets · kram · ok · soleþes · fylt · þet · tiog · i · min · slekt · som · fahr · po · son · seks · hunþraþ · ohr · rekt · po · rikspag · ar · faurþt · til · stenþer · kungsorþ · omsiþer · neþ · iag · blanþ · flera · blef · sporþ · om · rikets · uelferþ · iag · roþþe · fron · krig · ty · skikapes · strakst · et · afskieþ · til · mig · nu · saurier · meþ · mig · huar · relig · man · at · riket · behag · i · mitt · roþ · ei · fan · iag · fik · faurst · mit · lif · sehn · gamal · iag · uar · mot · tretio · or · þok · lif · nu · ei · har · ty · seks · or · sehn · min · lifstip · uar · til · slut · iag · ualþe · igen · til · hustru · mig · ut · ur · skone · et · troll · som · giort · mig · stor · mon · ok · skaffat · mig · fram · boþ · þoter · ok · son · guþ · hielp · oss · i · alt · huaþ · oterstor · mer · hans · enuolþ · i · alt · uort · besta · faurser · 1743.

Norrtälje.

Från Norrtälje stadsområde äro 2 runristningar kända. Den ena av dem (U 530) är dock numera förstörd och endast känd genom äldre uppgifter och avbildningar. Den avtecknades redan av J. Rhezelius och ingår därför i J. Bureus' samlingar av runinskrifter. Den finnes upptagen, ehuru endast fragmentarisk, såväl i *Bautil* (B 259) som i Liljegrens *Runurkunder* (L 628).

Den andra ristningen inom stadsområdet (U 531) befinner sig i fast berg vid Kvisthamra. Den blev bekant för forskningen först i början av 1880-talet.

530. Norrtälje.

Litteratur: B 259, L 628. J. Bureus, F a 6 s. 189 n:r 120 (Rhezelius), F a 5 n:r 270, F a 1 s. 62; J. Rhezelius, Monumenta Uplandica (F c 6), s. 89 (tryckt i UFT, h. 32, 1915—17, s. 52), R 550 n:r 35; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 79; N. Celsius (resp. Laurentius Sepelius), Roslagia (1721), s. 37; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 121, 363; Fable Burman, Triga supplementorum ad runographiam Svio-Gothicam (i: Nova Acta Reg. Soc. Scient. Ups., Vol. 5, 1792), s. 306, n:r XXIV; F. V. Radloff, Beskrifning öfver norra delen af Stockholms län (1804), s. 96; UFT h. 2 (1872), s. 44; Norrtälje Tidning den 22/12 1938; S. B. F. Jansson, Runinskrifter i Norrtäljetrakten (i: Norrtäljetrakten under forntiden, 1945), s. 81 f.

Äldre avbildningar: Bureus, kopparstick (i F f 6 n:r 108 b); Rhezelius, teckning (i Monumenta Uplandica och i R 550); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 259).

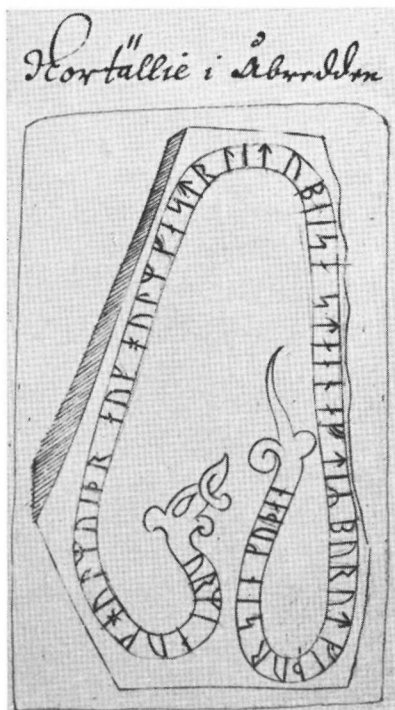

Fig. 276. U 530. Norrtälje.
Efter kopparstick av Bureus.

Om denna runsten, som sedan länge är försvunnen, berättar Rhezelius, som besökte Norrtälje år 1635 (i R 550): »Denne Runestenen lågh i qwanströmen, och effter migh berättades hwar han lågh, lät iagh taga honom opp whr watnet, och resten i åbredden eler stranden. dette berättades om denne stenen at hans namn stogh på honom som skulle wara et litet stycke der ifrån, i en högh begrafuen, och dät hafwer waret en Jätte, som han war reester efter.» Överskriften till teckningen i R 550 lyder: »Telghä Stadh, I Åbredden widh den öfre quarnen.» Då Rhezelius besökte Norrtälje, var stenen oskadad, men redan vid Hadorphs och Helgonius' besök några årtionden senare var den sönderslagen, och endast ett stycke fanns i behåll. Detta stycke, som utgjorde stenens övre vänstra del, låg, enligt en anteckning på träsnittet i Peringskiölds *Monumenta*, »i en källaremur». Denna källarmur har möjligen tillhört prästgården; i *Ransakningarna* omnämnes nämligen en runsten därstädes: »J Tällie Prästgården säges skulle warij en Runesten men ingen Kundskap är der om?» I *Roslagia* (1721) behandlas den försvunna Norrtälje-stenen: »In civitate *Telgensi*, et ripa fluminis ad molendinam superiorem, hic invenitur lapis, tali inscriptione donatus. . . Hic lapis, ubi mola reperitur jacuit in flumine, verum deinde aqua exemtus in ripa collocatus est. Cujus nomen lapis habet, in colle haud longe inde remoto eundem sepultum esse, Gigan-

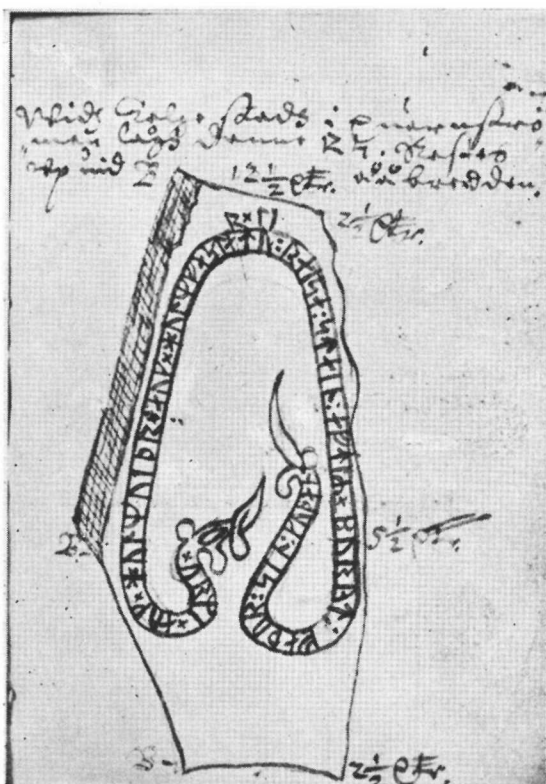

Fig. 277. U 530. Norrtälje. Efter teckning av Rhezelius i Monumenta Upplandica.

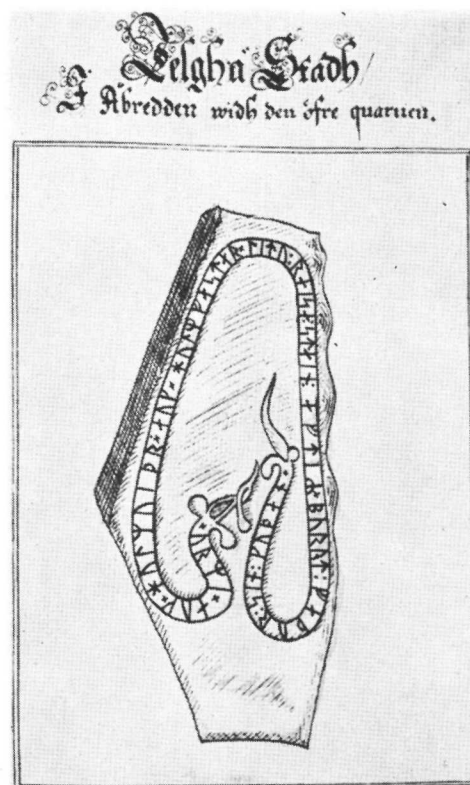

Fig. 278. U 530. Norrtälje. Efter teckning av Rhezelius i R 550.

temque fuisse, referunt cives.» Detta är ju endast en översättning av Rhezelius' ord i R 550. — Radloff: »En Runsten har fordom varit vid Norrtälje Qvarn».

Det fragment av stenen, som ännu fanns kvar vid slutet av 1600-talet, gick möjligen förlorat, då ryssarna brände Norrtälje 1719.

Ristningen har, av de bevarade teckningarna att döma, varit vacker, utförd i enkel stil av en skicklig runristare.

Höjd omkring 1,80 m., största bredd 0,65 m.

Inskrift (enligt Rhezelius i F a 6):

· urmi × auk × hulmviþr × auk × hulmfastar × litu : raisa : stain : aftir × burut : faður : sin : kuþan ·
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65

Ormi ok Holmviðr ok Holmfastr letu raisa stein æftir Brodd, faður sinn goðan.

»Orme och Holmvid och Holmfast läto resa stenen efter Brodd, sin gode fader.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar med sk, som i F a 6 har formen av en punkt, i R 550 däremot av ett kryss (×). Att en inskrift har tre olika skiljeteckensformer är ingalunda enastående. Det är väl knappast endast en slump, att kryss här användas vid namnen, medan punkter brukas vid andra ord. 27 a förefaller att vara säkert, då Hadorph läser på samma sätt; det stycke av stenen, som ännu fanns kvar på hans tid, innehåller runorna 19—32. Hadorph läser runan 29 som r och 31 som l.

I inskriftens första namn, 1—4 **urmi**, möter man ett ovanligt mansnamn. Det förekommer på Sö 22 (**at: orma:**) och sannolikt på U 578. Det kan naturligtvis också vara fråga om fel-

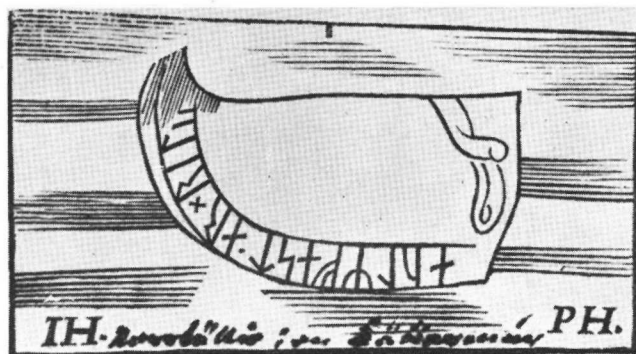

Fig. 279. U 530. Norrtälje. Efter B 259.

läsning, eller möjligen felristning — i i st. f. r. Om namn sammansatta med *Orm-* se U 518. I två andra av inskriftens namn (*hulmfastar*, *burut*) förekomma »överflödiga» runor (se nedan), varför man möjligen skulle kunna uppfatta i som ett tillägg. (I L 628 återges namnet som *Hulmi*, vilket i *UFT* tolkas som *Holme*.)

Om mansnamnen *Holmviör* och *Holmfastr*, som äro vanliga, typiskt svenska namn, se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 104 f. De båda namnen ge ett exempel på variation.

Faderns namn, som skrives *burut* (ack.), måste åsyfta namnet *Broddr* (fsv. *Brodder*, fda. *Brod*, fvn. *Broddr*). Namnet har tydligen varit ovanligt i runinskrifter. Det är, i skrivningen *brutr*, belagt på Ög 133. (I L 628 återges namnet som *purut*, vilket i *UFT* tolkas som »Thron eller Thorudd?»). Namnet *Broddr* har säkerligen ursprungligen varit ett öknamn, identiskt med subst. *broddr*, m. 'brodd', 'hästkosöm', 'pigg' o. s. v., alltså ett vedernamn av en vanlig typ. Om namnet se vidare S. B. F. Jansson, *Runinskrifter i Norrtäljetrakten*, s. 82 f.

I den anförda uppsatsen hävdas, att Norrtäljestenen kan ha utförts av Vidbjörn, alltså den ristare, som har signerat U 524, Penningby: »Redan det förhållandet, att man i denna inskrift har två, eller möjligen tre, exempel på inskott av runor, gör, att man får ristaren Vidbjörn i tankarna. Ser man närmare efter, får en sådan tanke ytterligare stöd. Ristningen påminner i hög grad om Hårdnacka-stenen [U 579] i sin anordning. I bruket av skiljetecken och i runornas former finnas också iögonenfallande likheter. Det är emellertid förenat med vissa risker att försöka bestämma ristaren, när man endast kan bygga sin granskning på en teckning. Man har då t. ex. icke möjlighet att jämföra huggningstekniken, och man måste vara försiktig, när det gäller runformerna. Trots detta vågar jag ... anse det högst sannolikt, att också denna sten har ristats av Vidbjörn.» Se U 579.

531. Kvisthamra, Norrtälje.

Pl. 114, 115.

Litteratur: G. Frodin, Brev till W. Schürer v. Waldheim den ³¹/₇ 1882 (ATA); W. Schürer v. Waldheim, Brev till Riksantikvarien den ¹⁰/₁₀ 1882 (ATA), Brev till G. Frodin den ²⁶/₁₂ 1892 (ATA); Otto v. Friesen, Anteckningar 1904 (ATA); E. Brate, Anteckningar 1916 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Stockholms län 1915 (ATA), Runinskrifter i Norrtäljetrakten (i: Norrtäljetrakten under forntiden, 1945), s. 84 f.

Äldre avbildningar: v. Friesen, foto 1904 (ATA); Brate, foto 1916 (ATA).

Runristningen befinner sig i ett så gott som lodrätt stupande berg i den höjd, som i S begränsar Kvisthamravikens dalgång, 65 m. ÖNÖ om lägenheten Kvisthamra n:r 114, 160 m. ÖNÖ om den punkt, där infartsvägen till lägenheten utgår från landsvägen. Ristningen, vars nedre

del är bortfallen, har börjat omkring 70 cm. från markytan. Ristningsytan vetter åt V. Området, som kallas »Bålkerna», är vattensjukt; år 1942 fördärvades säden på åkern framför ristningen genom havsvatten. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Penningby».

Kvisthamraristningen undersöktes första gången 1882, vilket framgår av ett brev från G. Frodin till W. Schürer v. Waldheim. Frodin skriver den ³¹/₇ 1882: »I går ändtligen lyckades jag få Herr Edberg med mig för uppsökande af den förmodade run-ristningen, hvarom jag nämnde vid mitt senaste besök å Mellingeholm. Till min lifliga glädje återfunno vi henne också och jag öfvertygade mig snart om, att det var en verklig runristning i enkel orm-slinga. Efter att hafva tillbringat några timmar å platsen, återvände jag dit idag för att redigera de igår gjorda anteckningarna och föreligger resultatet å den af anmärkningar åtföljda ritning som jag härhos har äran öfersända till påseende.» W. Schürer v. Waldheim underrättade Riksantikvarien om fyndet den ¹⁹/₁₀ samma år: »På Norrtelje stads egor har herr G. Frodin efter ett rykte om saken uppsårat en, så vidt jag vet, hittills okänd runristning i ett fast berg och gjort hosföljande ritning med anteckningar om densamma, hvilken jag nu med upptäckarens begifvande har äran att till Eder öfersända. Jag bifogar derjemte ett bref från honom till mig, innehållande försök till tolkning af runskriften. På herr Frodins begäran har jag med honom besökt stället för att granska ristningen och hans afbildning, hvilken sednare synes mig omsorgsfull. Dess original är temligen otydligt, och herr F. har blott genom dess beskådande i olika dagar och vid begjutning med vatten tydligt kunnat se alla dragen deri. Skulle Akademien vilja gifva honom någon ersättning för hans stora omsorg vid uppletandet och aftecknandet af detta minnesmärke, tror jag sådant vore honom välkommet.» I ett brev till Frodin mer än 10 år senare (²⁶/₁₂ 1892) omtalar Schürer v. Waldheim, att han »förleden sommar» fick tillfälle »att för Riksantikvarien visa den af Eder upptäckta och afritade runristningen i berget vid Kvisthamraängen, och erhöi jag förnyade löfte af honom om någon belöning för Eder åt denna intressanta sak egnade omsorg och intr.» v. Friesen (1904) beskriver hällens läge på följande sätt: »Ristningen å berghäll söder om Norrtelje stad på dess utjord vid Kvisthamraviken. Söder om den fördjupning i terrängen som utgör fortsättningen på Kvisthamravikens botten. Här reser sig en gneisås af relativt betydlig höjd, hvilken fortsätter å öster på Kvisthamravikens södra strand. På en åt vester brant stupande häll i denna ås är ristningen anbrakt. Den är märklig genom sin närhet till hafvet och ringa höjd öfver detsamma. Höjden öfver hafvet — afvägd af doc. R. Sernander — utgör för ristningens underkant jämt 5 meter. Under ristn. ett stenkummel liggande 4,4 meter öfver sjöns yta.»

T. h. om ristningen, 18 cm. från högra ramlinjen, synes ett kraftigt hugget V följt av tre grunt ristade bokstäver: N H W. Bokstäverna äro omkring 2 dm. höga.

Största delen av ristningen har gått förlorad genom en stor flagring. Det bevarade partiet är jämförelsevis grunt hugget. Största bredden (nedtill) kan beräknas ha varit 0,80 m., höjden 1,55 m.

Inskrift:

... --- ... **tar sun sin uk at kunuat faiur sin**

5 10 15 20 25 30

... *aftir*(?) ... *sun sinn ok at Gunnhvat, faður sinn.*

»... efter(?) ... sin son och åt Gunnvat, sin fader.»

Till läsningen: Inga sk finnas. Av runan 1 synes endast en bst i form av en l-bst. Av runan 2 återstår endast hst:s övre del. I runan 3 är hst delvis bevarad i kanten av den stora flagringen; t. v. om hst synes en bst; runan kan ha varit a eller n. Mellan runan 3 och 4 t är ett mellanrum på 14 cm., vilket kan ha gett plats för två, möjligen tre runor. I 4 t är vänstra bst otydlig.

5 **a** har bst på båda sidor om hst; bst t. v. är kort. I 9 **n** finnes intet spår av bst t. v. om hst. 12 **n** har bst på bägge sidor. 15 **a** har endast mycket osäkra spår av bst t. v. om hst. Mellan 16 **t** och 17 **k** finnes en fördjupning, som ej är huggen. 17 **k** är ej stunget. 19 **n** har bst endast t. h. 21 **a** har dubbelsidig bst. I 24 **a** är bst kort på högra sidan. Avståndet mellan 24 **a** och 25 **i** är något större än normalavståndet mellan runorna. 25 **i** är säkert. Intet spår av sk vid inskriftens slut. — Frodin: 1—3 saknas; 4 **l**, 15 **i**. — v. Friesen: 1—3 **tir**, 15 **i** »trol. ej †». — Brate: 1—3 **tia**.

Frodin anser, att »man utan allt för stor gissning» skulle kunna tolka inskriften som »Lars son sin (= hans) huggit runa åt fader sin» eller »sonen hans huggit runa åt sin fader Lars». Denna översättning förutsätter dock »dels att ristningen egt rum under senare tid, då redan det romerska 'Laurentius' fått burskap i vårt språk uti formen Lars, dels att *h^{et}* redan den tiden utlemnades i Roslagsspråket, vidare att *h^{et}* i 'kunu' bör vara **r** och *i^{et}* i **iursin** ämnats till **d** eller **th**». — Brate föreslår att suppleras inskriftens början, runorna 1—6, på följande sätt: »-- (ris)ti a(t u)tar», vilket skulle ge översättningen: »- ristade efter Ottar».

Runorna 4—6 **tar** utgöra med all sannolikhet slutet av sonens namn. Vilket detta har varit, är numera omöjligt att säga. Faderns namn har varit *Gumhvatr*. Namnet är visserligen icke säkert belagt i någon runinskrift, men det är väl styrkt i medeltida källor.

Om hällens läge se S. B. F. Jansson, *Runinskrifter i Norrtäljetrakten*, s. 85 f.

Inskriften visar flera unga drag och torde tillhöra 1100-talets början, jfr Jansson a. a., s. 85 f.

Bro och Vätö skeppslag.

Socknar: Roslags-Bro, Vätö och Björkö-Arholma.

De från skeppslaget kända runinskrifterna äro blott 7. Dessa finnas samtliga inom Roslags-Bro socken. Av de två skärgårdssockenarna Vätö och Björkö-Arholma saknar den senare fullständigt fornminnen över huvud taget, och den förra äger endast några få. Av de 7 kända ristningarna äro endast 2 väl bevarade runstenar (U 532, 533), de övriga 5 äro endast fragment. Ett av dessa, U 538, är numera endast känt genom äldre uppgifter. Dessutom bör det här framhållas, att det icke är alldeles uteslutet, att de små fragmenten U 534—536 kunna ha tillhört samma runsten.

I Johannes Bureus' samlingar ingå endast två runstenar från Bro och Vätö skeppslag, nämligen U 532 och U 538. I *Ransakningarna* omtalas U 537, som icke var bekant för Bureus. I *Bautil* finnas därför tre inskrifter från skeppslaget avbildade, U 532 (B 245), U 537 (B 256) och U 538 (B 118), vilka också upptagas i Liljegrens *Runurkunder* (L 626, 618, 627). I R. Dybecks *Sveriges runurkunder* finnes endast U 537. Under de senaste åren ha U 533—536 kommit i dagen.

532. Roslags-Bro kyrka.

Pl. 115.

Litteratur: B 245, L 626. J. Bureus, F a 6 s. 187 n:r 114 (Rhezelius), F a 5 n:r 28, F a 1 s. 9; J. Rhezelius, *Monumenta Uplandica* (F c 6), s. 80 (tryckt i UFT h. 32, 1915—17, s. 44), R 550 n:r 29; J. Hadorph, *Resejournal* 1682 (i Peringskiölds *Monumenta* 3); J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 75; E. Brenner, *Anteckningar* ⁴/₆ 1715 (ATA); N. Celsius (resp. Laurentius Sepelius), *Roslagia* (1721), s. 41; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 1, s. 115, 281; F. V. Radloff, *Beskrifning öfver norra delen af Stockholms län* 1 (1804), s. 240 f.; UFT h. 2 (1872), s. 11 f.; E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 69; *Sveriges kyrkor: Uppland* Bd 2, h. 2 (1940), s. 185; S. B. F. Jansson, *Ytterligare några nyfunna runinskrifter* (i: *Fornvännen* 1943, s. 310 f.), *Runinskrifter i Norrtäljetrakten* (i: *Norrtäljetrakten under forntiden*, 1945), s. 53—61.

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (i *Monumenta Uplandica* och i R 550); Bureus, kopparstick (i F f 6 n:r 16); osign. teckning i F 18, bl. 36; J. Hadorph och Daniel Stahl¹), träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 245).

Runstenen står rest t. h. om vapenhusets ingång. Den uttogs ur vapenhusgolvet år 1929, då kyrkan restaurerades. I *Monumenta Uplandica* anger Rhezelius stenens plats sålunda: »J Wapenhuset widh K. dören ligger denne R. 4. claro Stylo. 30 oct.» F a 6: »J Wåkenhuset»; R 550: »Om denne Runsten visste ingen något tänkvärdigit migh berätta. Han är af sitt rätta rum förd och i Wåkenhuset lagd på golfwet.» Peringskiölds *Monumenta*: »i Broo Wapenhus» (B 245: »Vapnhusdörren»; L 626: »I vapenhusdörren»). E. Brenner (år 1715): »Under Kyrkodören ligger en Runsten ...» *Roslagia* (1721): »In navarchia *Broensi*, ejusdemque parochiæ in pavimento vestibuli templi, *Vapenhuset*, jacet hic lapis a loco suo debito dimotus.» Radloff: »Av ålderdomsminnesmärken finnes i denna socken ... en Runsten i Vapenhuset ...» I *Kyrkoinventarium* 1829 upptages ingen runsten, och i *UFT* (1872) meddelas: »Af runstenar finnes

¹ I Peringskiölds *Monumenta* är ritarsignaturen D[aniel] St[ahl] med bläck ändrad till P[eter]. H[elgonius]. Signaturen AH, som står i mitten, betecknar formsnidaren And. Halling.

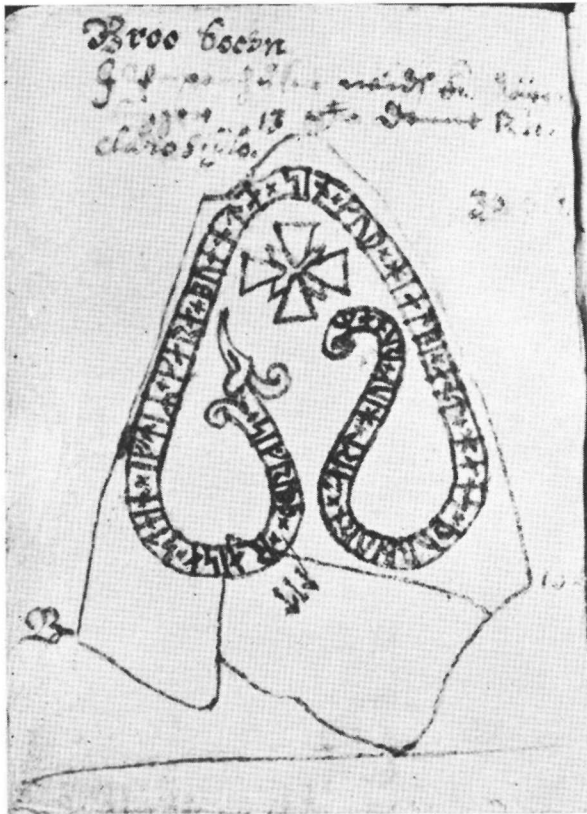

Fig. 280. U 532. Roslags-Bro kyrka.
Efter teckning av Rhezelius i Monumenta Uplandica.

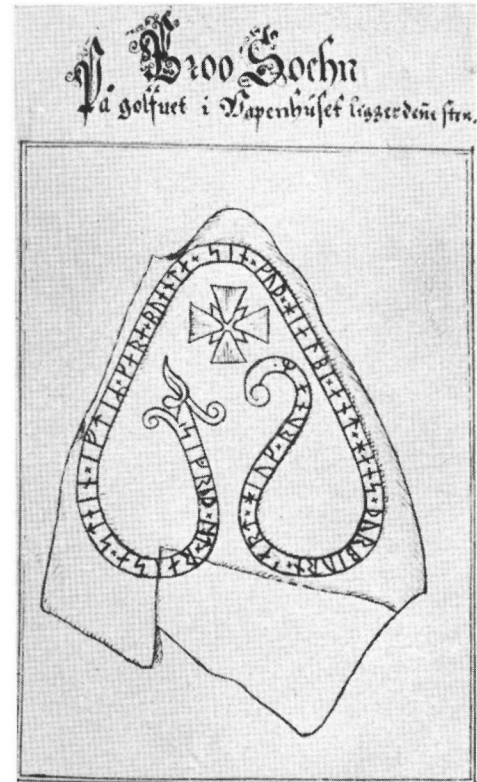

Fig. 281. U 532. Roslags-Bro kyrka.
Efter teckning av Rhezelius i R 550.

troligen ingen kvar.» Runstenen låg tydligen under 1800-talet dold. Den finnes ej upptagen hos Dybeck, och Brate uppger (i *Svenska runristare*), att stenen nu är borta. Vid kyrkans restaurering år 1929 återfanns stenen i vapenhusets golv. Den togs ut och restes på ovan angiven plats. Troligen har stenen blivit inlagd i golvet, då vapenhuset på 1400-talet tillbyggdes. Stenen, som spruckit vid basen, lagades genom Riksantikvarieämbetets försorg år 1941.

Ljusgrå granit. Höjd 1,50 m., bredd (nedtill) 1,48 m. Ristningsytan bär tydliga spår av nötning; ytan har slitits jämn, och ristningen har därför blivit mycket grund. På flera ställen är den endast skönjbar som en skuggning. Trots detta är ristningen i stort sett ännu tydlig och runorna säkra.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre läsningar):

× sigruþ + let + raisa + stain + eftir + kara + buanta + sin + guþ + hialbi + ant + hans + þurbiur[n × sk]alt +

hiuk + runar
70 75

Sigrud let reisa stein eftir Kara, bonda sinn. Guð hialpi and hans. Þorbior[n sk]ald hiogg runar.

»Sigrud lät resa stenen efter Kåre, sin man. Gud hjälpe hans ande. Torbjörn skald högg runorna.»

Till läsningen: Sk framför 1 s är svagt. I 3 g är pricken svag men säker. 5 u och 8 e äro säkra. 10 r har förlorat bst:s nedre led i en spricka, som här går igenom stenen. 20 e har

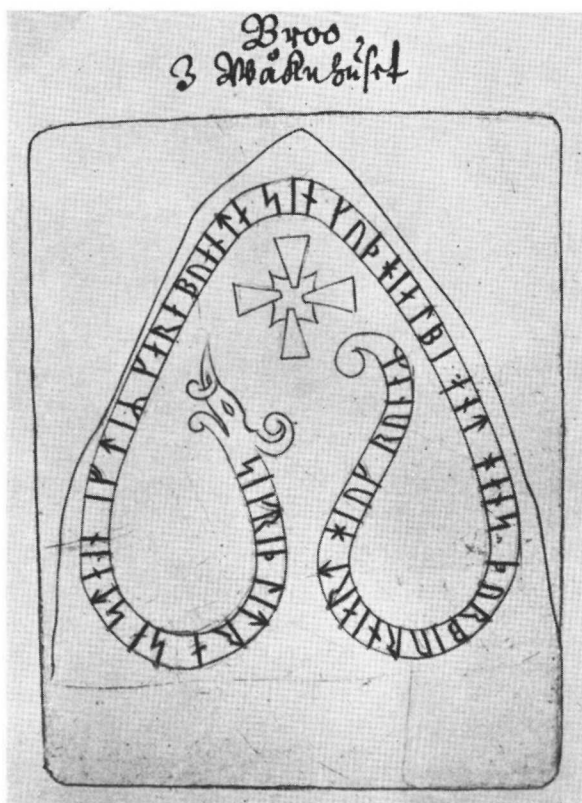

Fig. 282. U 532. Roslags-Bro kyrka.
Efter kopparstick av Bureus.

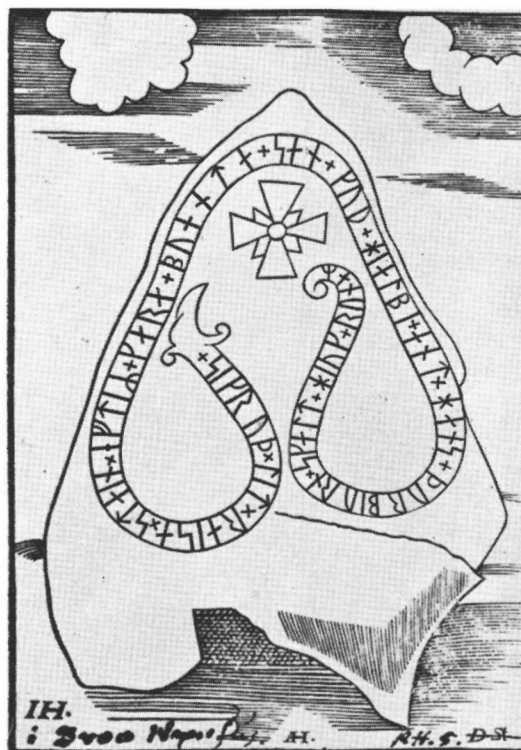

Fig. 283. U 532. Roslags-Bro kyrka.
Efter B 245.

svag prick. 38 g är säkert. I 40 p utgår bst från övre och slutar vid nedre ramlinjen. 50 h har förlorat ett stycke upptill. I 54 p är bst:s övre del ej längre skönjbar. Efter 60 r är ytan avflagrad på en sträcka av 19 cm. På detta stycke ha stått 3 runor och ett sk. Därefter synes i flagringens kant 64 a. Inskriften slutar utan sk. — Rhezelius (F a 6): 3 k, 8 i, 20 i, 38 k; runorna 54 p—66 t läsas: ×**purbiurn**×art×; 75 r. På teckningarna i *Monumenta Uplandica* och i R 550 har Rhezelius riktigt 3 g och 75 n. — Hadorph ger i sin Resejournal en riktig läsning, om man bortser ifrån att han icke har observerat sk i inskriftens början, att han läser 36 i som a samt att han icke har iakttagit, att runorna 8 e och 38 g äro stungna; runföljden 54 p—66 t läses +**purbiurn skalt**+. Peringskiölds *Monumenta* (och B 245): 3 k, 8 i, 36 a, 38 k; runföljden 54 p—66 t läses: +**purbiurn**×skalt+.

Ristarsignaturen Torbjörn skald finnes som bekant också på Hillersjöhällen, U 29. Om Torbjörn se U 29 och U 379, Otto v. Friesen, *Hvem var Yngvarr enn víðförlí?* (i: *Fornvännen* 1910), s. 200 f., samt S. B. F. Jansson, *Runinskrifter i Norrtäljetrakten*, s. 54 f. Om ordet skald i fornsvenskan se E. Noreen, *Bidrag till fornsvensk lexikografi* (i: *Meijerbergs Arkiv för svensk ordforskning* 3, 1941), s. 6 f.

Det förefaller, som om denna inskrift och den nyfunna U 533 skulle ha de enda säkra be- läggen i det svenska runmaterialet på kvinnonamnet *Sigrud*. Bugge anser (*Runverser*, s. 113), att u i detta namn kan »betegne Udtalens ý.» Bugge söker förklara namnet på följande sätt: »Den oprindeliger Form **Sigfridr* blev först til **Sigvridr*, som -*fastr* i andet Led af Navne til -*wastr*, og ved Indflydelse af *w* er *i* blevet til *ý* i *Sigrydr*.» Brate (*Svenska runristare*, s. 69) tolkar, i överensstämmelse med denna uppfattning, namnet som Sigrid. Bugges tolkningsförslag

torde vara oriktigt. I stället bör **sigrup** uppfattas som *Sigrud*, d. v. s. fvn. *Sigþrúðr* med bortfall av *þ* i trekonsonantställning. Om mansnamnet *Sigróðr* se Sö 101 och 273 samt U 326. — Om namnet *Kari* se Sö 217.

Samma kvinna *Sigrud*, som har låtit resa U 532 efter sin man, har även låtit resa U 533 efter sin son.

533. Roslags-Bro kyrka.

Pl. 116.

Litteratur: S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Stockholms län 1936 (ATA), Ytterligare några nyfunna runinskrifter (i: Fornvännen 1943), s. 309 f., Runinskrifter i Norrtäljetrakten (i: Norrtäljetrakten under forntiden, 1945), s. 56 f.; Sveriges kyrkor: Uppland Bd 2, h. 2 (1940), s. 186.

Vid inventeringen av runinskrifter i Stockholms län år 1936 iakttogos ett par runor på en sten, inmurad i vapenhusets nordöstra hörn, vid golvet. I skrivelse till Riksantikvarieämbetet år 1943 föreslogs, att stenen skulle uttagas, då det föreföll sannolikt, att det stycke som var synligt endast utgjorde en obetydlig del av en runsten, som i övrigt doldes av muren. Stenen frilades samma år genom Riksantikvarieämbetets försorg, varvid en helt okänd, fullt oskadad runsten kom i dagen. Tyvärr visade sig stenen ligga bakom ett vederlag till vapenhusets kryssvalv, varför det ansågs alltför riskfyllt att taga ut den ur muren. Runstenen ligger alltså fortfarande kvar på sin gamla plats inne i muren.

Grå granit. Höjd 1,27 m., bredd (vid fotändan) 0,96 m.; tjockleken är mer än 0,50 m. Ytan är jämn och ristningen väl bevarad.

Inskrift:

· sigrup · lit + raisa · stain · eftir + anunt · sun · sin · han uas · tribin + a + uirlanti
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

Sigrud let raisa stein eftir Anund, sun sinn. Hann vas drepinn a Virlandi.

»Sigrud lät resa stenen efter Anund, sin son. Han blev dräpt i Virland.»

Till läsningen: 3 **g** är säkert. 8 **i** är ej stunget. 20 **e** har tydlig prick. Efter 38 **n** finnes icke sk. 44 **i** är ej stunget. Inskriften slutar utan sk.

Sigrud är uppenbarligen samma kvinna som har låtit resa U 532 efter sin man, se ovan. Sonens namn, *Anundr*, är mycket vanligt i svenska runinskrifter från 1000-talet (ett 50-tal belägg).

Namnet *Virland*, som betecknar nordöstra delen av Estland, förekommer även i två andra icke långt avlägsna runinskrifter (U 346 och 356), se S. B. F. Jansson, *Runinskrifter i Norrtäljetrakten*, s. 58 f. U 533 är, ehuru osignerad, otvivelaktigt ristad av Torbjörn skald, d. v. s. samme ristare som har huggit U 532 (se Jansson a. a. s. 56).

534. Roslags-Bro kyrka.

Pl. 117.

Litteratur: S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Stockholms län 1936, Ytterligare några nyfunna runinskrifter (i: Fornvännen 1943), s. 312; Sveriges kyrkor: Uppland Bd 2, h. 2 (1940), s. 185 f.

Efter kyrkans restaurering 1929 ha vid olika tillfällen bland röjningssten påträffats tre runstensfragment, vilka nu förvaras i vapenhuset. Då det icke med säkerhet kan fastställas, att de tre fragmenten ha tillhört samma runsten, upptagas de här under olika nummer.

Grå granit. Mått 0,62 × 0,23 m. Tjocklek 15 cm.

Inskrift:

... **ki · afti · f** - ...
5

... *aftiR* ...

»... efter ...»

Till läsningen: Runan 8 ser ut som ρ . Här måste alltså ristaren ha gjort något fel. Runorna 1—2 utgöra med all sannolikhet slutet av ordet [*mær*]*ki* eller också av ett namn, t. ex. [*fulhu*]*ki Fullhugi*.

535. Roslags-Bro kyrka.

Pl. 117.

Litteratur: Se U 534.

Fragmentet förvaras i vapenhuset. Om fyndomständigheterna se U 534.

Grå granit. Mått 0,38 × 0,29 m. Tjocklek 8 cm.

Inskrift:

ha ...

Till läsningen: Båda runorna ha förlorat korta stycken nedtill genom bortfall. Sannolikt utgöra de två runorna inskriftens början.

536. Roslags-Bro kyrka.

Pl. 117.

Litteratur: Se U 534.

Fragmentet är uppställt i vapenhuset. Om fyndomständigheterna se U 534.

Grå granit. Mått 0,31 × 0,36 m.

Inskrift:

... - **kunba** ...
5

... *Gunnbiorn*(?) ...

»... *Gunnbjörn*(?) ...»

Till läsningen: Av runan 1 synes endast ett mycket kort spår vid undre ramlinjen. 5 **b** har förlorat övre delen av bst genom bortfall. Av 6 **a** återstår endast nedre delen.

Om mansnamnet *Gunnbiorn* se Sö 278.

537. Bredsätra, Roslags-Bro sn.

Pl. 117.

Litteratur: B 256, L 618, D 2:266. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 67; UFT h. 2 (1872), s. 44, h. 5 (1876), s. 103; E. Brate, Anteckningar 1916 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskrifter i Norrtäljetrakten (i: Norrtäljetrakten under forntiden, 1945) s. 62.

Äldre avbildningar: P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 256; Dybeck (D 2:266); Brate, foto 1916 (ATA); G. Lovén, teckning 1926 (ATA).

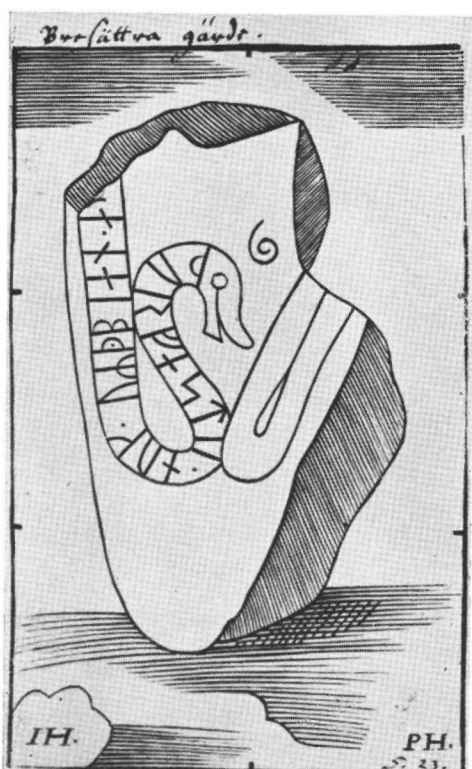

Fig. 284. U 537. Bredsätra, Roslags-Bro sn.
Efter B 256.

Stenen står rest 85 m. SÖ om landsvägen Bredsätra—Väddö, 350 m. ÖNÖ om Bredsätra, i sydvästra kanten av en höjd, 250 m. SV om skälet vid vägen till Noor. I närheten finnes ett stort gravfält från vikingatiden. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Norrtälje».

Stenen omtalas i *Ransakningarna*: »Bredsätra gierde en Runneste med bookstäfwer.» I Peringskiölds *Monumenta* upptages stenen felaktigt under »Malstad Sochn», och samma fel återfinnes i *Bautil*, i Liljegrens *Runurkunder* och i *UFT*. Dybeck uppger däremot riktigt, att stenen finnes i »Bros socken», där den »ligger på en gärdesbacke öster ut från gården». Brate: »Stenen är sönderslagen i tre stycken och all den ristning finnes i behåll, som upptages i B 256. I D. II, 266 finnes blott det större stycket.» Brate meddelar slutligen, att han lät lägga stenen »på kant, skola under med sten och stödja med sten bakom samt på sidan med det uppgrävda fotstycket. 3 m. öster om runstenen stod nämligen en sten i jorden, som säkerligen varit runstensens fot, den är nu lagd till höger om runstenen, och dess fot, som stod ned i jorden, är nu stöd för de övriga styckena. Omedelbart på andra sidan om gärdesgården, utanför vilken detta fotstycke stod, ligger en forngrav med rektangulär stensättning, och sådana finnas flera innanför i skogen, som innehåller ett gravfält av talrika ättehögar. I några har grävning skett, varigenom deras inre

visat sig bestå av kullersten.» Vid runinskriftsinventeringen 1936 lågo lyckligtvis runstensbitarna kvar. De sammanfogades, och stenen restes år 1941 genom Riksantikvarieämbetets försorg.

Ljusgrå granit. Höjd 1,10 m., bredd 0,73 m. Ristningsytan är ojämn, och ristningen är klumpigt utförd med breda, jämförelsevis djupa men osäkert huggna linjer. Inskriften innehåller två felristningar.

Inskrift:

purfastr · nuk · urpbian · a - ...
5 10 15 20

purfastr ok Vidbiorn ok ...

»Torfast och Vidbjörn och ...»

Till läsningen: Inskriften börjar utan sk. 8 r är upptill skadat genom en spricka. 9 n är säkert; felristningen förklaras av att runan står där slingan svänger. 13 n är säkert. Mellan 17 a och 18 n har icke stått någon runa. Efter 19 a finnes ett svagt spår av ytterligare en runa.

Anmärkningsvärd är skrivningen **urpbian**. Detta namn uppfattas av Carl Säve (i *UFT*) som »Urdbjörn», vilket säkerligen är oriktigt. n-runan är här tecken för i-ljud, ett beteckningssätt som jämförelsevis ofta förekommer i dessa trakter, se U 567, 573, 590, 593 och S. B. F. Jansson, a. a. s. 62 f. Det namn som ristaren har åsyftat är sålunda *Vidbiorn*. Om detta namn se U 524. Namnet har uppenbarligen varit vanligt i Roslagen under 1000-talet. Det förekommer fyra gånger i inskrifter från Norrtäljetrakten.

Om namnet *Purfastr* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 100 f.

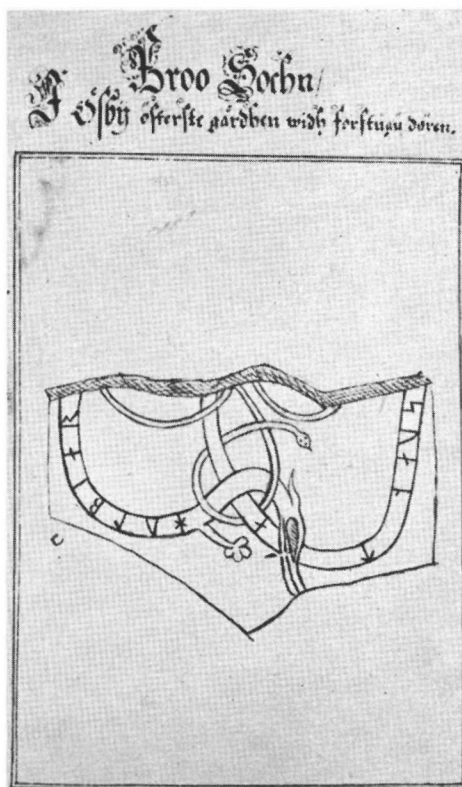

Fig. 285. U 538. Ösby, Roslags-Bro sn. Efter teckning av Rhezelius i R 550.

538. Ösby, Roslags-Bro sn.

Litteratur: B 118, L 627. J. Bureus, F a 6 s. 188 n:r 115 (Rhezelius), F a 5 n:r 29; J. Rhezelius, *Monumenta Uplandica* (F c 6), s. 82 (tryckt i UFT h. 32, s. 47), R 550 n:r 30; J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 79; N. Celsius (resp. Laurentius Sepelius), *Roslagia* (1721), s. 41; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 1, s. 116; F. V. Radloff, *Beskrifning öfver norra delen af Stockholms län* 1 (1804), s. 241; UFT h. 2 (1872), s. 12.

Avbildningar: Rhezelius, teckning (i *Monumenta Uplandica* och i R 550); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 118).

Om runstensfragmentet, som länge har varit försvunnet, lämnar Rhezelius i *Monumenta Uplandica* följande upplysning: »Denne R. 4. ligger i ösby österste gård widh förstugudören i Jon Ersons gård.» Samma uppgift lämnar han i R 550: »Broo Sochn, J Ösby österste gårdhen widh förstugu dören.» I F a 6 uppges däremot, att stenen ligger »J Ösby söderste gården». I Peringskiölds *Monumenta* är Ösbystenen placerad på »Norrtällie», och i *Bautil* har den fått sin plats bland stenar från »Ösby eller Odensby Sockn». I *Roslagia* finnes en lägesbestämning, som återgår på Rhezelius' uppgifter: »In vico Oesbygensis villæ superioris ad vestibulum lapis» . . . O. Celsius anger platsen efter R 550 och beskriver stenen på följande sätt: »Stenen är sönder och mitt i tu. det ena stycket förkommit. äro allenast öfrige det första och sidsta ordet.» Radloff: »Vid Ösby har äfven funnits et stycke af en Runsten.» I UFT (h. 2, s. 11) uppges, att av runstenarna i Roslags-Bro sn »finnes troligen ingen kvar».

Det på 1600-talet bevarade runstensstycket har uppenbarligen utgjort rotändan av en runsten. Rhezelius uppger, att styckets höjd var 5 kvarter (d. v. s. 0,75 m.) och bredden 6 1/4 kvarter (d. v. s. ung. 0,95 m.).

Inskrift (enligt Rhezelius):

hulbiar ... suaota
5 10

Holmbiorn ... boanda(?)

»Holmbjörn ... (sin) make.»

Hadorph och Helgonius: Före 1 **h** finnas först två streck, som kunna uppfattas som huvudstavar men som sannolikt utgöra rester av en korsande ormslinga. Därefter en linje, som ser ut som en **i**-runa och givetvis kan uppfattas så. Det första namnet skulle då bli *Igulbiorn*. 1 **h** har den egendomliga formen H ; 11 **n**.

Runföljden 8 **s**—13 **a** uppfattas av Rhezelius som ett namn. Han skriver i R 550: »Desse före:ne tvenne Nampn synas på denne Runesten och intet mehr.» Troligen är emellertid 8 **s** felläst för **b**; runföljden bör därför uppfattas som (ack.) *boanda*.

Namnet *Holmbiorn* är belagt i runinskrifter och är i medeltida urkunder »tämligen vanligt» (Lundgren-Brate).

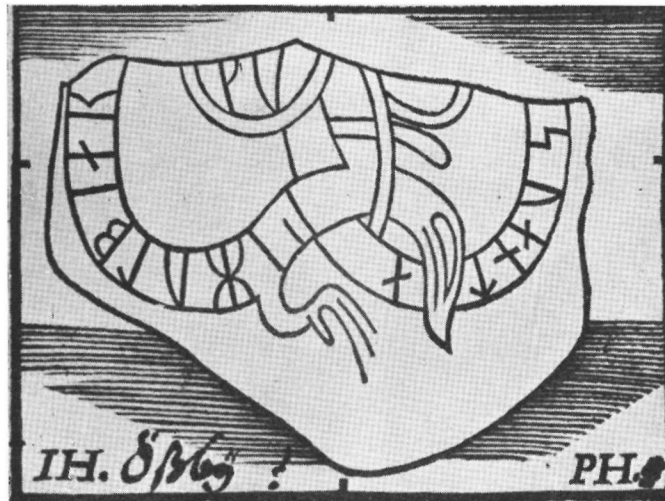

Fig. 286. U 538. Ösby, Roslags-Bro sn. Efter B 118.

Lyhundra härad.

Socknar: Husby-Lyhundra, Malsta, Lohärad, Estuna och Söderby-Karl.

Från Lyhundra härad äro 44 runinskrifter kända. Därtill kommer en sten (U 548), som icke har några runor, endast en teckning. Då denna är utförd i runstensornamentikens stil och sannolikt har kommit till under samma tid som inskrifterna, har den här upptagits med eget nummer. På fragmenten U 564 och 584 ha inga runor utan endast ornamentik bevarats.

Av de sålunda sammanlagt 47 ristningarna äro 9 nu försvunna och bekanta endast genom äldre uppteckningar: U 542, 556, 557, 565, 568, 577, 578, 582, 585. (Dessutom vet man genom säkra uppgifter, att ytterligare några runstensfragment ha funnits vid Husby-Lyhundra, Estuna och Malsta kyrkor, se s. 436, 442 och 460. Då inskrifterna på dessa fragment icke äro kända, ha de icke erhållit nummer i detta arbete och ha därför icke här medräknats.) Inom häradet finnas alltså numera 38 ristningar. Av dessa äro endast 14 fullständigt eller till större delen bevarade: U 539, 540, 541, 544, 545, 546, 548, 559, 566, 567, 572, 573, 579, 580. De övriga äro endast fragment, i många fall helt obetydliga fragment med blott ett par runor.

I Johannes Bureus' samlingar ingå endast 8 ristningar från hela häradet: U 540, 566, 567, 570, 577, 579, 582, 585. Av dessa äro U 540, 570, 579, 582 och 585 upptecknade av Bureus själv, U 566, 567 och 577 av Rhezelius. Därtill kommer U 581, som Rhezelius har undersökt, men som icke har upptagits i Bureus' samlingar. Genom *Ransakningarna* och under Johan Hadorphs resa kommo U 542, 543, 560, 565 och 578 i dagen. U 567 och 577 ha förbisetts eller varit oåtkomliga vid Hadorphs besök, varför det i *Bautil* endast finnes 11 ristningar från häradet avbildade: U 540 (B 248), U 542 (B 934), U 543 (B 249), U 560 (U 253), U 565 (B 254), U 566 (B 255), U 570 (B 252), U 578 (B 250), U 579 (B 251), U 582 (B 246), U 585 (B 247).

Under 1700-talet tillkommo 5 inskrifter: U 539, 541, 557, 568 och 573.

I Liljegrens *Runurkunder* upptagas 20 runinskrifter från Lyhundra härad, n:r 604—617 och 619—624.¹ Under 1800-talet kommo U 548, 559, 564, 574 och 576 i dagen, de två förstnämnda genom Dybecks resor.

Under 1900-talet ha i Lyhundra härad upptäckts icke mindre än 23 inskrifter: U 544—547, 549—556, 558, 561—563, 569, 571, 572, 575, 580, 583, 584; det stora flertalet av dessa äro dock endast smärre fragment.

I Lyhundra härad äro endast två ristningar i fast håll eller jordfast stenblock kända, nämligen de båda Öpirristningarna U 565 och 566.

¹ Om de försvunna fragmenten L 615 se nedan s. 442. L 615 »Bredsätra gårde» har oriktigt upptagits under Lyhundra härad (Malsta socken). Denna sten, U 537, tillhör Bro och Vätö skeppslag.

Husby-Lyhundra kyrka.

Från Husby-Lyhundra kyrka och närmaste omgivningar äro kända icke mindre än 20 runstenar och runstensfragment. Det är ett förvånande stort antal, måhända större än på någon annan plats i Uppland, med undantag av Sigtuna.

Bureus och hans samtida kände endast en runsten från Husby-Lyhundra, den som låg som tröskelsten mellan vapenhuset och kyrkan (U 540). Densamma omtalas i *Ransakningarna* på 1680-talet, och vid Hadorphs därpå följande besök på platsen kommo endast två mindre fragment i dagen (U 542 och U 543). Till den grad hade det fordom så rika beståndet av runminnesmärken förstörts eller undangömts. Först så småningom, och mestadels först under allra senaste tid, ha rester därav åter hopsamlats och tillvaratagits.

Det ojämförligt viktigaste runfyndet gjordes år 1728, i samband med en ombyggnad av kyrkan. Ur kyrkans grundval framtogos två runstenar. Den ena (U 539) var fullständigt oskadad, den andra (U 541) så gott som hel. De omtalas av O. Celsius, som besökte platsen kort efter fyndet. Den väldiga runstenen U 539, som nu står rest vid kyrkans sydvästra hörn, är en av Upplands ståtligaste med en ovanligt lång och innehållsrik inskrift. — Ytterligare ett litet fragment, inlagt i prästgårdens köksspis (U 557), kom till under 1700-talet. Och i Liljegrens *Runurkunder* (1833) uppgår antalet runinskrifter från Husby-Lyhundra till 6.

En stor sten inmurad i kyrkväggen, utan runor visserligen men med en teckning i runstensstil (U 548), upptäcktes 1870 av R. Dybeck. Han omtalar också ett par runstensfragment, som dock icke ha blivit tillvaratagna. Men f. ö. hände icke något nytt, som har bevarats åt eftervärlden, förrän vid 1900-talets början. Tre sönderslagna runstenar påträffades år 1900 vid grävning på kyrkogården (U 544—546). Ett större fragment (U 558) fanns vid Brates besök år 1915 på prästgårdens tomt, utan att man vet, varifrån det härstammar. Under de senaste åren har ett stort antal fragment tillfälligtvis hittats och tillvaratagits på kyrkogården och i dess grannskap (U 547, 549—553, 554, 555, 556). Det är visserligen småstycken, som var för sig äro nog så obetydliga, men de representera lika många runstenar och vittna sålunda om den rikedom på sådana, som en gång måste ha funnits här på platsen. Utan allt tvivel ha tidigare liknande fynd gjorts men icke tillvaratagits, då man har ansett dem sakna betydelse.

Att så många stenar blivit sönderslagna i småbitar och skärvor, beror säkerligen till stor del på det bräckliga materialet, sandsten. Sedan de tunna hällarna fallit ned på marken och spruckit sönder, har det sannolikt icke dröjt länge, förrän de krossats till spillror och hamnat i jorden. Om en systematisk förstörelse vittnar det tillstånd, vari de tre stenarna U 544—546 befunno sig, då de hittades. Stenar, som voro någorlunda hela och användbara, har man utan förskoning använt som material vid kyrkobygget. Det är betecknande, att en så präktig granitvärd som U 539 har legat i själva grundvalen till den gamla stenkyrkan. Hur gammal denna är, vet man ännu icke med säkerhet, men allt tyder på att den i sina äldsta delar härrör från medeltidens förra hälft.

Vid Husby-Lyhundra kyrka har sålunda funnits en ovanligt stor anhopning av runristade stenar. Saken är så mycket mera påfallande, som den står i skarp kontrast till den sparsamma och glesa förekomsten av runstenar i denna del av Uppland. Två av stenarna (U 539 och U 540) härröra från 1000-talets förra hälft; de äro i hög grad representativa för den tidens bästa runstenskonst. De övriga tillhöra århundradets slut. Flera äro ristade av Öpir (U 541 och U 544) och hans samtida.

Förklaringen till den starka koncentrationen av runminnesmärken till Husby-Lyhundra ligger utan tvivel i historiska förhållanden under vikingatiden. Husby-Lyhundra har utgjort medelpunkten för häradet, säkerligen också för en stor del av Roslagen. Hit kunde skeppen ta sig

fram från Östersjön genom Norrtäljeviken och Limmaren, och här sammanstrålade vägar från flera håll, bl. a. den viktiga vägen västerut över Rimbo genom Sjuhundra och Långhundra härad mot landskapets centrum. Här låg den stora kungsgården Husby på sin dominerande höjd. Och i dess närhet reste sig, sannolikt tidigt på 1000-talet, en kyrka, som blev ett fäste för den kristna missionen under dennas äldsta tid. Utan tvivel kunna vi här, liksom på andra håll, konstatera ett samband mellan kungsgård och tidig kristen kyrka. Den kristna missionen har arbetat med kungamaktens stöd och medverkan. (Jfr Husaby i Västergötland, Husby-Rekarne i Södermanland och Sigtuna i Uppland.) Runstenarna vid Husby-Lyhundra kyrka, särskilt de många sandstenarna, vittna om att här under 1000-talet har funnits en kristen begravningsplats, där man har rest minnesvårdar i gammal stil över sina döda.

539. Husby-Lyhundra kyrka.

Pl. 118.

Litteratur: L 608, D 2: 255. O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 500, *Acta Literaria Sveciæ* 3 (1730), s. 84; O. Dalin, Svea Rikes Historia 1 (1747), s. 385; N. R. Broeman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 177; F. V. Radloff, Beskrifning öfver norra delen af Stockholms län 2 (1805), s. 105; R. Dybeck, Runa (fol.) 1, s. 73 not, Reseberättelse 1870 (ATA), s. 8; UFT h. 2 (1872), s. 32, h. 5 (1876), s. 107; E. Brate, Sverges runinskrifter (1922), s. 58, Svenska runristare (1925), s. 17, Anteckningar 1915 (ATA); O. v. Friesen, Upplands runstenar (1913), s. 27 f., 30, Runorna i Sverige (1928), s. 62, Runorna (1933), s. 203, 206; Lis Jacobsen, Evje-stenen og Alstad-stenen (Norske oldfunn 6, 1933), s. 14 not 2.

Äldre avbildningar: Dybeck (D 2: 255); Brate foto 1915 (ATA); O. v. Friesen foto (Upplands runstenar, s. 28, Runorna, s. 204).

Runstenen står rest vid kyrkans sydvästra hörn.

Den påträffades i april 1728 i kyrkans grundval och framtogs. O. Celsius, som den 28 maj s. å. besökte platsen, meddelar i *Acta Literaria Sveciæ* 3 (1730) följande: »In Cœmeterio Parœciæ Skædrensis . . . Hoc monumentum obelisci forma affabre excisum, in imis fundamentis templi Skædrensis nuper invenerunt, qui murum reficiendum demoliebantur. Nunc itaque primum, post longam noctem, in conspectum hominum redit, publica luce dignissimum.» I sin handskrivna samling av runinskrifter (F m 60) har han antecknat: »Husby Kyrkiogård vptagen uthur grundvaln in Aprili 1728, neque ante antiquariis visus . . . stor och lång. en obelisque smal åt ändan. skön sten. Vidi d. 28 Maii 1728. Denne är värd att hämtas till Upsala.» Någon flyttning till Uppsala blev emellertid icke av. Radloff meddelar (1805): »Vid sydvestra kyrkhörnet är en ansenlig Runsten som uptogs ur grundvalen då kyrkan 1728 tilbygdes.» Härifrån har Liljegren (L 608) säkerligen sin uppgift: »Vid kyrkans SV. hörn.» Dybeck: »Runstenen är i början af 1700-talet funnen i kyrkan och står nu å kyrkogården, invid sydvestra kyrkhörnet.» I början av 1870-talet har det (enligt UFT h. 2) varit ifrågasatt att flytta stenen, men av någon anledning har detta icke blivit av. »Klockaren lofvade besörja om hans utbrytning och uppresning på anvisadt ställe. Om ej församlingen ville bekosta arbetet, skulle det ske på Fornminnesföreningens bekostnad.»

Gnejsgranit. Stenen är hög och smal, med i det närmaste kvadratisk genomskärning. Tre sidor ha jämn yta och äro försedda med ristning; den fjärde är ojämn och icke tillformad för ristning. Höjd 2,48 m. Bredd (1 m. över marken) sidan A 0,52 m., sidan B 0,47 m., sidan C 0,50 m. Sidorna A och C ha ljusgrå yta, tämligen jämn och slät. Sidan B har en mera ojämn yta, med många valkar och avflagingar, till färgen mörkgrå med många skiftningar. Denna sida är upptill prydd med ett kors och kan därför betraktas som stenens framsida. Ristningslinjerna äro smala, i allmänhet djupa och tydliga. Särskilt gäller detta om sidan B. Skiljetecknen äro däremot ofta svagt huggna och osäkra.

Inskrift:

A: **tiafr** × **uki** × **urika** × **uk** . **uiki** × **uk** × **iukir** × **uk** × **kirialmr** × **þir bryþr** × **alir** × **litu** × **risa** ×
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

B: **stin þina** × **iftir** × **suin** × **brupur** × **sin** × **sar** × **uarþ** × **tuþr a** × **iutlati** × **on skulti**
 60 65 70 75 80 85 90 95 100 105 110

C: **fara** × **til** × **iklanþs** × **kup** × **ialbi** × **ons** × **at uk salu** × **uk** × **us mupir** × **betr** × **þan an karþi til**
 115 120 125 130 135 140 145 150 155 160 165

Diafr ok Orøkia ok Vigi ok Iogæirr ok Gæirhialmr, þæir brøðr allir letu reisa stein þenna eftir Svæin, broður sinn. Sar varð dauðr a Iotlandi. Hann skuldi fara til Ænglands. Guð hialpi hans and ok salu ok Guðs modir þætr þan hann gerði til.

»Djärv och Orökja och Vige och Joger och Gerhjäl, dessa alla bröder läto resa denna sten efter Sven, sin broder. Han blev död på Jutland. Han skulle fara till England. Gud och Guds moder hjälpe hans ande och själ, bättre än han förtjänade.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början på de tre sidorna, sålunda framför 1 **t**, 58 **s**, 111 **f**. Alla runor i de fem namnen, varmed inskriften börjar, äro fullt tydliga. Sk efter 16 **k** är mycket svagt. Bst i 17 **u** är på mitten svagt böjd; dock säkert **u**, icke **r**. 19 **k** är icke stunget; icke heller 25, 30 **k**. 26 **i** är icke stunget; icke heller 31, 39, 55 **i**. Nedre delen av 27 **r** är skadad. Bst i 34 **a** är kort. Efter 40 **r** kan intet sk spåras. Bst i 41 **b** äro mycket små. 43 **y** är säkert stunget, med ett kort streck. — 60 **i** är icke stunget, icke heller 66, 73 **i**. Intet sk efter 61 **n**; stenytan är här skadad. Sk efter 70 **r** är svagt, osäkert. Bst i 75 **b** äro mycket små. 92 **u** är icke stunget; icke heller 107 **u**. Intet sk kan nu spåras efter 94 **r**. Efter 95 **a** finns ett tydligt sk. T. h. om 98 **t** är en avflagring, varigenom h. bst 98 **t** blivit förstörd, liksom hst i 99 **i**. Av denna runa finns dock bst i behåll. Övre bst i 103 **o** är fullt tydlig och säker; den måste vara huggen. Nedre bst står i en naturlig fåra, men förefaller dock vara huggen. Intet sk efter 104 **n**. — Sk efter 117 **i** är osäkert. 118 **i** är icke stunget. Mellan hst och bst i 119 **k** finnes ett kort, lodrätt streck, som möjligen är hugget. 123 **þ** är fullt säkert. Nedre delen av bst är särskilt tydlig. 125 **k** är icke stunget; icke heller 145, 162 **k**. På bst:s h. sida i 133 **o** är en tydlig bst; intet på v. sidan. Möjligen finnas spår av ännu en bst högre upp. Runan är sannolikare **o** än **a**. Sk efter 135 **s** är osäkert. Efter 137 **t**, 139 **k** och 147 **s** finnes intet sk. Däremot är sk efter 143 **u** och 145 **k** fullt säkert; det efter 145 **k** är ett av de tydligaste i hela inskriften. 154 **e** är sannolikt stunget, men punkten är mycket svag. Efter 156 **r** ett säkert sk, det sista i inskriften. 160 **a** är säkert; icke **o**.

Celsius: 10—14 **urim**, 43 **u**, 55 **e**. 99 **i** saknas: »en runa borta». 103 **o**, 133 **a**, 154 **i**. Om 133 **a** anmärker Celsius: »för skroflan skull på ena sidan», d. v. s. på grund av stenens skrovlighet bst endast på ena (högra) sidan. — L 608: 10—14 **krim**. — Dybeck: 10—14 **uroki**, 43 **u**, 55 **i**, 99 **i**, 103 **o**, 133 **a**, 154 **e**. — *UFT* h. 2 (1872): 10—14 **krim**. — Brate: 10—14 **urika**, 43 **u**, 55 **i**, 99 **i**, 103 **i**, 133 **a**, 154 **i**. — O. v. Friesen: 10—14 **uroka**, 43 **y**, 55 **e**, 99 **i**, 103 **o**, 133 **o**, 154 **e**, 160 **o**.

U 539 är ett synnerligen ståtligt runmonument, därtill ovanligt väl bevarat. Med sin höga, smala form påminner det om Sälna-stenen (U 323) och är troligen utfört av samme ristare. Icke långt från Husby-Lyhundra står ett annat verk av hans hand, vid V. Ledinge i Skederids sn (U 518). Utmärkande för denne ristare är först och främst hans omsorg vid valet av material. Han väljer gärna höga, vackra granitblock med jämna, väl bearbetade ristningsytor. Hans ristningsteknik är mycket karakteristisk. Han har använt ett skarpt, spetsigt verktyg, och hans linjer äro därför smala, ofta ojämna och icke särdeles djupa; de sakna den mjuka, i botten rundade form, som är så utmärkande för särskilt Åsmund Kåreson och Fot. Då hans ristningar trots detta i allmänhet äro väl bevarade och ännu tydligt läsbara, beror det i främsta rummet

på det utmärkta stenmaterialet, som icke flagrar och väl har motstått såväl vittring som mekanisk nötning. Med undantag av ett enkelt kors har han helt avstått från ornamentik; hans ristningar tillhöra den grupp, som av v. Friesen betecknats som »ornamenterade runstenar». Inskriften får utgöra allt. Den är anbragt i enkel ram, som i en bågböjd slinga följer stenens konturer. De tre sidorna på Husby-Lyhundra-stenen äro alldeles lika i sin enkla komposition. Korset på framsidan (sidan B) är detsamma som på V. Ledinge-stenen; jfr även Olunda-stenen (U 490), Ubby-stenen (U 504) och Odenslunda-stenen (U 349). Den långa, sammanhängande inskriften går runt stenen från höger till vänster. Den börjar sålunda nedtill t. h. på högra sidan (A) och slutar nedtill t. v. på vänstra sidan (C). Den går därför på varje sida i motsatt ordning mot det vanliga bruket, och runornas toppar bli vända inåt i stället för, som vanligt är, utåt.

Inskriften är ganska jämnt fördelad på de tre sidorna: sidan A har 57, sidan B 53 och sidan C 59 runor. Däremot har ristaren icke lyckats genomföra full symmetri i de båda raderna på varje sida; särskilt på sidan C skjuter den vänstra skänkeln av ramen ett gott stycke nedanför den högra. Full symmetri i detta avseende torde han knappast ha eftersträvat.

Ristaren har vackra, regelbundna runformer och en god ortografi, vars särdrag äro välkända från hans andra inskrifter. Han använder enkelt vokaltecken för diftonger: **iukir**, **kirialmr**, **pir**, **risa**, **stin**, **suin**, **uk**, **tupr**; han utelämnar *h* i början av ord: **on**, **ialbi**, **ons**, **an**; han betecknar *o*-ljud (ö-ljud) med *u*-runan: **urika**, **iukir**, **brypr**, **brupur**, **mupir** och brukar *o*-runan som tecken för nasalerat *a*-ljud: **on**, **ons**, dock icke konsekvent: **a**, **iutlati**, **iklanps**, **at**, **pan**, **an**; han skiljer på *r* och *ra*: **tiarfr**, **iukir**, **kirialmr**, **pir**, **alir**, **iftir**, **mupir** — **brypr**, **brupur**, **tupr**, **betr**. Inskriften innehåller tre ristningsfel: 7—14 **uki** × **urika**; 9 *i* har fått felaktig plats, efter 8 **k** i stället för efter 13 **k**; ö-ljudet i namnet *Orøkia* har betecknats med *i* i stället för **u**, **y**. 118—124 **iklanps** med **p** i stället för **t** (och med *i* i stället för **a** som tecken för *æ*). 144—147 **uk** × **us** med skiljetecken mellan **k** och **u**.

Om namnet *Diarfr* se U 70, om *Orøkia* se Sö 205 och U 202, om *Vigi* U 463, om *Iogæirr* Sö 234, om *Gæirhialmr* Sö 241.

Fem bröder, Djärv, Orøkja, Vige, Joger och Gerhjälrm, ha låtit resa stenen till minne av sin broder Sven. Om honom säges det, att han blev död på Jylland, när han skulle fara till England. Sven har sålunda deltagit i ett härnadståg till England men dött på vägen dit på Jylland. v. Friesen har satt Husby-Lyhundra-stenen i samband med andra runstenar, som äro resta över Englandsfarare, först och främst de båda stenar, vilkas inskrifter tala om män, som ha uppburit Knutsgäld i England och sålunda deltagit i Knut den stores erövring av England år 1016: Väsby-stenen (U 194) och Yttergårde-stenen (U 343—344). Dessa stenar erbjuda en hållpunkt för dateringen. De måste vara resta icke långt efter 1016, sålunda sannolikt omkring 1020. Husby-Lyhundra-stenen tillhör nu en grupp av runstenar, som typologiskt måste anses vara äldre än Väsby-stenen och Yttergårde-stenen. Den »är ristad med en teknik, som hänvisar den till något af 1000-talets första decennier, snarast 1010- eller 1020-talen». Under sådana förhållanden förefaller det mycket sannolikt, att även den Sven, till vars minne Husby-Lyhundra-stenen är rest, har varit en av de svear, som deltog i Knuts Englandståg. Detta företag utgick från Limfjorden på Jylland. »Uppgiften att Sven dog på Jutland har sålunda sannolikt ett större syfte än att ange platsen för hans död. Den framhåller honom som en af deltagarna i det världshistoriska företaget, om hvilket lyckliga utgång ryktet just sommaren 1016 nådde Sveabygderna och där väckte ett stort och djupt intresse. Är denna min kombination riktig, kan Husby-Lyhundra-stenen nästan på året dateras till 1016.»

Lis Jacobsen har häremot invänt, »at en så snæver typologisk Datering ikke er mulig, og at Sandsynligheden taler for, at Kong Knuds Navn ikke var fortiet, hvis Talen havde været om hans allerede dengang berømmelige Tog». Invändningarna mot v. Friesens slutsatser kunna i varje fall icke sägas vara avgörande. Sven har aldrig uppburit någon gäld i England; det fanns därför icke samma skäl att här vänta konung Knuts namn som på Väsby- och Yttergårde-stenarna.

Att en närmare datering av inskriften på typologiska grunder är vanskelig, är uppenbart, och v. Friesen har också uttalat sig med nödig försiktighet: »snarast 1010- eller 1020-talen». Kvar står i varje fall en stor sannolikhet för att v. Friesens kombinerings av Husby-Lyhundra-stenen med Knut den stores Englandståg är riktig. Längre kan man givetvis icke komma i denna fråga.

Inskriften slutar med en välkänd böneformel: »Gud och Guds moder hjälpe hans ande och själ, bättre än han gjorde till.» Broeman vill i denna önskan se en antydning om att den döde hade varit en svår viking, som utan skäl härjat på kristet folk. Vida naturligare synes den innebörd, som v. Friesen ger åt orden: »Gud och Guds moder hjälpe hans ande och själ nådefullare än han som syndig människa förtjänat.»

540. Husby-Lyhundra kyrka.

Pl. 119.

Litteratur: B 248, L 605, D 2: 256. J. Bureus, F a 6 s. 147 n:r 246 (Bureus' egen uppteckning), s. 188 n:r 119 (Rhezelius), F a 5 n:r 198, F a 1 s. 49; J. Rhezelius, F a 10: 1 n:r 179, Monumenta Uplandica (F c 6), s. 87 (tryckt i UFT h. 30, 1915, s. 51) och R 550 (Uppsala Universitets Bibliotek) n:r 34; Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, Resejournal 1682 (i Peringskiölds Monumenta 3); J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 65; N. Celsius (resp. L. Sepelius), Roslagia (diss., 1721), s. 45; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 120, 2, s. 178, 729; O. Dalin, Svea Rikes Historia 1 (1747), s. 351; N. R. Broeman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 158; F. V. Radloff, Beskrifning öfver norra delen af Stockholms län 2 (1805), s. 98, 106; UFT h. 2 (1872), s. 32, h. 5 (1876), s. 107; Handlingar i ATA 1887—1890; VHA Akad:s Månadsblad 1888, s. 144; F. Braun i Fornvännen 1910, s. 99 f.; O. v. Friesen i Fornvännen 1910, s. 199 f., Upplands runstenar (1913), s. 43; E. Olson i Yngvars saga viðförla (1912), s. xcv f., 54 f.; E. Brate, Anteckningar 1915 (ATA); S. B. F. Jansson i Boken om Gotland 1 (1945), s. 148.

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (F a 10: 1, F c 6 och R 550); Bureus, kopparstick (i F f 6 n:r 220); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 248); Dybeck a. a.; v. Friesen foto (i Fornvännen 1910, s. 118, 204); Brate foto 1915 (ATA).

Runstenen är med järnkrampor fästad vid kyrkväggen, på kyrkans norra sida. Den har tidigare legat som tröskel i vapenhusdörren.

Stenen omtalas redan av Bureus. Han har själv granskat inskriften den 23 maj 1638. Den låg då »I Husby Skädry Våknhus dör» (F a 6), »Husby Skädry. Wåknhus dör» (F a 5). Rhezelius, som har besökt platsen den 18 nov. 1635, har i sin anteckningsbok (F c 6) vid sidan av en teckning av runstenen nedskrivit följande: »Denne R^h ligger i Vapnhus dören inmurat, huggen i rödh grythe, temlig klar styl. 18 Nov.» Och han anger platsen sålunda: »Husby Skädre Sochn. I Kyrke eler Wakenhus dören» (F a 6), »Husby Skädry Sochn. I Wapenhus dören inmurat» (F a 10: 1 och R 550). Och han anmärker (R 550): »Om dänne Runstenen wiste ingen någon relation eller Vnderättelse, der om man förmåla kan.» *Ransakningarna:* »I Wapenhuset wid dörren finns en Steen med Runska Bokstäfwer.» Peringskiölds *Monumenta:* »Huseby. Wapenhus tröskel» (B 248: »Husby Sockn. Vapenhus tryskel», L 605: »Vapenhuströskeln»). N. Celsius och L. Sepelius, *Roslagia* (1721): »Ecclesia Skæderyd, in introitu atrii.» O. Celsius, som den 28 maj 1727 har granskat inskriften: »Husby Kyrkia i Vaknhus dörren. NB. Husby Skädre kallat»; »Husby-Skädre Kyrkia. I Vapenhus Dören inmurad vid kyrkiodören på Södre sidan.» Radloff har upptagit stenen på två ställen, dels (s. 106) under Husby-Lyhundra socken: »I vapenhus golfvet är en Runsten som svårigen kan läsas», dels (s. 98) under Skederids socken: »En Runsten inlagd i golfvet af Skedery vapenhus som nu blifvit oläslig.» Dybeck fann 1871 runstenen på samma plats, »såsom trappsten till kyrkans vapenhus»; den var delvis täckt av muren, delvis av ett brädgolv. Dybeck lät avtäcka stenen för att komma åt att granska inskriften och göra ett avtryck för *Sveriges runinskrifter*. År 1887 beslöt församlingen på kyrkostämman, att de två runstenar (U 540 och U 541), som lågo vid kyrkans båda utgångar, skulle uttagas och uppställas på

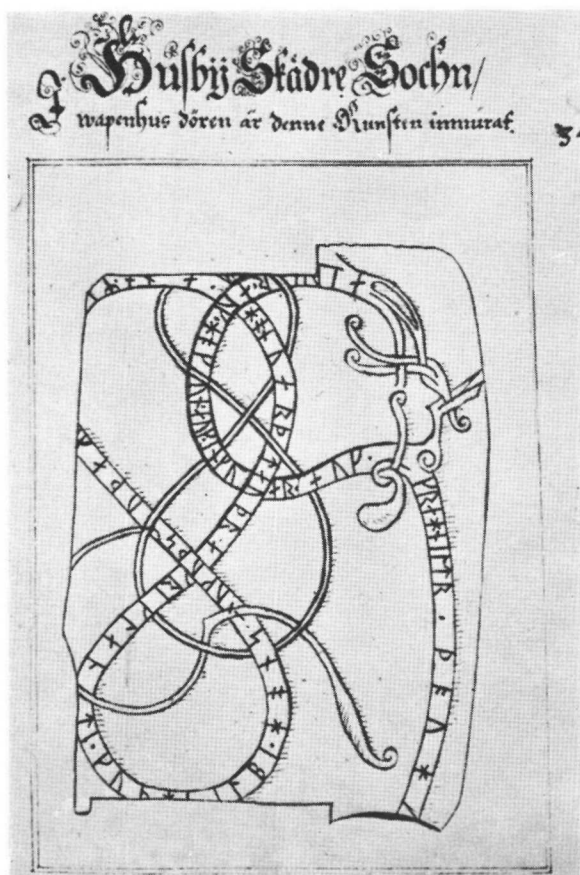

Fig. 287. U 540. Husby-Lyhundra kyrka.
Efter teckning av Rhezelius.

Fig. 288. U 540. Husby-Lyhundra kyrka.
Efter kopparstick av Bureus.

lämplig plats. Arbetet bekostades av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien. Stenarna flyttades till sina nuvarande platser vid norra kyrkoväggen.

Röd sandsten. Höjd 1,50 m., bredd 1,13 m. Tjocklek 10 cm. Stenen har brustit sönder i tre delar, som äro hopfästade med stenkitt. Nedtill, upptill och på h. sidan äro stycken borta. Endast på v. sidan är stenens ytterkant bevarad. På de tre andra sidorna ha stora stycken blivit avhuggna, troligen då stenen en gång lades in som tröskelsten i kyrkan. En stor del av ristningen har härigenom gått förlorad. Därtill är ytan svårt sliten genom trampning, särskilt på mitten. Ristningen är bäst bevarad nedtill, upptill och på h. sidan.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre läsningar):

airikr . auk hokun . auk inkuar auk k rahn[ilt]r . þou h - - - - - R - - - - - na hon uarp [tau]þr [a]kriklati .
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65
 kup hialbi honsalukups mupiꝛ
 70 75 80 85 90

Æirikr ok Hakon ok Ingvarr ok Ragnhildr þau ... Hann varð dauðr a Grikklandi. Guð hialpi hans salu ok Guðs modir.

»Erik och Håkon och Ingvar och Ragnhild, de ... Han blev död i Grekland. Gud och Guds moder hjälpe hans själ.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början. Alla runorna i de båda första namnen 1—6 **airikr** och 10—14 **hokun** äro fullt tydliga. Intet sk efter 9 **k**, 17 **k**, 23 **r**, 26 **k** och 27 **k**. Bst i 20 **k** skär hst. Den del av bst, som är på v. sidan av hst, är särskilt tydlig. Översta delen av bst är borta. Runan liknar därför en binderuna av **a** och **k**. 22—23 **ar** äro tydliga, men de följande runorna äro svårt nötta och skynta endast svagt. Detsamma gäller om ornamentiken i denna del av ristningen. Hst i 26 **k** är tydlig; även bst synes vara sannolik, även om stenen här är mycket nött. Från hst:s nedre del utgår ett ornament. Ehuru det är något ovisst, synes det dock sannolikt, att här verkligen står en runa **k**, icke blott en ornamentallinje. Ristaren torde sålunda ha ristat **k** två gånger. 27 **k** är fullt säker. De följande fyra runorna 28—31 **rahn** äro säkra. Därefter är stenytan svårt skadad. Av r. 32 finns endast nedre delen av en hst; av r. 33 likaså nedre hälften av en hst. Större delen av hst i r. 34 skyntar, liksom en bst upptill på h. sidan mycket svagt. Hst i 35 **r** är skadad, men bst fullt tydlig. De följande runorna 36—39 **pouh** äro djupa och tydliga. Därefter nedre hälften av en hst (r. 40) och ett litet stycke av ännu en hst (r. 41). Runslingan har därefter fortsatt i en rund båge åt höger och nedåt längs stenens ursprungliga ytterkanter. Upptill finns ett litet stycke av den nedre slinglinjen jämte spår av fyra runstavar. Inskriften fortsätter sedan nedtill på h. sidan, med nedre delen av en rak stav (r. 42) och 43 **r** efterföljt av sk. Övre delen av följande tre runor är borta, men 45—46 **na** är tydligt, och r. 44 har säkerligen varit **i**. 47—49 **hon** är tämligen tydligt, men 50—53 **uarþ** skynta mycket svagt. Av följande tre runor, som utan tvivel varit **tau**, finnes intet som helst spår. 57—58 **þr** äro svaga. Av r. 59 är mellersta delen helt bortnött. Återstoden av inskriften är jämförelsevis väl bevarad. 60 **k** har icke varit stunget. Nedre delen av 65—67 **ati** är avslagen. 68 **k** och 84 **k** äro icke stungna. Som hst i 81—82 **al** har ristaren använt linjerna i en korsande slinga. Den första av dessa, som utgjort hst för 81 **a**, är förstörd genom sprickan i stenen; bst är dock bevarad. Bst i 82 **l** är tydlig; det har varit **l** och icke **t**. Även hst i 88—89 **mu** äro samtidigt ornamentlinjer. Sista runan, 92 **r**, är svårt skadad; endast nedre v. delen återstår.

Bureus: 3—5 **rik** dolda under muren. 24—35 **auk k rahniltr**. Efter 36—40 **pouh** - har Bureus antecknat: »brädden borthuggen til 40 ell 50 stavar». 42—46 - **r · ina**, 48 **o**, 54—67 **taupr a kriklati**. — Rhezelius: 3—5 **rik** saknas. 24—41 **auk · k rahniltr · pouh** -, 42—46 - **r · ana**, 48 **o**, 54—67 **taupr · a kriklati**; om runan **n** anmärkes (i F a 6, s. 188): »synes litet». — Hadorph och Helgonius (B 248): 12 **m**, 24—41 **auk k rahniltr · pouh** -, 42—46 **r · ina**, 54—67 **taupr a kriklati**, 82 **n**, 89 **n**. — Celsius: 10—14 **ookun**, 24—41 **auk k rahniltr pouh** -; 42—46 saknas; 54—67 **taupr a kriklati**. — Dybeck: 24—41 **auk k rahn** - - - **r · pouh** - -, 42—46 **r · ina**, 50—59 **uarþ** ... **þr a**. — v. Friesen: 24—41 **a - k rahn** - - - **r · pouh** - -, 42—46 **r · ina**, 50—59 **ua** ... **þr** -, 60—67 **kriklati**. — Brate: 24—41: **a - k rahn** - - - **r · pouh** - -, 42—46 - **r · ina**, 50—59 **uarþ** - - - **þr** -.

I samband med en diskussion i *Fornvännen* 1910 av innehållet i de båda inskrifterna U 513 vid Rimbo kyrka och U 540 vid Husby-Lyhundra kyrka har v. Friesen lämnat en ingående granskning av den senare inskriften i ornamentalt och runologiskt avseende. »I ornamentalt afseende påminner L 605 [U 540] kanske mest, trots olikheten i dimensioner, om Torbjörn skalds stora ristning vid Hillesjö B 291, D 2:60 [U 29]. Vi finna där samma stora dubbla från öfverkäkens öfre sida utgående näsfläk, som flätas om den långa nedåt bågböjda underkäken, samma fot med två längre framtår och en kortare i ytterändan rundad baktå. Densamma är också proportionen mellan runhöjd och runbredd. Säkerheten i linjespelet och skickligheten i ristningens utförande hänvisa i båda fallen på en förfaren mästare. Ganska mycket och i samma afseenden påminner den också om B 1, D 2:150 [U 337], som är ristad af Visäte. Här öfverensstämma också de på ett par djurkroppar anbrakta knäkonturerna ganska väl.

Störst är väl emellertid, trots det hufvudena äro något olika, likheten med den af Asmund signerade stenen B 51 från Frösunda kyrka [U 346]. Särskildt i ögonen fallande är likheten

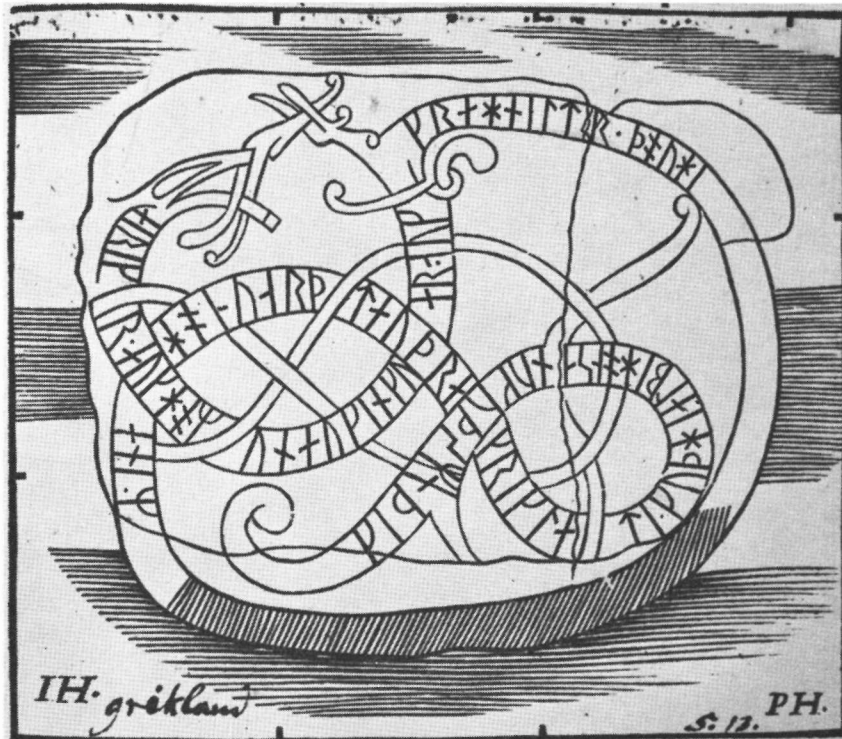

Fig. 289. U 540. Husby-Lyhundra kyrka. Efter B 248.

mellan den på Husby-stenen från understa partiet af rundjurets hals midt öfver djurets framfot nedåt utgående flik omslingad af ett från djurets kropp strax nedom fliken uppåt löpande smälare band och en på Frösundastenen förekommande alldeles likartad och i det närmaste likformad bildning, en bildning som icke eljest finns full motsvarighet till. Visserligen ha en del af Asmunds samt Fots stenar af Jarlabanke-typ en liknande flik, men de sakna det omslingrade bandet. Sådana utdragna och med den bågböjda underläppen flätade näsflikar som på Husby-stenen träffas ej eljest hos Asmund, hvars run- och ornamentdjur vanligen ha endast en näsflik; men två näsflikar nedfallande på hvardera sidan om snytet visar Ängbystenen i Lunda sn [U 356] och Vidbostenen [U 375] . . . Rundjurets hufvud på Husbystenen liknar visserligen mäst Torbjörn skalds D 2: 60 [U 29] eller Visätes D 2: 150 [U 337], men å andra sidan står den ornamentala karaktären öfverhufvud närmast den vi träffa hos Asmund.

Gå vi nu öfver till att granska runtyperna och ortografien, så finna vi ytterligare öfverensstämmelse med Asmund. Skiljetecknet är \cdot , runtyperna ha former som äro utmärkande för Asmund, som t. ex. \mathfrak{h} , \mathfrak{y} ; runan \mathfrak{f} står som tecken för q ; brukas mot regeln som tecken för onasaleradt a i **pou**, men korrekt i **hokun**, **hon** och **hons**; frikativan gh skrifves med \ast och stungna runor saknas här som i regeln hos Asmund. Slutligen avslutas inskriften med Asmunds vanliga religiösa önskeformel: Gud hjälpe hans själ och Guds moder.

Antingen har alltså Asmund själf eller någon, som tillhör hans skola, utfört ristningen. Om så är, kan ristningen ej gå långt nedanför 1050, men kan också tillhöra tiden c:a 1025. Vi behöfva sålunda ej och böra ej håller förlägga stenen till den senare delen af 1000-talet; den tillhör den förra och kan mycket väl vara äldre än Ingvars tåg.»

Inskriften börjar med fyra namn, tre mansnamn, Erik och Håkon och Ingvar, och ett kvinnonamn, Ragnhild. De sammanfattas med pronomenet \mathfrak{pau} 'de'.

Fig. 290. U 540. Husby-Lyhundra kyrka.
Rekonstruktion av O. v. Friesen.

Professor F. Braun har (i *Fornvännen* 1910, s. 99 f.) framhållit, att delvis samma namn möta i de båda inskrifterna U 513 vid Rimbo kyrka och U 540 vid Husby-Lyhundra kyrka. U 513 meddelar, att »Anund och Erik och Håkon och Ingvar reste denna sten efter Ragnar sin broder.» Den fragmentariska U 540 börjar: »Erik och Håkon och Ingvar och Ragnhild, de ...» Att vi här ha att göra med samma brödrakrets kan icke vara tvivel underkastat. Då den av bröderna, som nämnes i främsta rummet på U 513, Anund, saknas på U 540, bör man härav, såsom v. Friesen har framhållit (*Fornvännen* 1910, s. 202), draga den slutsatsen, att U 540 är rest över just honom. »Vidare är Ragnhild efter all sannolikhet brödernas moder, som i öfverensstämmelse med regeln nämnes efter sönerna. Slutligen synes man böra antaga, att husfadern är död, eftersom hans namn saknas å båda stenarna.»

Efter 36—38 **pou** följer ett **h**, varefter ett stort stycke av inskriften är förstört. Braun förmodar, att detta **h** varit början av ordet **hiun**, och han supplerar inskriften sålunda: ». . . och makarna Ingvar och Ragnhild [reste denna sten efter . . .]. v. Friesen anmärker, att mot denna uppfattning två invändningar kunna göras. »Den sista lilla resten af en hufvudstaf, som vi ha bevarad efter teckengruppen **pouh**, står alltför långt ifrån den efter **h** följande stafven för att denna skulle kunna uppfattas som ett **i**. Här måste vid hufvudstavens topp och på dess högra sida ha funnits en bistaf: runan bör följaktligen läsas som **i**. Vidare bör »makarne Ingvar och Ragnhild» ha uttryckts med **pou inkuar auk rahnhiltr**. Ett **pou hiun** brukadt, som här skulle vara fallet, skulle dessutom lämna Erik och Håkan obetecknade.» En jämförelse med U 375 (vid Vidbo kyrka), som också är ristad av Åsmund Kåreson eller av någon som har stått honom nära, visar, hur 36—41 **pouh** -- bör utfyllas. v. Friesen upplöser runföljden **pauhliturita** som **pau hlitu rita** och antager, att **hlitu** bör uppfattas som en historiskt oriktig stavning av *letu* 'läto'. På liknande sätt torde Husby-stenens inskrift ha fortsatt: **pou hlitu rita** . . . — 44—46 **ina** torde vara en felristning för **in** eller **ian** och återge det satsinledande *en* 'men, och'.

v. Friesen utfyller inskriften U 540 på följande sätt: **airikr i auk hokun i auk inkuar auk rahnhiltr i pou hl[itu i rita i stin i pino i at i onunt i brupur i paira i airiks i auk sun i rahnhilita]R i ina hon uarþ i taupr i krikianti** o. s. v., d. ä. »Erik och Håkon och Ingvar och Ragnhild, de läto resa denna sten till minne av Anund, broder till Erik och de andra och son till Ragnhild. Men han blev död i Grekland» o. s. v.

Braun har påpekat, att de mansnamn, som förekomma i U 513 och U 540, äro — med undantag av Anund — ganska sällsynta i svenska runinskrifter. Särskilt gäller detta om Erik, Håkon och Ragnar. Emellertid förekomma de alla inom den svenska kungaätten vid hednatidens slut. Då vi nu i de anförda inskrifterna träffa dessa namn inom en och samma familj, kan det, menar Braun, knappast råda tvivel därom, att denna familj tillhör kungaätten. Anund, Erik och Håkon äro identiska med tronpretendenter, som efter konung Stenkils död omkring 1066 uppträdde i Sverige. Ingvar är sagans Ingvar vittfarne, som omkom på ett härnadståg i österväg och vars namn är känt från ett stort antal runstenar i Södermanland och angränsande landskap. De fem bröderna äro söner till konung Emund den gamle, Olov skötkonungs son. En bekräftelse härpå finner han i den omständigheten, att den ena av de båda runstenarna, U 540, finnes vid ett Husby, sålunda på en gammal kungsgård.

v. Friesen har häremot framhållit, att det svårligen kan vara en tillfällighet, att husfaderns namn saknas på såväl U 513 som U 540. »Han måste . . . vara död, då stenarna resas, men i så fall kan han ej ha varit identisk med kung Emund, som ju kanske i två decennier öfverleefde Ingvar; han blef ju kung först omkring 1050.» Vidare är, såsom nämnt, U 540 sannolikt rest öfver Anund, och om honom säges, att »han blev död i Grekland». Anund har sålunda dött, medan Ingvar ännu levde (sålunda före 1041), och han kan då ej vara identisk med den »Amunder a Ruzzia», om vilken Adam av Bremen berättar, att han omkring 1070 av svearna inkallades och efter en kort tid åter fördrevs för att efterträdas av Haqvinus (Håkon röde). Av den tyvärr fragmentariska inskriften på Sö 279 synes framgå, att Ingvar vittfarnes fader har hetat Emund. Med en viss grad av sannolikhet torde kunna påstås, att den Ingvar, som förekommer i U 513 och U 540, verkligen är Ingvar vittfarne och att dessa båda stenar sålunda äro att räkna bland de s. k. Ingvarstenarna, ehuru de måste vara äldre än de övriga, då Ingvar här omtalas såsom levande. Emund, Ingvars fader, har icke varit konung Emund den gamle. Han har varit en svensk storman, sannolikt befryndad med kungaätten; därpå tyda namnen på hans söner. Han har, menar v. Friesen, haft två familjer. »Den ena har haft sitt hem på en gård i östra Uppland, i trakten af Rimbo, den andra har bott i bygden mellan Mariefred och Strängnäs i Södermanland. Emund har i jämförelsevis unga år aflidit. Detta framgår däraf, att hans namn redan saknas på Rimbostenen, som väl förskrifver sig från 1030-talet.» Erik har jämte sina bröder Håkon och Ingvar låtit utföra U 540 till minne av sin broder Anund och senare Sö 279 till minne av sina bröder Ingvar och Harald.

Om Ingvar i U 513 och U 540 är Ingvar vittfarne, följer därav, att de båda inskrifterna äro äldre än 1041, Ingvars dödsår. Sannolikt tillhöra de 1030-talet. U 513 måste vara något äldre än U 540, men tidsavståndet behöver icke vara stort. Schematiskt kan U 540 dateras till omkr. 1035, U 513 till omkr. 1030.

Att personnamnen på U 513 och U 540 som helhet betraktade ha en säregen karaktär, framgår bäst av en jämförelse med namnen på den andra stora runstenen vid Husby-Lyhundra, U 539: å ena sidan har vi Anund, Erik, Håkon, Ingvar, Ragnar, Ragnhild, å andra sidan Djärv, Orökja, Vige, Joger, Gerhjälms, Sven. Olikheten är högst påfallande, och den torde finna sin sannolikaste förklaring i olika social miljö. Om de senare äro typiska bondenamnen, höra de förra hemma bland stormän och hövdingar.

U 540 är endast ett fragment. Man kan beräkna, att 50—60 runor fattas, d. v. s. en tredjedel av den ursprungliga inskriften eller mera. Själva ristningen synes ha varit ungefär cirkelrund, med en diameter av omkr. 1,60 m. Hur stor stenen sedan i sin helhet har varit, är omöjligt att veta. Det har i varje fall varit ett betydande block, till formatet ganska enastående, om man betänker, att materialet är sandsten. Hur ristningen har varit vänd, kan man icke med full säkerhet avgöra. Men sannolikt torde vara, att den har haft samma ställning som i den nuvarande placeringen. Rundjurets huvud har sålunda befunnit sig i nedre vänstra hörnet av ristningen. Inskriften har då som vanligt börjat nedtill till vänster och sedan följt den vanliga ordningen uppåt—åt höger—nedåt i en cirkelrund båge för att avslutas i den i en åttaformig figur upprullade stjärten på stenens mitt. Kompositionen är utförd med stor smak och skicklighet. Den vänstra ytterkanten är bevarad, om också naggad och kantstött. Ristningen har tydligen gått rätt nära stenens ytterkanter på båda sidorna, säkerligen också upptill. Nedtill måste ha funnits ett ganska betydande fotstycke för att bära den stora och tunga stenen. Att det verkligen har varit en rest sten, förefaller öfvervägande sannolikt, även om kompositionen har passat synnerligen väl för en liggande sten eller en häll. Någon gravsten i egentlig mening är det ju icke, utan en minnesvård efter en man, som har dött i främmande land.

541. Husby-Lyhundra kyrka.

Pl. 120.

Litteratur: L 607, D 2: 254. O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 731; R. Dybeck, Runa (fol.) 1, s. 59, Reseberättelse 1870 (ATA), s. 7; UFT h. 2 (1872), s. 32; Handlingar i ATA 1887—1890; VHA Akad:s Månadsblad 1888, s. 144; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 101, Anteckningar 1915 (ATA); O. v. Friesen, Upplands runstenar (1913), s. 71, Runorna (1933), s. 225.

Äldre avbildningar: Dybeck (D 2: 254); Brate foto 1915 (ATA).

Runstenen är med järnkrampor fästad vid kyrkväggen, på kyrkans norra sida, några meter Ö om U 540. Den har tidigare legat som tröskel i västra kyrkodörren.

Stenen omtalas första gången av O. Celsius 1728 och var då tydligen nyligen påträffad under byggnadsarbeten vid kyrkan. Celsius har antecknat: »Husby Kyrkia, nu inlagd i dörren, nyl:n upfunnen in aprili 1728 då kyrkian på den nedre ändan nyligen nedderrefs. Fans i grunden, under den delen derest fenstret nu är, på vänstra sidan när man ingår i kyrkian, och är allenast ett fragment. Vacker ritning på en slät sten. I samma grundvahl fans den stora och långa stenen: Tiarfr uk jurim etc.» [d. v. s. U 539]. Av inskriften har Celsius endast kunnat läsa slutet: **bir risti runar**. — Enligt L 607 låg stenen i »V. kyrkodörströskeln». Liljegren åberopar som källa en teckning av C. Hagelberg, men denna har nu icke kunnat återfinnas. I Liljegrens samling *Fullständig Baultil* (ATA) finnes vid L 607 felaktigt inklistrad en teckning av U 557. — Stenen låg vid Dybecks besök 1870 fortfarande på samma plats, »till tröskel i vestra kyrkdörren och äro hans både ändar inmurade i dörroposterna». Dybeck »lät aftäcka och, efter det aftryck blifvit taget, åter öfvermura den i vestra kyrkdörren liggande runstenen (L 607), hvars båda ändar ligga under dörroposterna. Så väl ristningens rundrake och ormar, som det oristade fotstycket visa klart att stenen fordom varit rest; men inskriften börjar: **iar likr serifr bropir m. m.** Antingen är Hagelbergs uppteckning af inskriften, eller Liljegrens uppfattning af samma uppteckning, oriktig.» Det förefaller tydligt, att Dybeck själv icke har sett Hagelbergs teckning. År 1887 beslöt församlingen på kyrkostämma att upptaga stenen ur golvet och uppställa den på lämplig plats. Så skedde även, och från 1888 har stenen befunnit sig på sin nuvarande plats vid norra kyrkväggen.

Röd sandsten. Höjd 1,42 m., bredd 0,71 m. Stenen har varit sönderslagen något nedanför mitten och blifvit lagad. Upptill är toppen avslagen och borta. Ristningen är tydlig och väl bevarad.

Inskrift:

iar likr . sirifr . bropir . þ - . . . in . ybir risti ru - ir

5 10 15 20 25 30 35

Här ligger Sigraefr, brodir . . . En Öpir risti runir.

»Här ligger Sigrev, broder till . . . Och Öpir ristade runorna.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början och slut. 1 i är icke stunget. Bst i 3 r är skadad; endast svaga spår av mellersta delen finnas i behåll. 6 k är icke stunget; icke heller 9 i och 11 i. Undre bst i 12 f är mycket svag. 24 y är tydligt stunget. 31 t har bst endast t. v. R. 35 är skadad; bst är helt borta. 36 i har ingen bst. Intet sk finnes efter 27 r och 32 i.

Celsius har, såsom nämnt, endast kunnat läsa inskriftens slut, runorna 25—37. 33—37 **runar**. — L 607: 8—13 **sarifr**; runorna 17—24 saknas; 25—27 **kir**; 33—37 **runar**. — Dybeck: 9 **e**, 24 **u**; 33—37 **ru - - r**. — Brate: 1 **e?**, 9 **e**, 24 **y**; 33—37 **ru - ir**.

Namnet **sirifr** förekommer i ännu en inskrift vid Husby-Lyhundra kyrka, U 550: ack. **siref**. Sannolikt återger det ett runsv. *Sigraefr*, fsv. *Sighref*. Om detta namn se Sö 293 och E. Wessén,

Nordiska namnstudier, s. 108. — Efter 14—19 **broþir** har på den avslagna toppen av stenen följt ett namn i genitiv, varav nu endast den första runan 20 þ är bevarad. Av utrymmet att döma har det varit ett ganska långt namn, på omkring 10 runor. Dybeck har föreslagit **þorbiarnar** Torbjörns.

U 541 är ristad av Öpir och signerad av honom. Den tillhör ett sent skede av hans verksamhet. Detta framgår såväl av den starkt degenererade ornamentiken som av inskriftens formulering: »Här ligger . . .» är en tydlig efterbildning av de medeltida gravvårdarnas »Hic iacet . . .» Det är därför intet tvivel om att denna runsten alltifrån början har hört hemma på Husby-Lyhundra kyrkogård. En inskrift med samma stilisering finnes vid kyrkan i grannsocknen Malsta, U 559.

542. Husby-Lyhundra kyrka.

Litteratur: B 934, L 606. J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 65; UFT h. 2 (1872), s. 32.

Avbildning: Träsnitt, signerat J. H. (Joh. Hadorph), i Peringskiölds *Monumenta* och B 934.

Fragment av en runsten fanns, enligt anteckning på träsnittet i Peringskiölds *Monumenta*, i »Husby Wapnhus dör» (B 934: »I Husby Wäckenhus dörren», L 606: »Vapenhusdörren»). Det är sedermera icke omtalat och har förgäves eftersökts.

Fragmentet utgör den övre, vänstra delen av en runsten, troligen en sandsten. Huruvida det har haft samband med något av de övriga fragmenten vid Husby-Lyhundra kyrka, kan givetvis ej avgöras.

Inskrift (enligt B 934):

... - - at · akun · r . . .

Till läsningen: 2 a har dubbelsidig bst, 4 a enkelsidig. 7 n har n-bst, men endast på v. sidan av hst.

L 606 läser r. 7 som a och supplerar ett l framför 1 a. Sålunda: . . . [l]at · akua · r . . ., vilket förmodligen har ansetts betyda ». . . lät hugga r(unor) . . .» Detta är dock sannolikt icke riktigt.

Fig. 291. U 542. Husby-Lyhundra kyrka. Efter B 934.

543. Husby-Lyhundra kyrka. Nu vid kronobostället.

Pl. 119.

Litteratur: B 249, L 604. J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 64; UFT h. 2 (1872), s. 32; E. Brate, *Anteckningar* 1915 (ATA).

Äldre avbildningar: P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 249); Brate foto 1915 (ATA).

Runstenen, som endast var ett fragment, fanns enligt anteckning på träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* i »Huseby kyrka vid altaret» (B 249: »I Kyrkan wid Altaret», L 604: »I kyrkan vid altaret»). Av träsnittet framgår icke klart, hur stenen har varit placerad. Sannolikt har den icke legat i golvet utan varit inmurad i väggen. Den är icke upptagen hos Dybeck, och i UFT h. 2 (1872) finnes anmärkt: »Stenen saknas nu.»

Ett större stycke av stenen har i senare tid blivit tillvarataget. Det stod 1915 uppställt mot nordvästra knuten av kronoboställets manbyggnad. Det befinner sig fortfarande på samma plats. En lös bit med de tre runorna *sia* (av de två sista dock endast nedre hälften) fanns på platsen 1915; det är nu förkommet.

Grå sandsten. Höjd 0,65 m., bredd 0,62 m. Det bevarade stycket, som har tillhört övre delen av en runsten, innehåller endast ornament. Upptill finnes nedre delen av ett kors. Kanterna äro avstötta med inskriftsslingan. På 1600-talet fanns även toppstycket i behåll med hela korset och en del av runslingan, som dock synes ha varit mycket utnött.

Inskrift (enligt B 249 och Brate):

... -- sin ... R iua sia ...
5 10

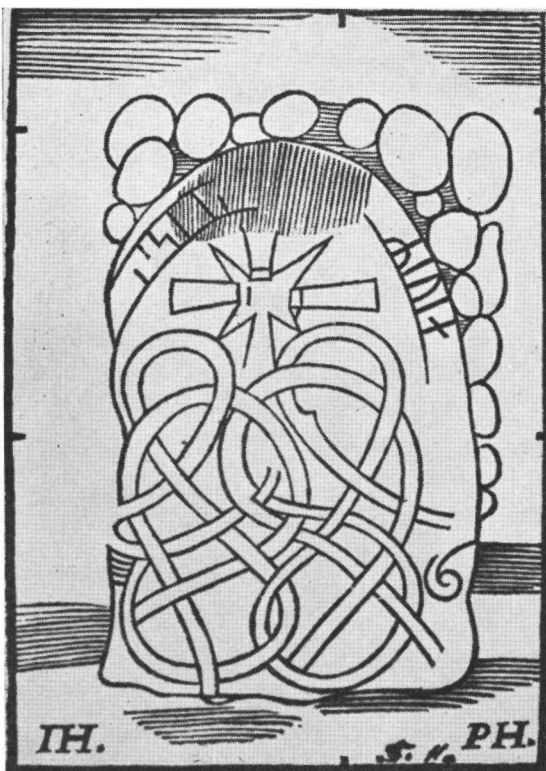

Fig. 292. U 543. Husby-Lyhundra kyrka. Efter B 249.

Till läsningen: Skraffering på träsnittet i B 249 anger, att inskriften har varit skadad och svårsläst. De tre runorna på Brates foto synas ha befunnit sig omedelbart nedanför den sista runan i B 249.

544. Husby-Lyhundra kyrka.

Pl. 120.

Litteratur: Brev från kyrkoherden J. G. Hultgren till Riksantikvarien 10/9 1900 (ATA); E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 101, *Anteckningar* 1915 (ATA).

Äldre avbildning: Brate foto 1915 (ATA).

I brev till Riksantikvarien den 10 sept. 1900 anmälde församlingens dåv. kyrkoherde J. G. Hultgren, att på kyrkogården gjorts ett runstensfynd. »Å en inköpt grafplats fann dödgräfvaren omkr. 4 fot djupt eller mera fragmenter af en runsten och ofvanpå dem andra stenhällar. Då bitarne af runstenen lades tillsammans på marken, passade de ihop, så att man kan se, huru hela runstenen sett ut. Slingorna äro cirkelformiga, men runorna äro så otydliga, att vi ej kunna

läsa dem, äfven om någon här vore kompetent dertill. Klockaren tror, att det finns flera lemmingar bredvid grafven. Måne det ej vore skäl att undersöka det?» På Riksantikvariens uppdrag verkställde antikvarien d:r O. Janse en undersökning, varvid ytterligare fragment av två sönderslagna runstenar kommo i dagen. Brate skriver 1915, likalydande för U 544, U 545 och U 546: »Runstenen hittades i stycken vid öppnandet av en grav väster om kyrkan år 1900, styckena hoplades av antikvarien O. Janse och sammanfogades med cement i en låda, som nu är uppställd mot väggen i tornkammaren.» Stenen befinner sig fortfarande på samma plats.

Sandsten. Höjd 0,97 m., bredd 0,53 m. Stenen är fullständigt bevarad, ehuru sönderslagen och hopfogad med cement i en träram. Ristad med små, mycket fina ristningslinjer. Överallt tydlig och väl bevarad.

Inskrift:

hultur . baþ . ybir rista runa þisa
 5 10 15 20 25

Holmdorr(?) bað Öpir rista runar þessar.

»Holmdor bad Öpir rista dessa runor.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början och slut, ej heller efter 13 **r**, 18 **a** och 22 **a**. Alla runorna i namnet 1—6 **hultur** äro djupa och tydliga och absolut säkra. Bst i 7 **b** går på mitten ej in till hst. Hst:s övre del i 8 **a** är borta i en spricka. 10 **y** är tydligt och säkert stunget. 11 **b** är mycket olika 7 **b**; bst går på mitten, men ej upptill och nedtill in till hst. Av bst i 14 **r** finns endast mellersta delen bevarad. Hst i 21 **n** och 23 **p** är borta i en spricka.

Ett personnamn **hultur** är f. ö. okänt. Troligen är det ett mansnamn på *-dorr* (jfr isl. *Halldórr*, *Kelldórr*), varom se J. Sahlgren, *Eddica et scaldica* 2 (1927), s. 232 f. Förleden torde vara det i personnamn, särskilt svenska, vanliga *Holm-*.

hultur är subjekt till predikatet **baþ**, som efterföljes av en ack. med inf. **ybir rista runa þisa**. **ybir** är sålunda här ack., i stället för väntat **ybi**. I fsv. har hos de maskulina ia-stammarna nominativens *-ir* ofta utsträckts till hela böjningen: gen. *Swærkirs*, dat. *Byrgheri*, ack. *Vænir* o. dyl.; se A. Noreen, *Altschwedische Grammatik* § 395. Ack. **ybir** kan sålunda vara ett tidigt exempel på denna företeelse. Jfr ack. **þorir** Vg 15 (L 1329); detta fall är dock icke fullt jämförbart, alldenstund namnet *þorir* måhända ursprungligen icke är en ia-stam utan en sammansättning. Emellertid är också att märka, att ristaren Öpir har varit mycket van att rista sitt namn i nominativ och därför kan ha frestats till att göra så även här. En bidragande orsak kan ha varit, att följande ord började med *r*, vilket har försvårat ljudanalysen.

U 544 har till det yttre fullständigt karaktären av en vanlig runsten. Den är ristad av Öpir i hans välkända stil, men med starkt degenererade former. Inskriftens formulering är högst märklig. Den anger icke, till vems minne stenen har blivit ristad. En fullständig motsvarighet finnes i en annan uppländsk runsten, L 145 Sundbro, Bälunge sn, också den ristad av Öpir. Sannolikt är meningen, att Holmdor har velat göra en minnesvård över sig själv och att han har lämnat uppdraget åt Öpir.

545. Husby-Lyhundra kyrka.

Pl. 121.

Litteratur: Brev från kyrkoherden J. G. Hultgren till Riksantikvarien ¹⁰/₉ 1900 (ATA); E. Brate. Anteckningar 1915 (ATA).

Äldre avbildning: Brate foto 1915 (ATA).

Om fyndet av runstenen se ovan U 544. Den förvaras nu i tornkammaren tillsammans med U 544 och U 546.

Sandsten. Höjd 1,42 m., bredd 0,60 m. Stenen är sönderslagen och hopfogad med cement inom en träram. Större delen av stenen är bevarad, men upptill saknas några delar med inskrift på. Ristningen är tämligen djupt huggen och tydlig.

Inskrift:

· **kuñilr · lit · rita · staina · ef . . . r - - una · s - n · ok · sirip̄ fa - ur · sin**

Gunnhild[d]r let retta staina æf[tix] . . . [b]on[d]a sinn, ok Sigreð, faður sinn.

»Gunnhild lät resa stenarna efter . . . sin man, och Sigred, sin fader.»

Till läsningen: 1 **k** är icke stunget. Bst i 3 **n** står i en spricka; dock spåras den i sprickans kanter. Övriga runor i namnet äro klara. Övre delen av 8 **i** är skadad. Av bst i 10 **r** finnes endast mellersta delen i behåll; som hst tjänstgör en ornamentlinje. 11 **i** är icke stunget. 14 **s**, 16 **a** och 17 **i** äro skadade; av 18 **n** är v. bst. borta. 19 **a** är tydligt. 20 **e** är tydligt stunget, med en rund, djup prick. Bst i 21 **f** äro något grunda, men dock säkert huggna. Fr. o. m. 20 **e** ändrar inskriften riktning: runorna 20—27 stå på den inre slinglinjen och gå från h. till v. Runorna bli sålunda »vänderrunor». Efter 21 **f** är ett stycke borta av runslingan, med ett flertal runor. 22 **r** är tydligt. Av r. 23 är endast övre delen av hst säker. Men på v. sidan finnes en fördjupning, som möjligen är huggen och har varit bst i ett **n**. Av r. 24 är hst:s övre och nedersta delar bevarade; på v. sidan finnas osäkra rester av en bågböjd bst, **p** eller **b**? 25 **u** är nästan fullständigt bevarat. Följande två runor 26—27 **na** äro fullt tydliga. Därefter korsas runslingan av rundjurets fot. På dennas närmaste konturlinje står en **n**-bst, som möjligen skall läsas efter 25—27 **una**. Nu ändrar inskriften åter riktning, går fr. o. m. 28—30 **s - n** från v. till h. och blir rättvänd. R. 29 har sannolikt varit **i**, som har stått i en spricka; nu helt förstört. Alla runorna i namnet 33—37 **sirip̄** äro fullt säkra. Av 38 **f** finns bst:s övre del i behåll. 39 **a** är bevarat. Hst i r. 40 är tydlig. T. h. om den finnes ett hugget streck, som emellertid icke går in till hst. 41 **u** är delat av en spricka, men så gott som helt bevarat. 42 **r** är tydligt. De sista runorna 43—45 **sin** stå mitt på stenen, mellan runslingans båda öglor, i riktning nedifrån uppåt. Övre delen av 43 **s** är förstörd, likaså nedre delen av 45 **n**.

Brate: 1 **k** saknas; likaså 10 **r**. 14—19 **sta . . . a**; Brate förmodar, att här har stått **stain pina**. 20—21 **er**. 22—24 **r - -** saknas. 25—27 **pan** (eller: **una**). 37 **r**. 38 **f** saknas. 39—42 **air - kr**; Brate har uppfattat ornamentslinjen framför 42 **r** som bst i **k**, vars hst då är själva slinglinjen framför 28 **s**. 43—45 **sin** saknas.

Ristaren har använt ett välkänt mönster, särskilt ofta brukat av Öpir (t. ex. U 142, 210, 279, 287), med rundjurets kropp lagd i tre öglor. De båda nedre öglorna, vid halsen och stjärten, äro mindre än den övre, som sväller ut till ristningens hela bredd. Det är dock knappast troligt, att Öpir själv har utfört U 545.

Ristaren har ett par gånger hoppat över en runa: efter 5 **l** saknas **t**, efter 26 **n** saknas **t**.

Om namnet *Gunnhildr* se U 288. Ett mansnamn (ack.) **sirip̄** kan knappast vara annat än ett onöjaktigt återgivande av *Sigrøðr* eller, med delabialisering i den senare, mindre tryckstarka leden, *Sigreðr*.

546. Husby-Lyhundra kyrka.

Pl. 121.

Litteratur: Brev från kyrkoherden J. G. Hultgren till Riksantikvarien 10/9 1900 (ATA); E. Brate, Anteckningar 1915 (ATA).

Äldre avbildning: Brate foto 1915 (ATA).

Om fyndet av runstenen se ovan U 544. Den förvaras nu i tornkammaren tillsammans med U 544 och U 545.

Röd sandsten. Höjd 1,63 m., bredd 0,60 m. Stenen är sönderslagen. Större delen av den är bevarad och hopfogad med cement inom en träram. På h. sidan saknas dock ett stort stycke. Ristningen är tydlig. Överallt äro små mejselhugg synbara och kännbara i ristningslinjerna. Med säkerhet är denna sten utförd av en annan ristare än U 545, som har helt jämna ristningslinjer utan spår av mejseln.

Inskrift:

ahni · ok · auðulfr · - uk · suni · litu · rita · . . . biarn · faður . . .

Agni ok Auðulfr ok Suni letu retta . . . -biorn, faður [sinn].

»Agne och Ödulv och Sune läto resa . . . -björn, sin fader.»

Till läsningen: Framför 1 **a** kan knappast ha funnits någon runa. Endast nedre delen av 9 **p** är i behåll. Större delen av hst i 10 **u** är borta. Bst i r. 14, som säkerligen har varit **a**, är helt borta. Alla runor i 17—20 **suni** äro fullt säkra. 26 **i** är icke stunget. Efter 28 **a** är ett stycke av inskriften förstört med omkr. 10 runor. Endast övre delen av bst i 29 **b** finns kvar; av 30 **i** övre hälften. Hst i 31 **a** är skadad, men bst är tydlig. Detsamma gäller om 33 **n**.

Brate: »Inskriften börjar nedtill t. v. med **ahni**, vilket bör hava föregåtts av **r**, så att namnet varit det vanliga **rahni**. Styckena äro troligen på detta ställe hopsatta för nära.» »Efter **rita** finnes måhända nedre delen av staven i **s**.»

Namnet *Agni* är f. ö. icke belagt i runinskrifter. I medeltida urkunder och i ortnamn finnas ett par belägg (Lundgren). Därtill är *Agni* namn på en konung av ynglingaätten. Från västnordiskt område finnes ett enstaka belägg. Namnet har sålunda varit sällsynt. Förekomsten på U 546 är något tveklaktig, med hänsyn till vad Brate har anfört. Möjligen har här stått *Ragni*. Om detta namn se U 376. — Av mansnamnet *Auðulfr* finnas ytterligare några belägg: U 560, L 70 Ölsta, Gryta sn, L 1941 Blidsbergs kyrka (Västergötland), S 167 Fide (Gotland). Om namnet *Suni* se U 353.

U 546 följer i sin ornamentik ett helt annat mönster än U 545, med runslingan i huvudsak löpande utmed stenens ytterkanter.

547. Husby-Lyhundra kyrka.

Pl. 122.

Litteratur: Handlingar i ATA från 1941.

I sept. 1941 anmälades till Riksantikvarieämbetet, att en tidigare okänd runsten anträffats vid Husby-Lyhundra kyrka, där den legat som trappsten framför kyrkans västra ingång med den ristade ytan nedåt. Stenen inflyttades i tornet, där den nu förvaras, lutad mot östra väggen.

Sandsten. Höjd 0,83 m., bredd 1,50 m. Stenen är ett fragment, som endast innehåller nedersta delen av en uppenbarligen ganska stor ristning. Ristningsytan är delvis skadad och avflagrad. Där ristningen är bevarad, är den tydlig.

Inskrift:

· ioan · liṭ . . . ṭ · þeira ·

Ioan let . . . [an]d þeira.

»Johan lät . . . deras ande.»

Till läsningen: Av 7 t är endast v. bst bevarad. Av 8 t finnas hst och h. bst i behåll; runan kan givetvis ha varit ett l. 10 e är tydligt stunget.

Om namnet *Ioan* se U 216.

548. Husby-Lyhundra kyrka.

Pl. 123.

Litteratur: R. Dybeck, Runa (fol.) 1 (1865 f), s. 59; Reseberättelse 1870, s. 7, 1871, s. 12 (ATA).

Dybeck meddelar i sin reseberättelse 1870: »I södra kyrkomuren, inom södra vapenhuset upptäckte jag en hårdt, men ej särdeles tjockt öfverrappad gråsten med ristning föreställande ett (trehornadt) djur, på hvars hufvud står en långbent fogel. Aftryck togs af ristningen, och jag hoppas att nästa sommar få stenens andra sida aftäckt inifrån kyrkan, då det skall visa sig, om han der eger inskrift.» I reseberättelsen för följande år meddelas: »Omständigheterna medgäfvos icke nu den i fjorårets Berättelse nämnda aftäckningen af bildstenen, som jag funnit inmurad i Husby kyrkas södra vägg (i vapenhuset), och hvilken sten förmodas ega runristning å den inåt muren vända sidan. Muren är mer än tre alnar tjock och af grov gråsten, arbetet blefve derföre kostsam. En tillstädesvarande murare beräknade kostnaden till 30 Riksdaler.»

Grå granit. Höjd 1,50 m., bredd 0,59 m. Hjortens höjd 0,57 m. Ristningen är tydlig och djup.

Ristningen föreställer ett djur med horn, sannolikt en hjort. Ett stycke ovanför djurets horn ett med grundare linjer ristat föremål, möjligen en fågel.

549. Husby-Lyhundra kyrka.

Pl. 122.

Litteratur: S. B. F. Jansson, Rapport till Riksantikvarien ^{80/8} 1941 (ATA).

År 1939 drogs en värmeledning från skolan till kyrkan. Under grävningsarbeten påträffades på kyrkogården och på skolgården fem runstensfragment (U 549—553), tillhörande lika många olika runstenar. Materialet är i alla fallen sandsten, ehuru av skiftande konsistens och färg. Fragmenten förvaras i kyrkans vapenhus.

Röd sandsten. 0,50 × 0,31 m. Tjocklek 11 cm. Fragmentet utgör toppstycket av en runsten. Brottytorna äro starkt anfrätta.

Inskrift:

... -- uita + staina . i - ...
 5 10

Till läsningen: 3 u är tydligt: icke r. Framför denna runa finnas tre tydliga stavar, säkert huggna. Av sista runan är endast nedre delen bevarad, möjligen b.

550. Husby-Lyhundra kyrka.

Pl. 122.

Litteratur: Se U 549.

Om fyndet se U 549. Fragmentet förvaras nu, jämte U 549 och U 551—555, i kyrkans vapenhus.

Röd sandsten. 0,48 × 0,27 m. Tjocklek 8 cm. Fragmentet, som egentligen består av två stycken, som blivit hopfästa med sten kitt, utgör övre delen av en runsten. Skiffrig sten med tydliga lager, olika mot U 551, som är helt kornig.

Inskrift:

... ina · e - - - R · siref · fa ...
 5 10 15

... [ð]enna æ[fti]R Sigræif, fa[ður] ...

»... denna [sten] efter Sigrev, [sin] fader ...»

Till läsningen: 4 e är tydligt stunget; likaså 12 e. Däremot är 10 i icke stunget.
 Om namnet *SigræifR* se U 541.

551. Husby-Lyhundra kyrka.

Pl. 122.

Litteratur: Se U 549.

Om fyndet se U 549. Fragmentet förvaras nu, jämte U 549, 550, 552—555, i kyrkans vapenhus.

Mörkröd sandsten. 0,27 × 0,23 m. Tjocklek 5½ cm. Djupt huggen och väl bevarad.

Inskrift:

... r lit · ...

552. Husby-Lyhundra kyrka.

Pl. 122.

Litteratur: Se U 549.

Om fyndet se U 549. Fragmentet förvaras nu, jämte U 549—551 och U 553—555, i kyrkans vapenhus.

Gulröd sandsten. 0,27 × 0,27 m. Tjocklek 9 cm. Djupt huggen.

Inskrift:

... snur i - ...

553. Husby-Lyhundra kyrka.

Pl. 122.

Litteratur: Se U 549.

Om fyndet se U 549. Fragmentet förvaras nu, jämte U 549—552, 554 och 555, i kyrkans vapenhus.

Gulröd sandsten. 0,17 × 0,09 m. Tjocklek 5½ cm.

Inskrift:

... r ...

554. Husby-Lyhundra kyrka.

Pl. 122.

En son till arrendatorn av kronobostället Ivar Andersson hittade sommaren 1942 ett litet fragment av en runsten i åkern V om kyrkan. Fragmentet förvaras nu, jämte U 549—553 och U 555, i kyrkans vapenhus.

Mörkröd sandsten. 0,11 × 0,11 m. Tjocklek 5 cm.

Inskrift:

... rþo ...

555. Husby-Lyhundra kyrka.

Pl. 122.

Litteratur: S. B. F. Jansson, Rapport till Riksantikvarien 1⁰/₈ och 2²/₇ 1944.

Kantor B. Bernhardsson vid kyrkskolan meddelade i jan. 1944, att ett runstensfragment föregående år blivit påträffat på skolgården under grävning för en vattenledning. Fragmentet låg ung. 75 m. SV om kyrkan och 12 m. Ö om skolhusets sydöstra knut. Det visade tjärfläckar, varför det tidigare torde ha legat invid någon byggnad med tjärat tak. Fragmentet förvaras nu, jämte U 549—554, i kyrkans vapenhus.

Gråbrun sandsten. 0,44 × 0,23 m. Tjocklek 11 cm. Fragmentet utgör övre delen av en runsten, varav dock själva toppen avslagits. Det kan knappast äga samband med något av de övriga runstensfragmenten, som blivit funna kring kyrkan. Ristningen är djupt huggen. I ena kanten är den dock hårt sliten.

Inskrift:

... - mer - ... broþ - ...
 5 10

... mæ[r^[ki]] ... broð^[ur] ...

Till läsningen: Av r. 1 återstår endast hst:s nedre del. Sk efter r. 1 består möjligen av två punkter. 3 e är tydligt stunget. Av r. 5, som sannolikt varit k, återstår endast hst:s övre hälft. Av 6 b återstår endast hst:s nedre hälft samt ett svagt men säkert spår av nedre bst. 9 þ har förlorat övre delen. Av följande runa finnes endast ett kort stycke av en rak stav i behåll.

556. Husby-Lyhundra kyrka.

Litteratur: S. B. F. Jansson, Inventeringsrapport 1936 (ATA).

Ett litet runstensfragment fanns vid S. B. F. Janssons inventering 1935 »vid norra kyrkavägen», bakom U 541. Det har senare icke kunnat återfinnas. Någon avbildning finnes icke. Sandsten. 0,21 × 0,15 m.

Inskrift:

... st ...

Anm. R. Dybeck meddelar i *Runa* (fol.) 1, s. 59, i samband med omnämmande av U 531 och U 548, följande om ett par av honom 1870 funna runstensfragment: »Tre smärre stycken af två särskilde runstenar funnos ock under kyrkgolfvet, hvilket då omlades. Två af dem höra antagligen till B 248 [U 540], hvilken jag äfven lät aftäcka.» Inskrifter äro icke kända. Fragmenten äro numera förkomna. Att Dybeck förmodat, att de tillhört runstenen U 540, visar, att de varit av sandsten.

557. Prästgården, Husby-Lyhundra sn.

Litteratur: L 609. UFT h. 2 (1872), s. 33.

Avbildning: J. G. Liljegren, Fullständig Bautil (ATA), n:r 607.

Enligt Liljegrens *Runurkunder* (L 609) fanns ett runstensfragment i »Prestgårdens köksspis». Liljegren hänvisar som källa för denna uppgift till C. Hagelbergs teckningar. En blyertsteckning av fragmentet finnes också i Liljegrens *Fullständig Bautil*, fastän felaktigt inklistrad under n:r 607. Fragmentet är numera försvunnet och har förgäves eftersökts.

Inskrift (enligt teckning i *Fullständig Baultil*):

... - tu stin $\underset{5}{p}$...

... [ra \ddot{a} is]tu st \ddot{a} in $\underset{p}{[enna]}$...

»... reste denna sten ...»

558. Prästgården, Husby-Lyhundra sn.

Pl. 123.

Litteratur: E. Brate, Anteckningar 1915 (ATA).

Äldre avbildning: Brate foto 1915 (ATA).

»På prästgårdens gårdstomt låg ett stycke av en runsten i gräset vid vishuset,» antecknar Brate 1915. Intet är f. ö. bekant om huru stenen har blivit funnen. Den befinner sig fortfarande på samma plats, 16 m. SSV om ingången till prästgården.

Ljusgrå granit. Höjd 0,59 m., bredd 0,24 m. Ristningslinjerna äro synnerligen breda och djupa.

Inskrift:

... - - a + ant + sib ... - uk + rakn ... gyri $\underset{5}{p}$ $\underset{10}{a}$ $\underset{15}{r}$ $\underset{20}{i}$ par

Till läsningen: Längst ned på stenens vänstra sida finnes en bågböjd bst; r. 1 har varit $\underset{p}{b}$ eller $\underset{b}{p}$. Därefter större delen av en rak stav; t. h. om denna är stenytan förstörd; sannolikt har dock ingen bst funnits här. 3 a är så gott som helt bevarat. Det följande är fullt klart t. o. m. 9 b. Därefter finns på stenens topp intet säkert spår av runa. 11 u är klart; framför denna runa finns en obetydlig rest av en stav (trol. a). 15 k är icke stunget. 17 g och 18 y äro tydligt stungna.

Fragmentet har tillhört en sten, som troligen har varit hög och smal. På båda sidor har inskriften gått ända ut i stenens ytterkant, utan ramlinje. Nedtill finnas rester av ett ornament, som säkerligen har tillhört huvudet på ett rundjur.

4—6 ant kan knappast vara annat än ordet *and* 'ande'. Det är frestande att förbinda detta med genitiven 17—23 gyri $\underset{p}{a}$. Detta skulle innebära, att inskriften börjar med 7—16 sib ... - uk + rakn och alltså är att läsa i följande ordning:

sib ... - uk + rakn ... - - a + ant + gyri $\underset{p}{a}$

Sibb[\ddot{a}] ok Ragn- ... and Gyri $\underset{d}{a}$.

»Sibbe och Ragn- ... Gyrids ande.»

Framför 4—6 ant väntar man ett *hialpi* eller *hialpin*. R. 1—2 kunna ha varit $\underset{b}{i}$, och 3 a är möjligen fel för n.

Om namnet *Sibbi* se Sö 183, om *Gyrið(r)* U 77.

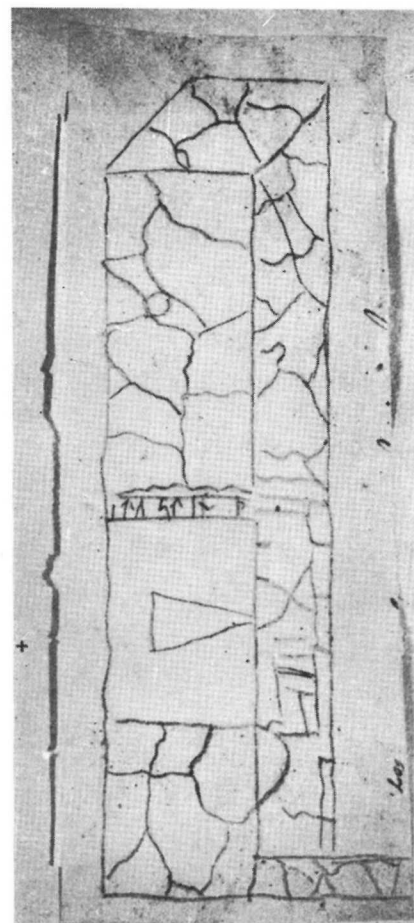

Fig. 293. U 557. Prästgården, Husby-Lyhundra sn. Efter teckning i Liljegren, *Fullständig Baultil*.

Täby, Husby-Lyhundra sn.

I *Ransakningarna* 1667—84 finnes följande uppgift: »På Täby Skog finnes ett bärg vthugget med Runska bockstäfwer.» Senare uppgifter om en runristning på denna plats saknas.

559. Malsta kyrka.

Pl. 124.

Litteratur: D 2: 260. R. Dybeck, Runa (fol.) h. 4 (1871), s. 59, n:r 15: UFT h. 2 (1872), s. 43; O. von Friesen, Upplands runstenar (1907), s. 41, (1913), s. 71 f.; E. Brate, Anteckningar 1915 (ATA), Sverges runinskrifter (1922), s. 79, Svenska runristare (1925), s. 109, 112; Handlingar i ATA 1926, 1936 och 1942.

Äldre avbildningar: Dybeck, D 2: 260 och Runa (fol.) h. 4 (1871) pl. 14; von Friesen a. a.; Brate, foto 1915 (ATA); G. Lovén, teckning 1925 (ATA).

Den lilla runstenen står inne i vapenhuset, rest mot norra väggen.

Dybeck är den förste som omtalar U 559. I en uppsats om »Nyfunne svenske runstenar» i *Runa* (fol.) skriver han (1871): »Runstenen, af blekröd sandsten, fanns af mig innevarande år rest mot vestra väggen af kyrkan bredvid tu smärre stycken av L 614, B 253. Man uppgaf att han för länge sedan funnits vid en iständsättning å kyrkan, varaf tör kunna slutas att han icke är L 615, så mycket mindre som denne skall bestått av 'stycken'. Om L 615 se nedan s. 442. I *Sverikes runurkunder* meddelas endast, att runstenen »ligger å marken invid kyrkans vestra gafvel». Vid Brates besök år 1915 stod stenen »uppställd mot Mallsta kyrkas västra gavels vägg». Runstenen omtalas icke i Kyrkoinventarium 1829 (ATA), som endast nämner U 560 och U 564. År 1941 uppställdes stenen genom Riksantikvarieämbetets försorg på ett mot basytan passande träfundament och placerades vid vapenhusets norra vägg, till höger om dörren, sålunda på den plats där stenen nu står.

Ljusröd, fläckvis ljusgrå, sandsten. Höjd 0,90 m., bredd 0,64 m. Ristningen är djupt och tydligt huggen. Endast ögat i det övre ormhuvudet är svagt. Upptill t. v. är stenen avslagen, varvid de övre delarna av två runor ha gått förlorade.

Inskrift:

ihar · likr · snaybiarn · sun · ansuars · kuþ hialbi ant

5 10 15 20 25 30 35

Här ligger Snøybiorn, sunn Andsvars. Guð hialpi and.

»Här ligger Snöbjörn, Andsvars son. Gud hjälpe anden.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar utan sk. 7 k är ej stunget. I 10 n är bst kort på huvudstavens högra sida. 11 a har kort bst t. v. om hst. 12 y är säkert. Bistavarna i 13 b sluta i slingan och gå sålunda på dessa punkter icke fram till hst; detsamma gäller inskriftens andra b-runa (35). I 15 a och 17 n äro bst något kortare t. v. om hst. Av runorna 19 u och 20 n återstå endast nedre delarna. I 22 n går bst vinkelrätt över hst. Avståndet mellan 22 n och 23 s är något större än normalt, vilket beror på en ojämnhet i stenytan. I 24 u finnes en fördjupning som emellertid icke är huggen. 30 þ har formen þ. Sk saknas efter 30 þ. I 33 a är bst något kortare t. h. om hst. Sk saknas efter 36 i och efter 39 t.

Namnet *Snøybiorn* är på östnordiskt område endast belagt i ytterligare en runinskrift, också den uppländsk, nämligen L 671 Viggby, Husby-Sjutolfts sn (*sniborn*). Däremot är namnet väl styrkt från Island, där samma förled ingår i flera andra namn, t. ex. *Snæfríðr*, *Snækollr*, *Snælaug* och *Snæulfr*. ay i 9—17 *snaybiarn* är med säkerhet att uppfatta som tecken för en diftong øy; jfr *aystain Øystæinn* U 54, 135, *fraystinn Frøystæinn* U 44, *ayþr Øyðr* U 460 m. fl. Om runsv.

snaybiarn och gutn. *snoy* 'snö' se A. Noreen, *Altschwedische Grammatik* § 69:7, A. Kock, *Svensk ljudhistoria* 2, s. 252 f., 270, O. v. Friesen, *Till den nordiska språkhistorien* 1 (1901), s. 26, 42 f., 2 (1906), s. 27 f.

Om namnet *Andsvarr* se U 276.

ihar skall givetvis återge den diftongerade formen *hiar*, se U 225—226 (s. 365 f.). Bruket av **r** i **likr** i stället för **ri** är naturligtvis ett ungt drag; jfr U 184.

Att U 559 är ristad av Öpir framgår klart av en jämförelse med den signerade U 541, från den närbelägna Husby-Lyhundra kyrka. Jämför också U 544 från samma plats.

U 559 har ursprungligen varit rest på Malsta kyrkogård. Runstenen måste hänföras till en mycket sen period i Öpirs produktion, ty den torde av flera skäl knappast kunna vara äldre än början av 1100-talet. O. v. Friesen tager Malsta-stenen som bevis för, att Öpir var verksam som runristare ännu vid den tid, »då den kristna kyrkan blifvit i hufvudsak organiserad inom det gamla Svetjud». Detta framgår klart av inskriftens stilisering, som förutsätter de medeltida gravstenarnas *hic iacet*... Liknande formuleringar förekomma på ett par unga runstenar, t. ex. **iar · likr · huskarl** (U 184), **iar likr · sirifr** ... (U 541).

Dylika inskrifter anser v. Friesen bära vittne om att de bygdes, i vilka sådana stenar ha rests, redan ha »fått sin kyrka på den plats, där hon än i dag står, och att folket redan begynt att begrava sina döda i den vigda jorden på kyrkogården. Den urgamla seden att lägga den döde till ro på ättebacken vid den gård, där han lefvat och verkat, att öfver hans ben eller hans aska uppkasta en hög, resa bautastenar och stång, den seden, hvilken ännu vid 1000-talets midt blomstrar och gång efter annan t. o. m. nämnes å stenarna, dör nu ut. Visserligen äga vi vårdar, som efter gammal häfd rests vid den afidnes hem, trots det hans lik 'begräfts i kyrkogård', men det är klart, att det för det stora flertalet blef allt för kostsamt att resa vårdar både vid hemmet och vid kyrkan. Kristendomen segrade och med den kristna seden: värden sattes på grafven. De efterlevandes intresse för runstenarna måste härigenom minskas. Det blir allt sällsyntare att sådana resas, och redan omkring 1100 torde seden vara, om icke död, åtminstone stadd; starkt aftagande. Härtill torde också den omständigheten ha medverkat, att det allmänna välstånd, som handeln och vikingafärderna så mäktigt bidragit att skapa, nu synes hastigt att minskas: helt naturligt, då vägarna så åt öster som åt väster spärras eller åtminstone bli osäkra och svårframkomliga... Uppsvensken har blifvit fattig, och konsten dör bort — icke blott runmästarnas, utan också klensmedernas och snidarnas».

560. Malsta kyrka.

Pl. 124.

Litteratur: B 253, L 614, D 2:261. J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 66; *Kyrkoinventarium 1829* (ATA); R. Dybeck, *Runa* (fol.) h. 4 (1871), s. 59; UFT h. 2 (1872), s. 43; E. Brate, *Antekningar 1915* (ATA), *Svenska runristare 1925*, s. 109; *Handlingar i ATA 1926, 1936 och 1942*.

Äldre avbildningar: P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 253); Dybeck a. a., Brate, foto 1915 (ATA); G. Lovén, teckning 1925 (ATA).

Runstenen, av vilken endast nedre högra delen är bevarad, står rest inne i vapenhuset, mot dess norra vägg, t. v. om ingången till kyrkan.

Peringskiöld anger stenens plats vara »Malstad kyrkia» (*Bautil*: »Malsta Kyrka»; L 614: »I kyrkan»). Enligt kyrkoinventarium (1829) låg »vid utgångsdörren af Wapenhuset . . . en sönderlagen Runsten med orden: Aulf auk Adulfr litu . . .» Runstenen, som var i fyra delar, hopsattes 1942 genom Riksantikvarieämbetets försorg.

Ristningsytan är påfallande jämn. Möjligt är att stenen någon tid har legat som trappsten och därigenom slitits.

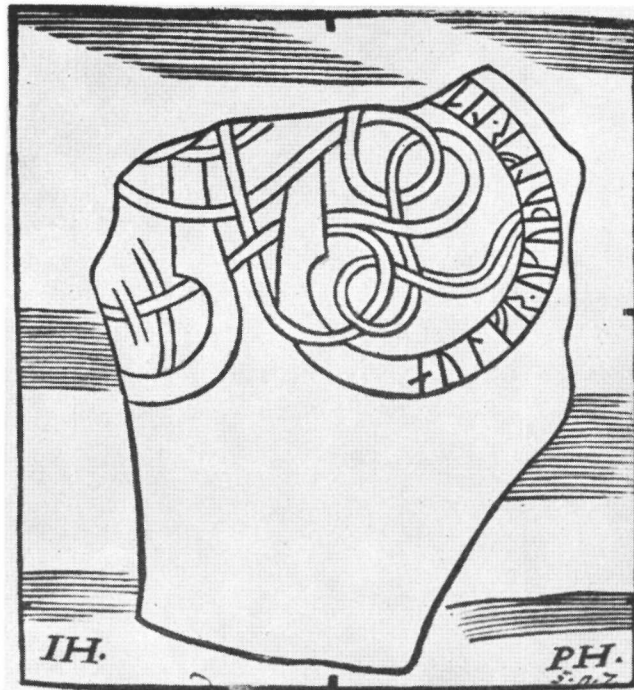

Fig. 294. U 560. Malsta kyrka. Efter B 253.

Ljusröd sandsten. Höjd 1,02 m., bredd 0,82 m.

Inskrift:

hulfr · uk · upulfr · lit ...

Ulf r ok Auðulfr let[u] ...

»Ulv och Ödulv läto ...»

Till läsningen: Inskriften börjar utan sk, 1 **h** är lätt skadat upptill genom en spricka; runan är dock säker. I 9 **þ** utgår bst från huvudstavens topp. I 12 **f** är den övre bst mycket svag. Av runan 16 **t** återstår endast den vänstra bst. — Hadorph: 1 **a**, sk saknas efter 7 **k**. — Dybeck: 16 **t** saknas.

Inskriftens fem första runor, **hulfr**, uppfattas av Brate (*Svenska runristare*, s. 109) som ett mansnamn »Holf», vilket knappast kan vara riktigt. Med all sannolikhet har ristaren helt enkelt åsyftat namnet *Ulf r*. Tillägget av uddljudande **h** är i dessa trakter på intet sätt överraskande i en runinskrift. På samma sätt bör säkerligen skrivningen **hulfr** på U 252 och på U 501 uppfattas. Dessa tre stenar, U 560, U 252 och U 501, äro med stor sannolikhet ristade av Öpir, i vilkens ristningar ofta **h** tillsättes. Det bör slutligen också beaktas, att det andra namnet i inskriften, **upulfr**, är en sammansättning med *-ulfr* som efterled. I båda namnen använder ristaren **r** i stället för **r**.

Det senare namnet 8—13 **upulfr**, anse Liljegren, Säve (i *UFT*) och Dybeck (D 2:261) vara namnet *Guðulfr*, i vilket ristaren skulle ha utelämnat den första runan. De torde ha menat, att 7 **k** skall läsas två gånger. Så har emellertid säkerligen icke varit denne ristares avsikt. Runföljden **upulfr** återger i stället det välkända mansnamnet *Auðulfr*, vilket några gånger finnes belagt i runinskrifter, se U 546. Namnet har under medeltiden varit ganska vanligt både i Sverige och i Norge.

561. Malsta kyrka.

Pl. 125.

Litteratur: E. Brate, Anteckningar 1915 (ATA); G. Lovén, Brev till B. Bergman ^{15/11} 1925 (ATA).

Äldre avbildningar: Brate, foto 1915 (ATA); G. Lovén, teckning 1925 (ATA).

Runstensfragmentet, som påträffades år 1911 i en åker Ö om Malsta kyrka, förvaras nu vapenhuset.

Grå sandsten. Mått 0,19 × 0,23 m. Ristningen är tydlig.

Inskrift:

... - **runan**
5

... *runar*.

»... runorna.»

Till läsningen: Av runan 1 återstår endast ett mycket kort stycke nedtill. Sammanhanget torde visa, att denna runa varit sista runan i [**rist**]i. Därefter följer närmast två korta linjer, som av ställningen att döma ha tillhört en r-runan. Av 3 u återstår ungefär hälften.

Det torde icke kunna råda något tvivel om att ristaren har åsyftat ordet **runar**. 4—6 **anm** ha nämligen kommit att ställas upp och ned, vilket sannolikt beror på att slingan just vid 4 **n** gör en kraftig sväng. En utmärkt parallell erbjuder U 229 Gällsta, Vallentuna sn, vars sista ord, av Öpir, har ristats **ruan** i st. f. **runa**, av samma skäl.

562. Malsta kyrka.

Pl. 125.

Litteratur: G. Lovén, Brev till B. Bergman ^{15/11} 1925 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Stockholms län 1936 (ATA).

Äldre avbildning: G. Lovén, teckning 1925 (ATA).

Fragmentet, som påträffades omkring år 1920 i grunden till en gammal smedja i Malsta by, förvaras nu i vapenhuset.

Grå sandsten. Mått 0,26 × 0,36 m. Ristningen är djup och tydlig.

Inskrift:

... **rsemni** · **fa** - ...
5

... *Karsæmni*(?) ...

»... Karlsämne ...»

Till läsningen: 1 **r** har förlorat hst. 3 **e** är tydligt stunget med ett kort tvärstreck. I 5 **n** är bst mycket kort t. v. om hst. Efter 8 **a** synes i fragmentets kant svaga spår av hst i följande runa. — G. Lovén: 3 i.

Troligt är, att runorna 1—6 **rsemni** utgöra slutet av ett namn. Man skulle då möjligen kunna förmoda, att inskriften har innehållit ett mansnamn *Karsæmni*, motsvarande det från Erik den rödes saga välbekanta isl. *Karlsefni*, ursprungligen ett binamn. Som sådant, tillagt ett föregående mansnamn, kan det givetvis ha stått även i denna inskrift U 562. Rester av samma namn finnas troligen på U 592. De följande runorna 7—9 **fa**- torde utgöra början av ett *fadur*.

563. Malsta kyrka.

Pl. 125.

Litteratur: S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Stockholms län 1936 (ATA).

Fragmentet, som möjligen har tillhört några i en grav år 1756 funna runstensbitar (se nedan), förvaras nu i vapenhuset.

Röd sandsten. Mått 0,49 × 0,44 m. Ristningen är tydlig.

Inskrift:

... r · litu · ...
5

... letu ...

»... läto ...»

Till läsningen: I 1 r är hst skadad. Denna runa utgör slutet av namnet på en av de personer, som ha låtit resa stenen.

564. Malsta kyrka.

Pl. 125.

Litteratur: Kyrkoinventarium 1829 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Stockholms län 1936 (ATA).

Äldre avbildning: G. Lovén, teckning (ATA).

I Kyrkoinventarium 1829 omtalas, att i vapenhuset »ligger vid kyrkodörren en sten på hvilken är ett kors ristadt, men påskrift saknas». Detta uttalande gäller med all sannolikhet U 564. Fragmentet har tydligen sedan varit förkommet, tills det år 1923 åter kom i dagen. På G. Lovéns teckning av U 564 finnes nämligen följande uppgift: »Grafhällsfragment funnet å Malsta kyrkogård vid en graföppning hösten 1923.» Ristningen består huvudsakligen av ett vackert kors. Fragmentet förvaras i vapenhuset.

Röd sandsten. Mått 0,49 × 0,41 m.

Korset och ornamentet vid dess sida påminna om U 287, som är ristad av Öpir. Ett liknande fragment utgör U 395.

Malsta kyrka.

I sitt arbete *Öfver runstenarne* (ATA) lämnar J. Bergman vid n:r 348 följande uppgift: »Uppå kyrkegården äro fragmenter fundne i en graf. 1756. skola af mig efterses». Huruvida något av de tidigare här behandlade fragmenten har tillhört detta fynd, kan nu icke med full säkerhet avgöras. Ej heller kan man numera veta, om de av Bergman omtalade styckena ha tillhört en och samma runsten, eller om de ha utgjort rester av flera eljest okända stenar. Liljegren har i *Runurkunder* som n:r 615 upptagit dessa fragment, och de voro i behåll då C. A. Klingspor besökte Malsta socken år 1872. I *UFT* h. 2 (1872) skriver Klingspor: »På kyrkogården, några i en graf år 1756 funna stycken, hvilka finnas kvar». Någon inskrift eller närmare uppgifter meddelas tyvärr icke. Senare ha dessa fragment försvunnit. I ett brev till B. Bergman den ¹⁵/₁₁ 1925 (ATA) skriver G. Lovén, som var Riksantikvariens ombud i dessa trakter, att det är obekant »hvert dessa [fragment] ... tagit vägen».

Anm. Under Malsta socken anföres i *Bautil* (n:r 256) och hos Liljegren (L 618) en runsten från *Bredsättra gårde*. Denna sten finnes inom Roslags-Bro socken, se U 537.

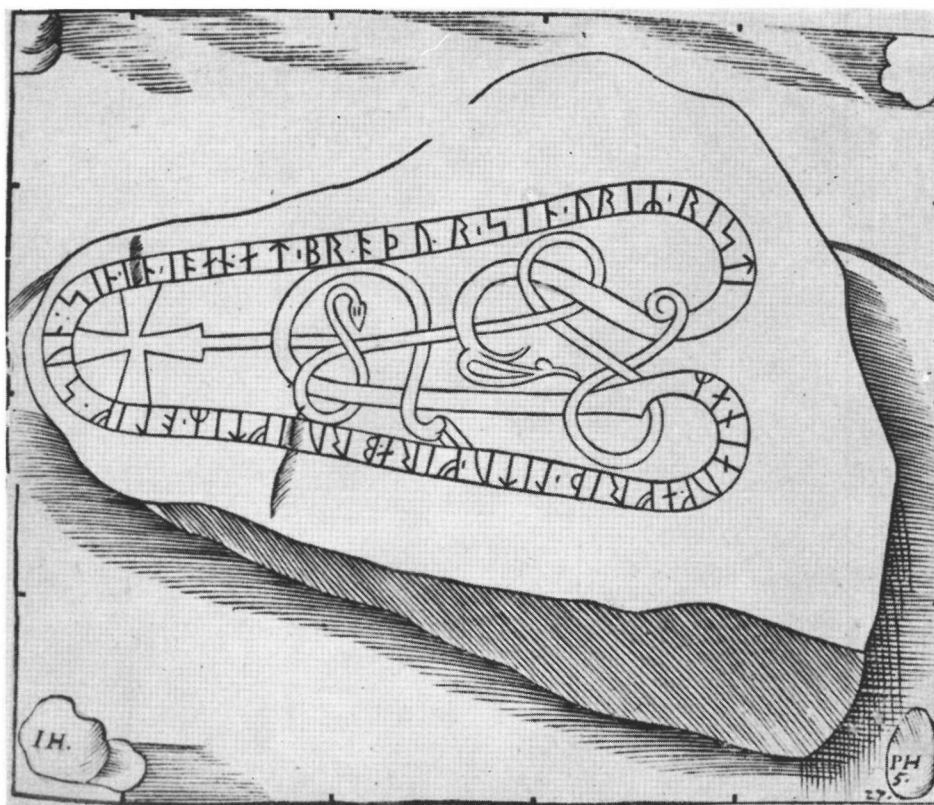

Fig. 295. U 565. Ekeby skog, Malsta socken. Efter B 254.

565. Ekeby skog, Malsta sn.

Litteratur: B 254, L 617. J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 67; F. V. Radloff, Beskrifning öfver norra delen af Stockholms län 2 (1805), s. 120; R. Dybeck, Runa (fol.) h. 5 (1872), s. 74; UFT h. 2 (1872), s. 43; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 101; S. B. F. Jansson, Runinskrifter i Norrtäljetrakten (i: Norrtäljetrakten under forntiden, 1945), s. 75 f.

Avbildning: P. Helgonius och J. Hadorph, teckning i F 1 8, bl. 26, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 254).

Runristningen, som sedan länge har varit försvunnen, fanns enligt Peringskiöld i »Ekeby skog» (*Bautil* och L 617: »Ekeby skog»). Vid Radloffs besök var ristningen försvunnen: »Runsten vid Ekeby ... kan numera ej upvisas.» Dybeck skriver (1872): »Runstenen vid Ekeby eller i Ekeby skog ... var redan på Radloffs tid förkommen, och gamle Anders Hansson, som i 40 års tid vankat öfver byns egor, visste nu icke häller af honom.» Stenen har trots efterforskningar 1936 och 1945 icke kunnat återfinnas. Ristningens höjd omkring 2 m., bredd (nedtill) 0,90 m.

Inskrift (enligt B 254):

mani auk · afriþ · litu · fira · bru iftir · olif · sun : sin · in · ioan · at · broþur · sin · ubir · risti

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60

Manni (Mani) ok Afrið letu gërva bro æftir Olæif, sun sinn, en Ioan at broður sinn. Öpir risti.

»Manne (Måne) och Åfrid läto göra bro efter Olev, sin son, och Johan efter sin broder. Öpir ristade.»

Till läsningen: Möjligt är, att 17 f icke är en felristning utan en felläsning: f i st. f. stunget k. I B 254 är en k-runa tillagd vid sidan av 17 f, utanför slingan.

Om namnet *Manni* se U 304, om *Afrið* se U 52 och om *Ioan* se U 216. Om namnformen *olif* (ack.), där i betecknar ursprunglig diftong, se t. ex. U 481.

Det brobygge, som här omtalas, ha alltså Olevs föräldrar och broder låtit utföra. Med säkerhet är det samma släkt, som omtalas på runhällen vid det strax sydväst om Ekeby belägna Vällingsö (U 566). Också den ristningen är signerad av Öpir. I arbetet *Färdvägar och sjömärken vid Nordens kuster* (1936) föreslår I. Modéer att tolka ortnamnet Vällingsö som »vadställe vid eller över (en vik av) sjön **Vällinger*». Under sådana förhållanden kan det vara av ett visst intresse, att ett brobygge omtalas på U 565.

Ekeby-ristningen har ett för Öpir typiskt mönster. Om detta se S. B. F. Jansson, *Runinskrifter i Norrtäljetrakten*, s. 74 f.

566. Vällingsö, Malsta sn.

Pl. 126.

Litteratur: B 255, L 616, D 2: 262. J. Bureus, F a 6, s. 188 n:r 118 (Rhezelius), F a 5 n:r 261, F a 1 s. 60; J. Rhezelius, *Monumenta Uplandica* (F c 6), s. 85 (tryckt i UFT, h. 32, 1915—17, s. 50), R 550 n:r 33; J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 66; N. Celsius (resp. Laurentius Sepelius), *Roslagia* (1721), s. 45; Jonas Johansson Lodinus, *Brev till And. Åkerblad* den 21 maj 1725 (R 554, UUB); O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 1, s. 119, 360, (F m 60) 2, s. 2; UFT h. 2 (1872), s. 43; E. Svedmark, *Beskrifning till kartbladet Norrtelje* (1887), s. 66; E. Brate, *Anteckningar 1915* (ATA), *Svenska runristare* (1925), s. 102; S. B. F. Jansson, *Runinskrifter i Norrtäljetrakten* (i: *Norrtäljetrakten under forntiden*, 1945), s. 77 f.

Äldre avbildningar: Bureus, kopparstick (F f 6 n:r 106); Rhezelius, teckning (i *Monumenta Uplandica* och i R 550); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 255); Dybeck a. a.; Brate, foto 1916 ATA; H. Faith-Ell, foto 1943 (ATA).

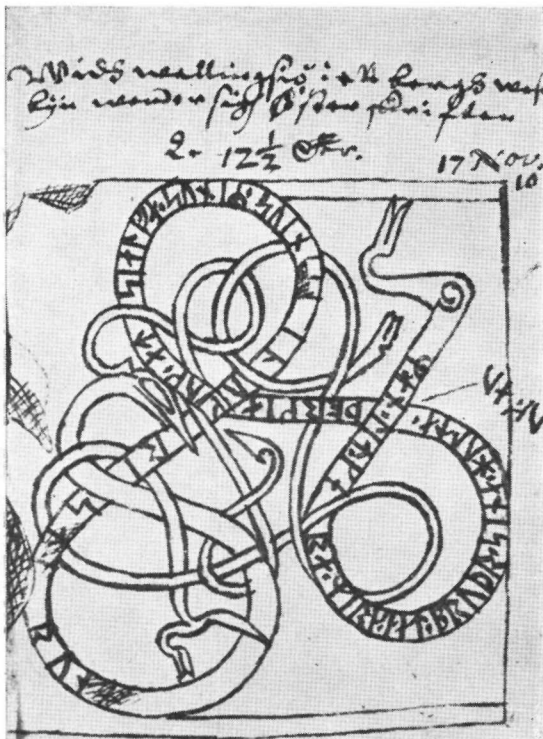

Fig. 296. U 566. Vällingsö, Malsta sn.
Efter teckning av Rhezelius i *Monumenta Uplandica*.

Runhällen ligger i skogen, omkring 600 m. VSV om Vällingsö gård och omedelbart V om ett litet kärr. Kärrmarken begränsas i Ö av en kulle i den s. k. Lissbro hage. Hällen ligger 75 m. V om den punkt, där en å från sjön Slänningen kröker åt N. Hällen vetter åt Ö och lutar i 40° vinkel mot markytan. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Norrtelge».

Rhezelius (F a 6) upptager under »Maliesta Sochn» endast denna runristning, som enligt honom finnes »Widh wällingsjö i ett berg». Över teckningen i R 550 står: »Maliesta Sochn, Å ett bergh westan Wällingsjöö gårdet.» I samma arbete återfinnes följande uppgifter: »Denne Runeskrift är huggen i ett berg, widh wägen, och synes hwar bokstaf wäl, skriften wender sigh mot öster. Annat om denne skrift sades migh intet, huar om iagh förmåla kan». Peringskiölds *Monumenta*: »Wällingsjö Runebärg» (*Bautil* och L 616: »Wällingsjö Runeberg»). J. Lodinus (i brev 1725): »Uti Malsta Försambling på Wällingsjö ägor, eij långt ifrån sjön Slänningen, är uti ett Berg inhuggit en lång och läslig Runeskrift, med temmeligen rena Bookstäfwer». Dybeck: »Ristningen är i norra slutningen af ett berg i Lissbro hage, äfven Snythägnan kallad, sydvestligt från Wällingsjö».

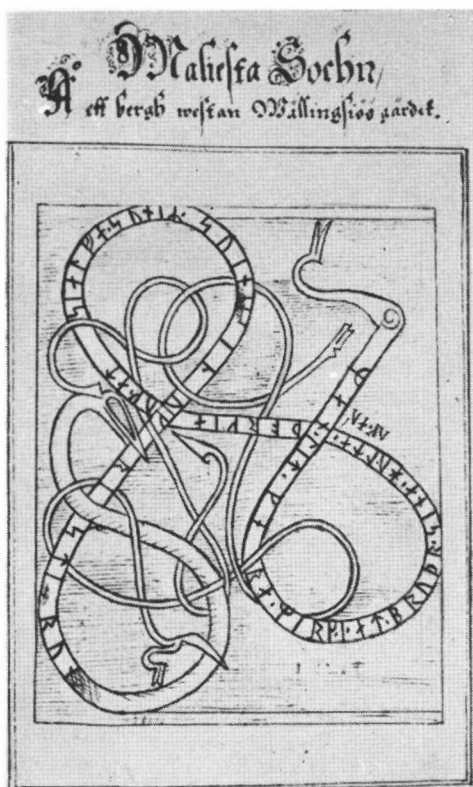

Fig. 297. U 566. Vällingsö, Malsta sn.
Efter teckning av Rhezelius i R 550.

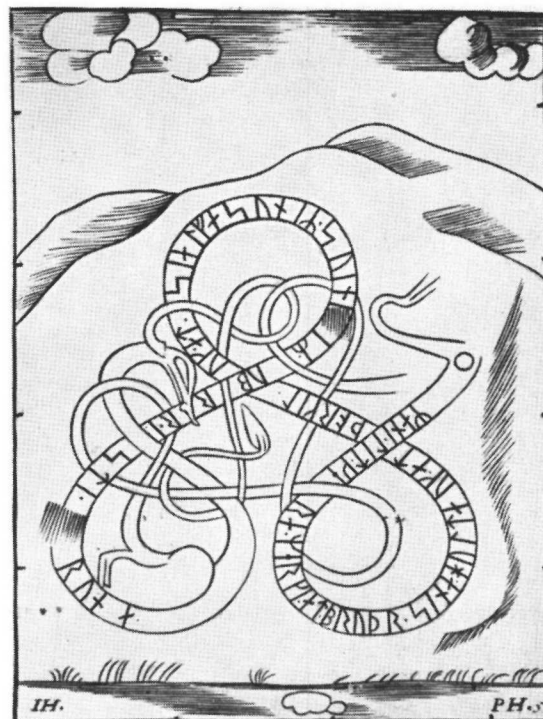

Fig. 298. U 566. Vällingsö, Malsta sn.
Efter B 255.

Ristningens höjd är 1,76 m., bredd (nedtill) 1,56 m. Ristningsytan genomkorsas av sprickor, vilka genom Riksantikvarieämbetets försorg lagades år 1942. I stort sett är ristningen tydligt huggen, vilket redan Rhezelius har anmärkt. Efter Lodinus antecknar O. Celsius, att hällen bär en »lång och läsel. Rune schrift». Vissa delar av slingorna äro emellertid grunda och ojämna. I ornamentiken kan man finna flera oriktigheter. T. h. om ristningen upptill finnas svaga spår, som kanske utgöra rester av en uppskissning av ristningen.

Inskrift:

mañi · lit · kera · merki · at · brypr · sina · hulta · uk · at · porkil · uk · at · sialfa · sunir · suinš in ubi ·

risti runa
70 75

Manni (Mani) let gærva mærki at brødr sina Hulta ok at Porkel ok at Sialfa, synir Svæins. En Öpir risti runa(r).

»Manne (Måne) lät göra minnesmärket åt sina bröder Hulte och åt Torkel och åt Själve, Svens söner. Och Öpir ristade runorna.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar utan sk. Runorna 2 a, 3 n och 4 i äro skadade i topparna genom flagring. 9 e, 13 e och 21 y äro säkra. Sk efter 23 r är otydligt och osäkert. I 36 t och 40 k är hst skadad genom flagring. Sk efter 42 l är mycket otydligt. 54 u är ej stunget. 55 n har ensidig bst. I 62 s är endast den första leden bevarad; de övriga två leden ha fallit bort genom flagring. Intet spår av sk efter 62 s. 64 n har ensidig bst. 65 u är ej

stunget. Av 66 **b** återstår endast delar av hst. I 70 **s**, som är otympligt ristat, är mellanleden skadad. 71 **t** har förlorat högra bst och 72 **i** sin nedre del. 75 **n** och 76 **a** ha ensidiga bst. Efter 76 **a** finnas inga spår av ristning.

Rhezelius (F a 6): 4 **i** saknas; 13 **i**, 35—42 **auþorkia**; sk saknas efter 42 **l** och 46 **t**; 65—67 **uik**; 76 **a** saknas. — Rhezelius' teckning (i R 550) och Bureus' kopparstick ha också i stort sett dessa fel. — Hadorph: 21 **u**; sk saknas efter runorna 32 **a**, 36 **t** och 52 **a**; 62 **i**, 64 **n**; sk efter 64; 67 **r**; sk saknas efter 67; sk efter runorna 68 **r**, 72 **i** och 76 **a**. — Celsius: 4 **i** saknas; sk efter 61 **n**; 62 **s** saknas; sk efter 72 **i** och 76 **a**. — Dybeck: 13 **i**; 62 **s** saknas; sk saknas efter 67 **i**. — Brate: 8 **g**, 21 **u**. Båda dessa fel äro rättade i *Svenska runristare*.

Om namnet *Manni* (*Māni*) se U 304 och om *Sjalfi* se U 337. 28—32 **hulta** uppfattar Brate med tvekan som ett namn »Holde». Riktigare torde vara att häri se namnet *Hulti* (*Holti*). I runinskrifter förekommer det eljest icke, men det är säkert styrkt i svenska medeltida källor. Namnet är vanligt på västnordiskt område. Det »hör säkerligen till de sällsynta dopnamn, som bildats direkt av ortnamn. *Holt*, *Holtar* är ett vanligt sådant i Norge. Jfr *hylltingr* i en del isl binamn, t. eks. *stafhylltingr*» (Lind, *Norsk-isländska dopnamn*, sp. 563). Namnet skulle också kunna fattas som ett kortnamn till *Hultrikr*, som finnes belagt på U 505.

Om det hos Öpir vanliga **n**-bortfallet i ordet *runa(n)* se U 229.

Det kan icke råda någon tvekan om, att den *Manni*, som låter rista Vällingsö-hällen efter sina bröder, är samme person som den *Manni*, vilken tillsammans med sin hustru och en av sönerna låter bygga den bro, som omtalas på den numera försvunna ristningen vid det närbelägna Ekeby (U 565). Av »Vällingsöslakten» känna vi sålunda genom dessa två ristningar följande medlemmar:

Sven			
Manne (g. m. Åfrid)	Hulte	Torkel	Själve
Olev	Johan		

Frågan, vilken av ristningarna som har utförts först, låter sig icke besvaras med någon säkerhet. Det är tänkbart, att Öpir har ristat dem båda vid ett och samma tillfälle.

Om ristningens plats vid en gammal väg se S. B. F. Jansson, *Runinskrifter i Norrtäljetrakten*, s. 77 f.

567. Lohärads kyrka.

Pl. 127.

Litteratur: L 610, D 2: 258. J. Bureus, F a 6 s. 188 n:r 117 (Rhezelius), F a 5 n:r 250; J. Rhezelius, *Monumenta Uplandica* (F c 6), s. 84 (tryckt i UFT, h. 32, 1915—17, s. 49), R 550 n:r 32; N. Celsius (resp. Laurentius Sepelius) *Roslagia* (1721), s. 44 f.; Jonas Johansson Lodinus, *Brev till And. Åkerblad* den 21 maj 1725 (R 554, UUB); O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 1, s. 118; *Kyrkoinventarium 1829* (ATA); R. Dybeck, *Runa* (fol.) 1, s. 73; UFT h. 2 (1872), s. 42; E. Brate, *Anteckningar 1916* (ATA); S. B. F. Jansson, *Runinskrifter i Norrtäljetrakten* (i: *Norrtäljetrakten under forntiden*, 1945), s. 62.

Äldre avbildningar: Bureus, teckning (i F a 5); Rhezelius, teckning (i *Monumenta Uplandica* och i R 550); Dybeck, D 2: 258; Brate, foto 1916 (ATA).

Runstenen står lutad mot östra kyrkogårdsmuren, 3 m. N om grinden.

Rhezelius anger i *Monumenta Uplandica* stenens plats på följande sätt: »I Sachrstien i Loherezt Kirchio ligger denne Runsteen, är grof och oiempn steen»; R 550: »På gälfwet i Sachrestijan, widh dören.» I samma arbete antecknar han: »Denne stenen är förder af sit rätte ruhm och lagd på golfwet i Sachriestian.» Egendomligt nog har J. Hadorph icke känt till stenen. Han

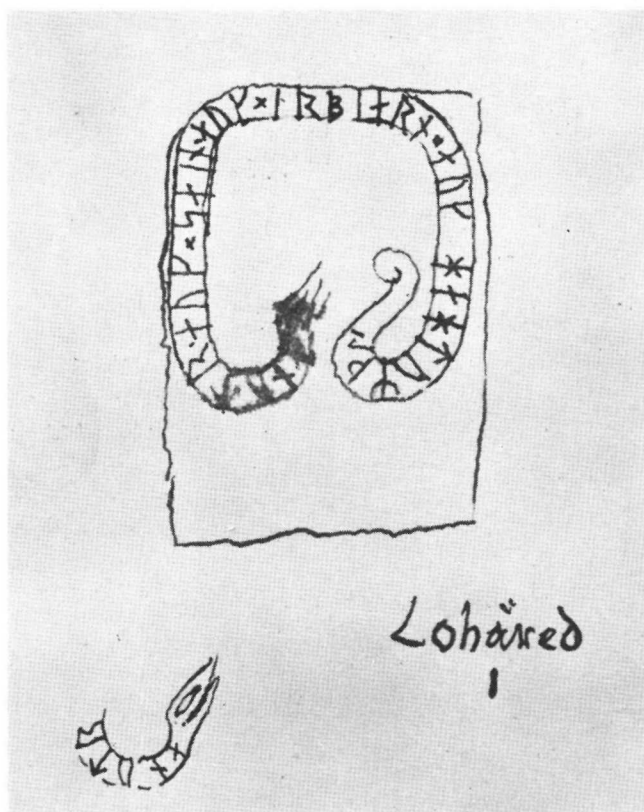

Fig. 299. U 567. Lohärads kyrka. Efter teckning av Bureus.

skriver nämligen i sin Resejournal (i: Peringskiölds *Monumenta* 3): »Loohäradtz kyrkia en gråstens kyrkia, uthan alla monumenter, dher i sochnen fins allena en Runsteen på Hålstadz gårde». I dissertationen *Roslagia* (1721) omtalas stenen på följande sätt: »In pavimento sacrarii ad januam jacet hic lapis . . . De suo loco motus est hic lapis, & in sacrarium transportatus, inæquabilis multo & confragosus, nec ejus lectura bene videtur.» O. Celsius anger stenens plats och inskrift ordagrant efter Rhezelius men anför därefter en uppgift, som Jonas Lodinus har lämnat i ett brev 1725, där han skriver: »Uti Sacristian på gålfvet har för mång åhr sådan en Runsteen legat men gålfvet nu förändrat och stenen intet fins.» I Kyrkoinventarium 1829 uppges: »Innan för Dörren i Sacristian finnes en Runsten med 18 hela Runor, utom dem, som äro förnötte, för öfrigt oläslige.» L 610: »Sakerstie golfvet.» Vid Dybecks besök år 1871 stod stenen »på Kyrkvallen»; i *Runa* skriver han, att runstenen »vid kyrkan . . ., som på 1600-talet låg i sakerstie golfvet, ännu för två år sedan begagnades till trappsten utanför kyrkdörren»; »nu» d. v. s. 1872, är den »rest utanför kyrkogården mot östra bogårdsmuren». Runstenen hade enligt *UFT* (1872) »på Fornminnesföreningens bekostnad» rests »utanför kyrkogården». Stenen står fortfarande kvar på denna plats.

Blåsvart, basisk stenart med ljusa inslag. Höjd 1,11 m., bredd 0,88 m. Ristningen är klumpigt utförd med ristningslinjer, som ibland äro djupa, ibland mycket grunda. Så är t. ex. ormens öga numera endast svagt skönjbart. Rhezelius beskriver stenen på följande sätt (i R 550): »Är en grof och fuhl sten, skroflotter och oiämpn, och synes skriften ganska illa.» Ristningens ojämnhet kan möjligen till en del förklaras av att stenen tidigare har legat i sakristie golvet.

Alla de bevarade runorna äro dock fullt säkra.

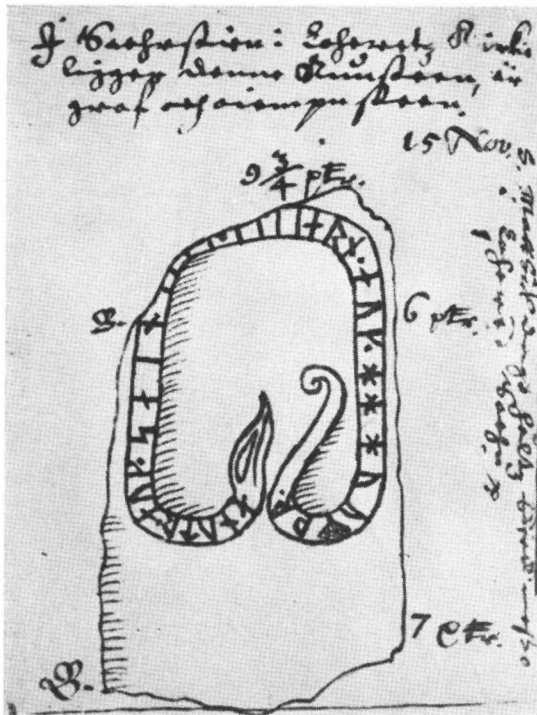

Fig. 300. U 567. Lohärads kyrka.
Efter teckning av Rhezelius i Monumenta Uplandica.

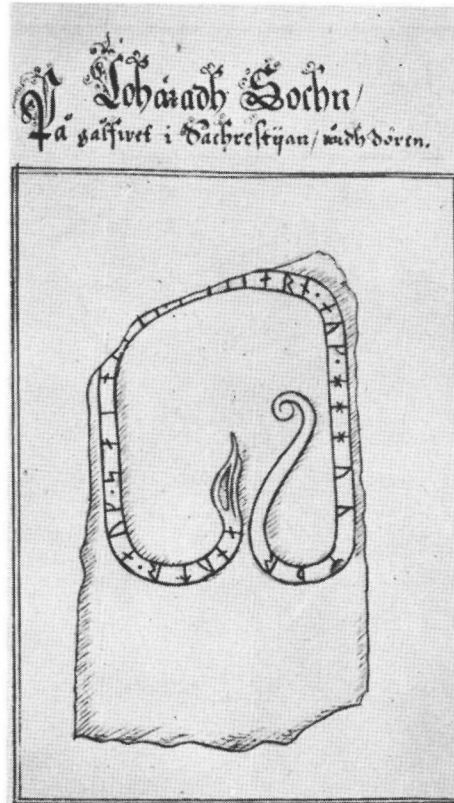

Fig. 301. U 567. Lohärads kyrka.
Efter teckning av Rhezelius i R 550.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter Bureus):

anutr · auk · sain [· auk × irbiarn × a]uk · hahurbr
 5 10 15 20 25 30

Anundr ok Svæinn(?) ok Ærnbiorn ok Hægviðr(?).

»Anund och Sven(?) och Ärnbjörn och Hægvid.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar utan sk. 1 **a** har förlorat övre delen av hst. 8 **k** är delvis mycket svagt. 12 **n** har förlorat huvudstavens övre del. Efter 12 **n** är ristningen svårt skadad fram till 24 **u**; detta skadade parti mäter 75 cm. Vid den undre ramlinjen, som till största delen är bevarad på det skadade stycket, synas de nedre delarna av fem runor. Det skadade partiet skulle kunna ge plats för omkring åtta runor. 30 **n** är otympligt. — Bureus (teckning insatt i F a 5): Det nu fördärvade partiet mellan 12 **n** och 23 **a** läses **· auk × irbiarn ×**; mellan 28 **h** och 29 **u** insättes ett **t**; 30 **m**; 32 **r** är tecknat som ett **s**. — Rhezelius (F a 6): Mellan 12 **n** och den numera endast delvis bevarade runan 23 **a** läser Rhezelius: **... arn ×**; 27 **h**, 30 **u**; mellan 30 och 31 insättes en runa, som genom skraffering utmärkes som skadad. Samma läsning återfinnes i R 550.

Inskriftens två första namn, *Anundr* och *Svæinn*, höra till de vanligaste namnen under vikingatiden. Det tredje namnet har, av Bureus' teckning att döma, varit *Ærnbiorn*. Namnet behandlas av O. v. Friesen i *UFT* h. 29 (1924), s. 360: »Ärnbiörn är under vikingatiden ganska vanligt i Uppland, och i samma form träffas det även under medeltiden i Östergötland. Under formerna Arnbiörn, Ambiörn har det en vidsträckt spridning i vårt land under sistnämnda skede.» I uppländska runinskrifter finnes namnet emellertid belagt sammanlagt endast fem gånger.

Runorna 26—32 **hahunþr** äro väl bibehållna. De ha säkerligen utgjort ett namn. Troligen återger denna skrivning mansnamnet *Hægviðr*, som visserligen icke finnes belagt i runinskrifter men är säkert styrkt i medeltida källor. Vad bruket av **h**-runan som tecken för **h**-ljud beträffar, kan det framhållas, att detta också förekommer på de i grannskapet resta U 537 och U 573. Se f. ö. om denna användning U 124 och S. B. F. Jansson, *Runinskrifter i Norrtäljetrakten*, s. 62 f.

Dybeck anmärker, att U 567 synes tillhöra förra hälften av en runinskrift, och Brate anser också, att denna runsten möjligen har »hört tillsammans med en annan sten». Brate tänker sig, att »runstenen varit gavelsten i en kista». Dessa antaganden förefalla högst ovissa. Visserligen har U 567 endast innehållit fyra namn, och man skulle därför ha väntat en fortsättning. Å andra sidan är ristningen så klumpigt utförd, att man väl kan tänka sig, att den oövade och okunnige ristaren också språkligt har gett inskriften denna otillfredsställande form. I alla hän- delser bör Brates tanke, att U 567 skulle ha varit gavelsten i en gravkista, bestämt avvisas.

568. Prästgården, Lohärads sn.

Litteratur: L 611. O. Celsius, Svenska runstenar (Fm 60) 1, s. 118; R. Dybeck, Runa (fol.) 1, s. 73; UFT h. 2 (1872), s. 42.

O. Celsius har om denna fragmentariska inskrift antecknat följande: »En sten finnes i Prästgården i Lohärad, som legat i bakugnsurn.» Stenen var i två stycken. Dessa uppgifter har Celsius enligt vad han meddelar erhållit av Jonas Lodinus, och sannolikt är det också Lodinus' läsning, som Celsius återger. Det datum, som här förekommer hos Celsius — »den 8 febr. 1732» —, anger med all sannolikhet den tidpunkt, då Lodinus lämnat honom uppgifterna om inskriften. L 611: »Prestgården, bakugnsurnen.» Dybeck skriver 1872, att om runstenen »i prestgården vet man intet», och C. A. Klingspor (*UFT*) antecknar: »Denne sten saknas.»

Inskrift (enligt Celsius):

A: ... **sikuarta sun** ...
 5 10

B: ... **aftir bonta sin** ...
 15 20

... *Sigvarda*(R) *sun* ... *aftir* *bonda sinn* ...

»... Sigvards son ... efter sin man ...»

1—8 **sikuarta** (gen.) torde återge ett *Sigvardar*, genitiv av mansnamnet *Sigvardr*.

569. Prästgården, Lohärads sn. Nu i Söderby-Karls museum.

Pl. 127.

Litteratur: C. A. Holmberg, Förteckning öfver en del fasta fornlemningar i Lohärads socken (ATA); S. B. F. Jansson, Runskriftsinventering i Stockholms län 1936.

Äldre avbildning: G. Lovén, teckning 1926 (ATA).

Ett litet fragment av en runsten påträffades omkring år 1920 i en mur vid Lohärads prästgård. Det förvaras nu i Söderby-Karls museum.

Sandsten. Mått 0,34 × 0,24 m. Ristningen är djupt och tydligt huggen.

Inskrift:

... ifti - ...
5

... æftir ...

»... efter ...»

Till läsningen: 1 i och 2 f ha förlorat korta stycken i toppen. Av runan 5 kan man i fragmentets kant endast se övre hälften av hst, varför det är omöjligt att avgöra, om runan har varit r eller r.

570. Hållsta, Lohärads sn.

Pl. 128.

Litteratur: B 252, L 613. J. Bureus, F a 6 s. 48 n:r 42 (Bureus' egen uppteckning), s. 188 n:r 116 (Rhezelius), F a 5 n:r 251, F a 1 s. 58, F a 10: 2, n:r 69 a; J. Rhezelius, Monumenta Uplandica (F c 6), s. 84 (tryckt i UFT h. 32, 1915—17, s. 48 f.), R 550 n:r 31; J. Hadorph, Resejournal 1682 (i Peringskiölds Monumenta 3); J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 71; N. Celsius (resp. Laurentius Sepelius), Roslagia (1721), s. 44; Jonas Johansson Lodinus, Brev till And. Åkerblad den 21 Maj 1725 (R 554, UUB); O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 117, 335; J. V. Radloff, Beskrifning öfver norra delen af Stockholms län 2 (1805), s. 115; R. Dybeck, Runa (fol.) 1, s. 73; UFT h. 2 (1872), s. 42; Norrtelje Tidning ^{17/10} 1894; Nya Dagligt Allehanda ^{18/10} 1894; C. A. Holmberg, Förteckning öfver en del fasta fornlemningar i Lohärads socken (ATA), Brev till Vitterhetsakademien, Jan. 1925 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Stockholms län 1936 (ATA).

Äldre avbildningar: Bureus, teckning (i F a 10: 2), kopparstick (i F f 6, bl. 100); J. Rhezelius, teckning (i Monumenta Uplandica och i R 550); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta 3 och B 252).

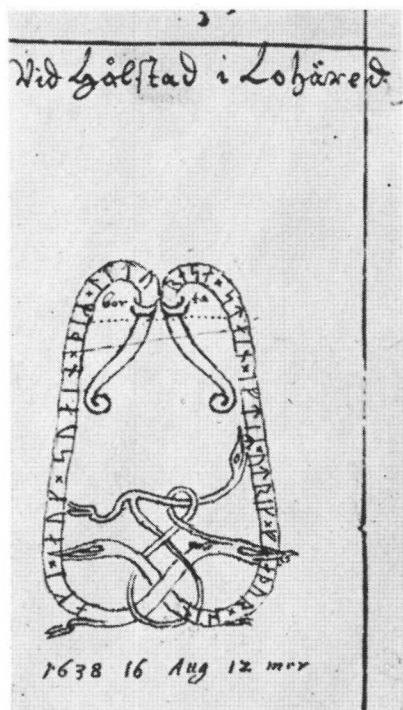

Fig. 302. U 570. Hållsta, Lohärads sn.
Efter teckning av Bureus.

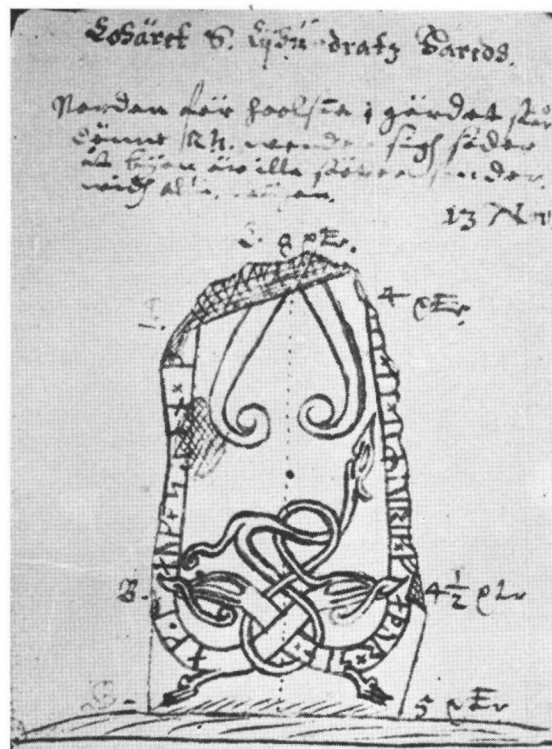

Fig. 303. U 570. Hållsta, Lohärads sn.
Efter teckning av Rhezelius i Monumenta Uplandica.